د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

فرهنگ

لسم ټولګی

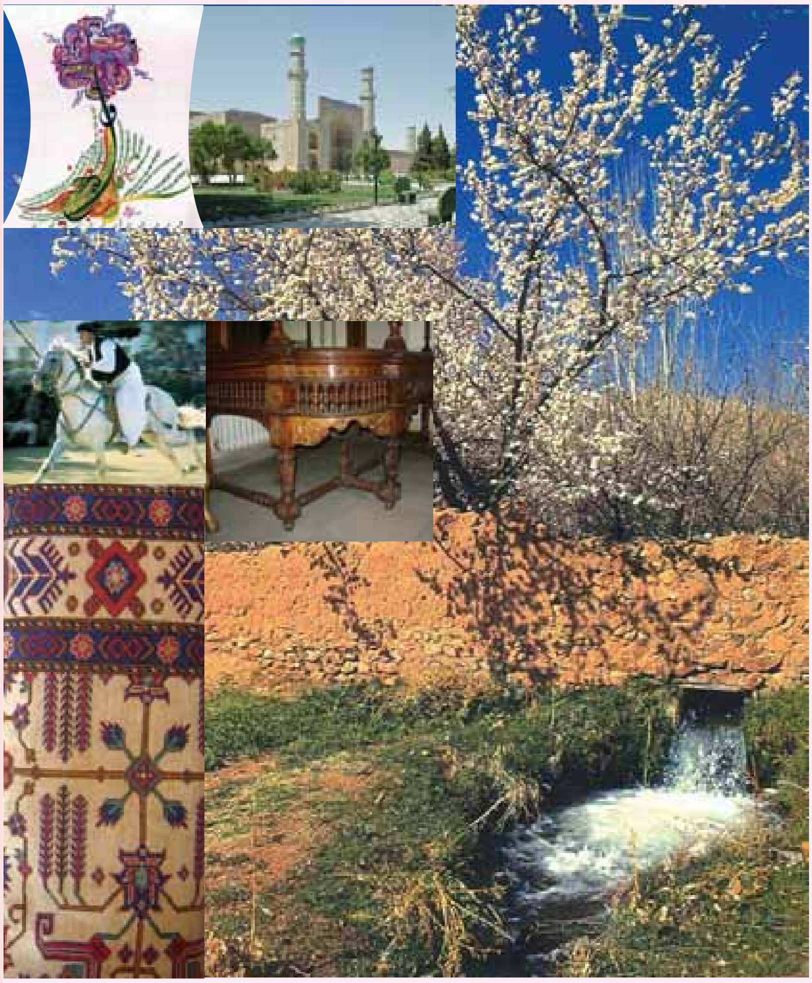

فرهنګ - لسم ټولګی

پورې اړه لري اخیستنه او
غړونکو سره قانوني چلن

د چاپ کال: [illegible] هـ.ش

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب، د ښوونکو د روزنې
او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

فرهنگ

لسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکوالان

- عبدالحميد عاطف
- عبدالغفور قرار

علمي او مسلکي ايډيټ

پوهاند غلام جيلانی عارض

محمداسحاق نگارگر

دکتور خوش نظر پاميرزاد

ژباړونکی

غلام سرور گلاب زی صافی

د ژبې ايډيټ

زرين انځور

مؤلفه فروزان خاموش

سيد انور ميچن خيل

ديني، سياسي او فرهنگي کمېټه

- ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.
- حبيب الله راحل د تعليمی نصاب د پراختيا په رياست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
- مولوی عبدالصبور عربي د اسلامي علومو متخصص.

د څارنې کمېټه

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس د مرکز معين.
- دوکتور شيرعلی ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تأليف لوی رئيس.

طرح او ډيزاين:

عنايت الله غفاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مِلي سُرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی

کور د سولې کور د تورې — هر بچی یې قهرمان دی

دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د اوزبکو

د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو

ورسره عرب، گوجر دي — پامیریان، نورستانیان

براهوي دي، قزلباش دي — هم ایماق، هم پشه ییان

دا هیواد به تل ځلیږي — لکه لمر پر شنه اسمان

په سینه کې د اسیا، به — لکه زړه وي جاویدان

نوم د حق مودی رهبر — وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزير پيغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو!

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو تدوين او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدريس شي او د زده کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

زه باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤوليتونه په ريښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تأليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب تدوين او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو، او نورو ملگرو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلړ

د لوست نوم	مخ
سریزه	ح
د کتاب ټولي موخې او هدفونه	ی
لومړی څپرکی **لاسي صنایع**	۱
لومړی لوست: فرهنگ	۲
دویم لوست: د لیمخي جوړولو صنعت	۵
دریم لوست: ورېشل او ټغر اوبدنه	۸
څلورم لوست: د غالیو اوبدنه	۱۱
پنځم لوست: د مالوچو له تارونو څخه اوبدنه	۱٦
شپږم لوست: د کېکي او د غنمو له تني څخه اوبدنه	۱۸
اووم لوست: گنډل او گلدوزي	۲۲
اتم لوست: ترکاڼي او د لرگي صنعتونه	۲۴
نهم لوست: گاڼې	۲۹
لسم لوست : د مسگرۍ صنعت او هنر	۳۳
د لومړي څپرکي لنډیز	۳۷
دویم څپرکی **هنرونه**	۳۸
یولسم لوست: د موسیقۍ هنر	۳۹
دولسم لوست: ملي اتڼ	۴۳
دیارلسم لوست: د اسلامي هنرونو نړیوالې او سیمه ییزې نمونې	۴٦
د دویم څپرکي لنډیز	۵۴
دریم څپرکی **سیمه ییز دودونه**	۵۵
څوارلسم لوست: د مېلمه پالنې دودونه او مېلمستون	۵٦
پنځه لسم لوست: د ډوډۍ خوړلو آداب	۵۸
شپاړسم لوست: خواړه	٦۱
د دریم څپرکي لنډیز	٦۴

خلورم څپرکی **سیمه ییزې جامې**	٦٥
اوه لسم لوست: سنتي او سیمه ییزې جامې	٦٦
اته لسم لوست: د خولۍ او څادر ډولونه	٧٢
نولسم لوست: څپلۍ او پایزارونه	٧٧
د څلورم څپرکي لنډیز	٨١
پنځم څپرکی **تفریحي او سیمه ییزې لوبې**	٨٢
شلم لوست: سانګه وهل	٨٣
یوویشتم لوست: آس	٨٦
دوه ویشتم لوست: وزلوبه	٩٠
درویشتم لوست: سیمه ییزې لوبې او کاغذ پران	٩٦
د پنځم څپرکي لنډیز	١٠١
شپږم څپرکی **مالداري، باغداري، ځنګلونه، درملي بوټي او مېلې**	١٠٢
څلیر ویشتم او پنځه ویشتم لوستونه: مالداري، باغداري او ځنګلونه	١٠٣
شپږ ویشتم لوست: درملي بوټي	١١٦
اوه ویشتم لوست: مېلې، د جهان ګردۍ راښکون او زموږ دهیواد فرهنګي میراثونه	١٢٢
د شپږم څپرکي لنډیز	١٣٠
اووم څپرکی **د ملّي هویت پدیدې، رمزونه ، نښې (سمبولونه)**	١٣١
اته ویشتم لوست: بیرغ، ملی سرود او نښې	١٣٢
د اووم څپرکي لنډیز	١٤٠
اخځلیکونه	١٤١

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

زموږ ګران هیواد افغانستان چې د پخوا زمانو څخه د ځلیدونکي فرهنګ او تمدنونو مرکز او زانګو ده د دې لویو مرکزونو نښې او بېلګې په بلخ، بامیان، غزني، ګردیز، بغلان، جوزجان، هډه، بګرام، کابل، تخارستان، د آی خانم لرغونی ښار، هرات، د لوګرعینکو او زموږ د هیواد په نورو سیموکې تر اوسه موندل شوي او شتون لري.

له دې مرکزونو څخه لاس ته راغلې نښې د دې حقیقت څرګندویه ده چې زموږ په ګران هیواد کې د مادّي او معنوي فرهنګ قیمتی نښې په زرګونو کاله مخکې د خلکو لخوا ایجاد شوې او ترنن ورځې پورې له یوه نسل څخه بل نسل ته پاتې شوې دي.

همدارنګه په معنوي فرهنګ کې زموږ په هیواد کې زردشتي او بودایي دینونه منځ ته راغلي دي چې په بګرام او د لوګر په عینکو کې د بودا لوی معبدونه او په بامیانو کې د بودا لویې مجسمې زموږ د دې ادعا ستر ثبوت دی.

دغه چې موږ ترې یادونه وکړه د اسلام د مقدس دین تر خپریدو مخکې د خلکو فرهنګ و. خو د اسلام د مقدس دین په راتلو سره هغه پخواني قوانین د تاریخ برخه وګرځېده او زموږ په ګران هیواد افغانستان کې د اسلام دین رامنځته شو، قرآني لارښوونو یې ځای ونیو او خلك د اسلام په مقدس دین مشرف شول. همدارنګه په لاسي صنایعو کې زرګري، مسګري، آهنګري، د خراطي ظریفه صنایع، ګنډنې، د اوبدلو ډولونه، ښکلې لیکنې. سمبولونه او داسې نورو پراختیا، پرمختګ او وده وکړه او شهرت یې پیداکړ، چې تاسې ګران زده کوونکي به په متن کې د هغوی د هر ډول سره بلدشئ، موږ تاسوته د دې کتاب په لوستلو سره د هیواد د فرهنګ په هکله د رڼا یوه وړه دریڅه په لاندې شرحه پرانستله.

د کتاب په لومړي څپرکي کې به د لیمڅي جوړولو، ټغر اوبدلو، غالی اوبدلو چې د لاسی ظریفو صنایعو او زموږ د ملّي فرهنګ د مهمو عناصرو څخه دي او د ستنې د ګنډلوهنر، د ګلدوزۍ، خامك دوزۍ هنر، د لرګي مستظرفه صنایع، ګانې او د مسګرۍ صنعت چې هر یوېې زموږ په ټولنه کې ځانګړې ارزښت لري بلد شئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دو یم څپرکي کې د موسیقی هنر، ملّي اتڼ او د اسلامي هنرونو نړیوالې او سیمه ییزې نمونې لکه ښکلې معمارۍ، میناتورکاري، ښکلې لیکنې، په بحث کې نیول شوې دي.

په دریم څپرکي کې د افغانانو د مېلمه پالنې په زړه پوري دودونه چې د افغانانو ځانګړنه ده لیکل شوي دي، همدارنګه د ډوډۍ د خوړلو آداب او د خوړو ډولونه او ارزښتونه بیان شوي دي. په څلورم څپرکي کې دودیزې جامې، د ماشومانو ځانګړې د ودیزې جامې، د خولیو ډولونه، د ښځو ځادرۍ، د پښو په ګڼون دروپېژندل شول.

په پنځم څپرکي کې تفریحي او سیمه ییزې لوبې لکه نېزه بازي (سانګه وهل)، وزلوبه او د آس ځانګړتیاوې او ډولونه بیان شویدي.

په شپږم او اووم فصلونو کې مالداري، بڼوالي، ځنګلونه، درملي بوټي، مېلې او سیلګري او د جهانګردي اهمیت همدا شان دملي هویت پدیدې چې زموږ دخلکو او زموږ د هیواد فرهنګ په نړۍ کې معرفی کوي، په لنډه توګه بیان شوي دي، ترڅو تاسو ګران زده‌کوونکي ددې خلکو د فرهنګ د عناصر و په ارزښت مخکې له مخکې آشنا شئ.

د فرهنګ کتاب ځانګړتیا په دې کې ده چې دفرهنګ د ټولو یا زیا ترو پدیدو عکاسي ورپکې شوې ده او کتاب ستاسو په اختیار کې قرار لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د كتاب ټولې موخې او هدفونه

- د دې كتاب د تدريس څخه وروسته تر هرڅه دمخه بايد د خلكو ترمنځ په هر اړخيز ډول سره ملي يووالى او يو موټى كېدل ټينګښت ومومي.
- د خلكو د ډول ډول فرهنګونو سره د زده كوونكو د درناوۍ روحيه ټينګه شي او زده كوونكي بايد زموږ د هېواد د ټولو سيمو د فرهنګ سره بلد شي.
- د زده كوونكو معلومات او پوهه په دې برخه كې دومره پراختيا ومومي ترڅو وپوهيږي چې زموږ د خلكو فرهنګ زموږ د هېواد هويت د نړۍ په كچه معرفي كوي.
- زده كوونكي دې داسې مهارتونه ترلاسه كړي چې زموږ د فرهنګ محورى او مركزي ارزښتونه موږ د يوه افغان په توګه معرفي كړي.
زده كوونكي دې داسې مهارت ترلاسه كړي چې د خپلې سيمې د فرهنګ سربېره زموږ د ګران هېواد د نورو ولايتونو او سيمو فرهنګ وزغمي، هغه زده كړي او په هغې باندې د افغانستان د خلكو د ګډ فرهنګ په توګه ووياړي.

د دې كتاب لوستل له دې اړخه ارزښت لري چې

د "فرهنګ" مضمون ته د هېواد په تعليمي نصاب كې نوى ځاى وركړل شوى دى او تاسې په يقين سره د خپلې ټولنې د خلكو د فرهنګ د ځانګړتياوو او ځرنګوالي څخه خبرياستئ. لكه څنګه چې فرهنګ د يوه ګډ ميراث په توګه زموږ په خلكو پورې اړه لري او زموږ د ټولنې د ملي هويت څرګندوى دى.
تاسې زموږ د هېواد او خلكو د بډاى فرهنګ سره له مخكې بلد ياست او د دې كتاب په لوستلو سره به تاسې د ولايتونو او د هېواد د بيلابيلو سيمو د خلكو د فرهنګ سره نور هم بلد او د خلكو د ګډ كلتور سره به ستاسې مينه لا زياته شي، د هغې رغولو، ساتلو، فرهنګي پراختيا او ودې ته به پاملرنه وكړئ او خپل فولكلوريك اصالت به وساتئ او د غير اسلامي او غير افغانى عناصرو د فرهنګونو د منلو څخه په كلكه ډډه وكړئ. زده كوونكى به د دې كتاب په لوستلو، د هغې د محتواوو (منځپانګو) او موضوعګانو سره بلدتيا او د ښوونكي د هدايت او لارښوونو سره سم به د پوښتنو او ځوابونو په طريقه د دې د لوستونو په زده كولو سره زياتې تجربې ترلاسه كړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

لاسي صنايع

د څپرکي موخې

د دې څپرکي د لوستونو په لوستلو سره به زده کوونکي د فرهنګ په مفهوم، ارزښت او په ځانګړي توګه د خپلو خلکو فرهنګ وپېژني؛ او همدارنګه د بېلابېلو مستظرفه لرګينو صنايعو، مسګرۍ، زرګرۍ او د لرغونو ګاڼو د دودونو سره به چه په تېرو وختونو کې زموږ د مادّي فرهنګ د هويت ممثل او زموږ د هېواد د عالي مدنيت څرګندوونکي دي بلد شي. همدارنګه به د وريشلو، او د ګنډلو فرهنګ، د اوبدلو د ډولونو لکه د غنمو له تنې(ډنډر)، د پنبې تار، د خامتا اوبدل، ټغر اوبدل او د غالی اوبدلو د فرهنګي او اقتصادي ارزښت او د غاليو اصالت د افغاني هويت په نظر کې نيولو سره وپېژني او د دې ظريفو لاسي صنايعو پراخوالي کې به د زده کوونکو ذهنيت وده وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی لوست

فرهنگ

دفرهنګ په باره کې څه پوهېږئ؟

د هرات جامع جومات

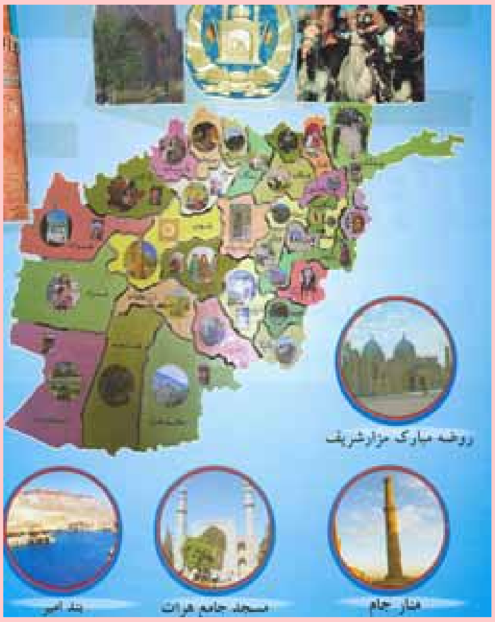

طاق ظفر
(پغمان)

هنر

چــــې هنر د بزرګــۍ درخښه نه وي — طالع څـــــه کا تا په سرواخلي مګر؟
چې په آس کې څه هنر وي هاله ښه وي — او کـــه نه ورځنې ښه وي لاښهٔ خر
که طالــع او هنر دواړه سره کښېږدی — زه خوشحـــــال به پکې ونیسم هنر
بې هنرمې که بادشاه د درست جهـــان شي — هیڅوک نه پسندي په ده د لویې چر
هنرمندمې که ګداشي کنډول واخلي
په لیـــده به یې هر څوک ښوروي سر

د خوشحال خان ختګ له د ستارنامې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګ د یوه ملت یا د یوې ټولنې ټولو مادّی او معنوي شتمنیو ته ویل کېږي.
د معنا په لحاظ د فرهنګ عمده عناصر دادي: ټولنیز، اخلاقي او حقوقي ارزښتونه.
د مادّی فرهنګ عناصر دادي: د معمارۍ ډولونه، انځورګري، صنعتونه او داسې نور.
د عامو خلکو ادبیات (فولکلور) او دودونه د ټولنې د فرهنګ یوه مهمه برخه جوړوي چې دا هم معنوي او هم مادّي اړخونه لري.
په حقیقت کې فرهنګ یو داسې کرکتر او استعداد دی چې یو ملت ته طبیعي او ټولنیز شتون او هستي ورکوي.
فرهنګ دیوې ټولنې د ژوند د بېلو بېلو اړخونو، معنوي ارزښتونو د ژوند د ښېګنو، ځرنګوالي او د اخلاقو ځرګندونکی دی. کله چې موږ د یوې ټولنې یا د یوه هیواد د خلکو د فرهنګ په هکله خبرې کوو له هغې نه زموږ موخه او مطلب دادی:

- **دودونه او رواجونه**
- عنعنې
- لاسي صنعتونه
- د خلکو کارونه
- لرغوني لوبې
- اخترونه
- پخوانۍ مېلې او جشنونه
- ماتمونه
- کیسې
- اسطورې
- (ژبني) ادبیات
- متلونه

د خواجه پارسای ولی جومات (بلخ)

او داسې نور چې د پخوانیو خلکو معنوي او مادي پاتې شوني (میراثونه) دي چې لـه یـوه نسل نه بل نسل ته او له اسلافونه اخلافو ته را رسېدلي دي.
فولکلور د خپل تاریخ په بهیرکې یو مست سیند ته ورته دی چې د خپل تګ اوحرکت پـه اوږدوکې په بېلو بېلو ډولونو سره لیدل کېږي خو دخپل ماهیت ، ځرنګوالي اړیکه او ارتباط له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې اصلي سرچينې سره ثابت ساتي. يعني هغسې چې د سيند د اوبو غوندې دخپلې سرچينې څخه تر پايه پورې اوبه پاتې کېږي.

فولکلور د ژبې او ټولنو په بدلون سره د پخوانيو انسانانو فکرونه ، عقيـــدې، رواجونـــه او دودونه وروستنيو انسانانو او نسلونو ته ليږدوي.

فولکلور چې د فرهنګ يوه عمده برخه جوړوي؛د دې راټولَونه او هراړخيزه پلټنه د کـــارپوهو خلکو او عالمانو کار دی.

په دې کتاب کې موږ د افغاني کلتور بېلا بېل اړخونه او په ځانګړې توګه د هغې فولکلور په لنډ ډول تاسو ګرانو زده کوونکو ته وړاندې کوو.

د افغانستان خلک چې له بېلا بېلو قومونو څخه جوړشوي دي، د يوه روښانه تاريخ او تمدن لرونکي او د داسې ډول ډول او بډای فرهنګ درلودونکي دي چې د هغې ساری په نړۍ کـــې لږ ليدل کېږي.

د افغانستان پر خاوره باندې په تېرو زمانو کې تل د نړيوالو سيلانيانو او سودا ګرې کـــاروانونو لاره تېره شوې وه. همدا لامل دی چې دلته مختلفو عقيدتي، ديني او فولکلوري پديـــدوځای موندلی او د افغانانو لپاره يې يو پوره او د کامل کلتور سوغات راوړی دی.

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په دوه يا دريو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د لوست په يوه موضوع په خپلوکې بحث وکړي.

پوښتنې

- د بهرني فرهنګ د اغيزې د مخنيوي او د خپل فرهنګ د ساتنې او ژغورنې لپاره تاســـې کوم وړانديزونه کوئ؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې زموږ د هېواد د فرهنګ د نورو ډولونو په باره کې معلومـــات راغونـــډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم لوست

د لیمڅي جوړولو صنعت

لیمڅی زموږ د هیواد د پخوانیو لاسي صنایعو له مهمو تولیداتو څخه دی چې په لاندې ډول د هغې د جوړښت په هکله لنډې خبرې کوو:

د لیمڅي د جوړولو لپاره وړی نه وربشي، بلکې لومړی هغه مینځي اولمر ته یې خــوروي. وروسته یې په ځانګړې ډمنځ باندې وهي چې وړی خلاصې، او نرمې شي. بیایې په سور، آبي، زیړ او ګلابي رنګونو سره رنګوي او لیمڅی ترې جوړوي.

د لیمڅي په کارګاه کې د وړیو ځای پر ځای کول

د کور په انګړ کې د کنکو یو پزی هواروي او د هغې پر مخ تغر خــوروي. د لیمڅــي استاکار (ماهر سړی) لومړی تورې وړی د نازکه لبنتې په واسطه پر تغر د چوکات په منځ کې ځای پر ځای کوي. بیا د هغې د پاسه د یوې جارو په واسطه تودې اوبه پر وړیو پاشي او وړی هواروي، وروسته بیا رنګ شوې وړی په څلورو خواوو منځ او غاړو کې په تناسب ســره پــه مناسبو ځایونو کې ږدي او ددې رنګه هوارو شوو وړیو د پاسه په جوړو شوو ګلانو هم اوبــه شیندي او په لبنته یې اواروي.

د لیمڅي د مړلو طریقه

کله چې د لیمڅي د جوړولو په وخت کې استاکار ډاډه شي چې وړی په خپله انــدازه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مساوي پنډوالي په ټولو برخو کې ځای نیولی دی او د ګلانو اندازې او تناسب ته هم په هـــر ځای کې پاملرنه شوې ده؛ نو بیا ځلور یا پنځه کسه پر زنګنونو باندې پر ځمکه یو د بـــل پـــه څنګ کې کښېني او له یوې خواڅخه وړی په ټغر کې په شریکه سره په تـــدریج نغـــاړي او د خپلو متو په زوريې مښي (مږي) او دې کارته په جدیت سره دوام ورکوي، ترهغوچې د لیمڅي وړی کلکې شی او یو له بل سره ونښلي. بیا دغه نښتي وړی له ټغر او پزي (چجکي) څخه جلا کوي او په یوه ځای کې یې هواروي چې وچې شي.

لیمڅی یو ښه او صحي فرش دی چې له هغې څخه لند بل (نم) او یخني نه تېرېږي، نو ځکه

د دې کارول د انسان د روغتیا لپاره ډېر ګټه لري او د روماتیزم له ناروغی څخه انسان ژغوري.

د لیمڅي ډولونه

لیمڅی د وړیو، ګل، د مښلو طریقه اوپه کوم ځای کې چې جوړېږي، ددې ټولو له نظره بېلا بېل ډولونه لري چې عبارت دي له:

الف- پامیري یا قرغزي لیمڅی

چې د پامیر د پسه له غوره وړیو څخه جوړېږي. د بامیان په لیمڅو کې د (وَرَس) لیمڅی زیات شهرت لري. د میدان وردګ، پکتیا، پکتیکا، خوست ، نورستان اوپه ټول هیواد کې ډېر ښکلي لیمڅي جوړېږي.

ب- کمان ګري لیمڅی

هغه لیمڅی دی چې د لرګي چوکـــاټ د لیمڅي د لاندی په ښه طریقه برابرېږي او وړی په ټولو برخو کې په یوه تناســـب او مـــساوي ډول خورېږي او ډېر کلک مُرل کېـــږي. دا لیمڅي غوره او ډېر دوام لرونکي دی.

ج- ساده لیمڅی

هغه لیمڅي دی چې له عادي وړیوڅخه جوړېږي، کوچیان چې په بانډو او بیدیاوو کې ژوند کوي، د دې لیمڅي څخه د خپلو خیمو، جونګړو او د کېږدیو په پوښلوکې کار اخلي چـــې د باران د اوبو او له یخنی څخه یې ژغوري.

شپانه له لیمڅي نه ځان ته کیپه نک (ګنډ)هم جوړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

گنډې

يوه بې نستوني چينه ده او هغه شپانه يې اغوندي چې د ورځې په غرونو کې مېږې او وزې پيايي او د شپې، په هماغو غرونو کې د رمې پنډغالو او د غرونو په سمڅو کې ويده کېږي، له گنډې څخه د ورځې د جامې او د شپې د بسترې په توگه کار اخلي.

گنډې، شپانه له اوبو او يخنۍ څخه ساتي.

د لوست نوي اصطلاحات

- شيندي- پاشي.
- سمڅ- غار
- پنډ غالو – د څارويو د راغونډېدلو ځايونو

په ټولگي کې فعاليت

- يو زده کوونکی دې د ليمڅي د جوړښت په باره کې خبرې وکړي.

پوښتنې

- ليمڅی کوم ډول فرش دی؟ او هغه څنگه جوړېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او گاونډيانو څخه د لاسي صنايعو او د ليمڅي جوړولو صنعت په باره کې معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم لوست

وریښل او تغر اوبدنه

تاسو کله څوک د وریښلو په حال کې لیدلي دي، څنګه وریښل کوي؟

وریښل له پخوا زمانو څخه زموږ د خلکو په منځ کې رواج وو چې وړی، پومبه، وریښم او سنډ به ښځو او نجونو د څرخې، څرخکي، خنجکي(چېلک) او داسې نورو لاسي کوچنیو وسایلو سره وریښل او د وریښل شوو تارونو څخه به یې ډول ډول تغرونه غالۍ، د اغوستلو جامې او داسې نور شیان اوبدل.

د اورچوغ سره وریښل

د څرخې سره وریښل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاري ټغر

له غالیو څخه وروسته مزاري ټغر ډېر ښه فــرش دی.
ډېر ښکلي رنګونه لري.
څرنګه چې دا ټغر د ډېرو ښو وړیو له نرمو او کلکــو تارونو څخه جوړوي، له دې امله یې د (قاقمه یي) ټغر په نوم هم یادوي.
دا ټغر پخوا په مزار شریف کې جوړېده، نو ځکه یې د مزاري ټغر په نوم شهرت موندلی دی.
خو نن ورځ دهیواد په ډېرو شمالي ولایتونو لکــه: فاریاب، سرپل، سمنګان، کندوز، تخــار، بــادغیس، هرات او داسې نورو ځایونو کې نارینه او ښځې مزاري ښکلي ټغرونه اوبي. همدارنګه د میمنې، سرپل او غلموري ټغرې هم د مزاري ټغرنو غوندې ښکلې دي او ځانګړی نوم او شهرت لري.

شال

شال په معمولي توګه په ساده او ګلدار ډول د وربښمو او د سنډو له تارونو څخه جوړوي. ښځې شال پرخپل سر اچوي.
تر ټولو قیمتي شال غجري (قاجاري) شــال دی چــې د رنګ، اوبدلو او جنسیت له مخې له نورو شالونو سره ډېــر توپیر لري.

کشیده ټغر

نومورې ټغر د پسونو له اعلی وړیو څخه د "اورمک" په کارګاه کې اوبي. د دې ټغــر پــود (عرضی تارونه) په سور، زیړ، ګلابي، آبي او داسې نورو رنګونو سره رنګوي. کــشیده ټغــر زیاتره د برستنې په پوښ، د کوروئو، جونګړو، خیمو او بانډوپه ښکلا او زینت کــې کــارول کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنۍ(اورمک)

د «کشیده» ټغر په نوم د اوبدلو کارګاه ده. د لرګیو څلور قوي موړې لري چې پــر ځمکــه ټکوهل کېږي. همدارنګه درې پايې (پــښې)، د لرګي قليچ (قينچي)،ګُلَه او کمه لري.او په ټول افغانستان کې دود ده.

اورمک

په ټولګي کې فعاليت

- يو زده کوونکى دې د ټغر اوبدنې په باره کې خبرې وکړي.

پوښتنې

- مزاري ټغر څه ډول ټغر دی؟ د مزار څخه غير نور په کومو ښارونو او ولايتونو کې دغسې ټغر اوبدل کيږي.
- تاسې د ټغر اوبدلو د صنعت په وده، ښه کيفيت او بهر ته د هغې د صادرولو په باره کې څه نظرونه او وړانديزونه لرئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او ګاونډيانو څخه د لاسي صنايعو، مزاري ټغر او کشيده ټغر په هکله معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورم لوست

د غالیو اوبدنه

- په عکسونو کې کوم شیان وینئ؟
- د دې دستګاووغوره والی په څه کې دی؟

غالۍ اوبدل د افغانستان د خلکو یو ډېر پخوانی لاسي صنعت دی. د غالیو اوبدل زمـــوږ د هیواد په شمالي، شمال ختیځ او شمال لویدیځ ولایتونو کې زیات رواج لري.

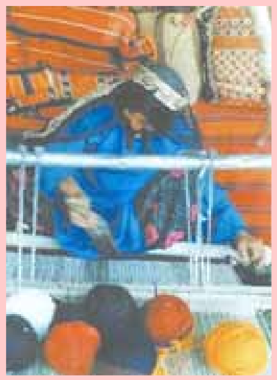

د جوزجان، بلخ، فاریاب، سرپل، سمنګان، کندز، تخار، بغلان، هرات، بادغیس، فراه، نیمروز ولایتونو او د کابل ښار د وزیرآباد او دشت برچي په سیموکې زموږ د هیواد کمالـــدارې ښـــځې او نجونې په خپلو نازکو هنرمندو ګوتو دوړیو، مالوچو او وربښمو له تارونو څخه ډېرې ښکلې غالۍ اوبي چې نړیوال شهرت لري او په نړیوالو بازارونو کې یې هویت تثبیت شوی دی.

که څه هم په یادو شوو ولایتونو کې ښځې ډېرې ښکلې او نفیسې غالۍ اوبي؛ خو د آقچې او اندخوی غالۍ له ډېرو پخوانیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

غالیوڅخه دي چې په ۱۳۵۶ هــ.ل. کال یې په ټوله نړۍ کې لومړی مقام وګاټه؛ لکه چې مرحوم نینواز یوه ښکلې فولکلوریکه سندره په دې باب ویلې ده:

بیا بـــــریم قالین ببـــافیم　　　ســـوی آقــــــچـــه
تخته تخته،پارچه پارچـــه　　　قالی های سرخ و سفید
برای یار برگ بید
برای یار برگ بید
الا یار جان به اندخویت ندیدم　　　بدخشان آمدم رویت ندیدم
زبغـــلان تـــا مـــزار و شهر هرات　　　مثـــال تـــار گیســـویت ندیدم
بیا بـــــریم قالین ببـــافیم　　　ســـوی آقــــــچـــه
تخته تخته،پارچـــه پارچه　　　قالی های سرخ و سفید
برای یار برگ بید
برای یار برگ بید

غوره غالۍ هغه دي چې تار او پود یې دواړه له خالصو وړیو څخه واوبدل شي.

خومره چې د غالۍ تار نری او د تارونو او غوټو شمېر یې په یوه ساحه کې ډېر وي، په هماغــه اندازه غالۍ ارزښتناکه او ښکلې وي. د ښې غالۍ په هر متر مربع کې یوسل وپنځوس زره غوټې اچول کېږي. له کومو وړیوڅخه چې د غالۍ تارونه جوړېږي، هغه باید نرمې (پستې)، نازکې او د پسه ورۍ وي. د غزنې او وردګ د پسونو ورۍ دقره قل،مرینوس او د ساریجه پـــسونوورۍ د غالۍ د جوړولو لپاره ډېرې ښې دي. غالۍ د نخې(پنبې) له تار څخه هم جوړېږي خـــو دا د وړیو او وربښمو د غالیو غوندې ښکلې ظریفې او دوامداره نه وي.

د غالۍ اوبدلو وسایل او سامان

د غالۍ او بدلو لپاره وسایل، ځانګړی رمنځ، ځانګړی چاکو،قیچي، تارتقی چوب (لرګــی) او داسې نورې وسیلې په کارېږي. د غالۍ اوبدلو کارګاه یوه لاسي آله ده چې څلور لرګي لري او د مستطیل په شکل یو له بل سره کلکېږي او د غالۍ تار د هغې په اوږدو کې بندوي (تنــسته) کوي او بیا څلور، پنځه او یا ډېرې غالۍ اوبدونکې ښځې او نجونې یو د بل په څنــګ کــې کښېني او غالۍ اوبي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غاليو صادرول له ډېرو پخوانيو کلونو را پديخوا زموږ د ګران هېواد د اقتصاد په ښه والي او د بهرنيو اسعارو په لاس ته راوړلو کې ډېر رول لري.

د غاليو د وړيو رنګول

د غاليو د وړيو رنګولو لپاره له هرډول طبيعي رنګونو څخه کار اخيستل کېږي. طبيعي رنګونه د انارو، پيازو، دغوزانو د ونو د پوستکواو د ګلونو د عُصّارې او شيرې او همدارنګه دوحشي نباتاتو لکه «رويان» له ريښو څخه لاس ته راځي چې زموږ په هيواد کې يې په زرهاوو ډولونه موندل کېږي.

هغه غالۍ چې د هغې وړۍ په طبيعي رنګونو باندې رنګ شوي وي، د لرګي رنګ (چوبرنګ) په نوم يادېږي. د دې غاليو جنسيت ډېر لوړ او ارزښتناک دی او په ټوله نړۍ کې پيرودونکي لري.

د غاليوګل

زموږ د هيواد غالۍ اوبدونکي ښځې د خپلو غاليو په ګل اچولو او ګلکا رۍ کې په دوديز او سنتي ډول د پخواني هرات د ميناتور يو له ښکلو نمونو، نقشونو او انځوررونو څخه کار اخلي چې د هرات د تيموريانو د طلايي عصر د نقاشۍ د کلتور او ميناتورۍ پاتې شووني دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غالیو ډولونه

غالۍ ډېر ډولونه لري لکه: فیلپا، آقچه گل، چکش، لبجر، ادرسکن، سلیماني، مَوري، ساروقي، وزیري، بشیري، المه‌گل، بخارایي، بوستان، بارگاهي، چنارگل، خال محمدي، بلوچي، انارگل، خواجه روشنایي، بلژیکي، ذبیح اللهی، مالداري، اولامي، چوبرنگ، قزاق، چیچن، اندخویي، قندوزي، قرقیني، مزاري، دولت آبادي، آقچه يي، یو تاره هراتی، جمشیدي او داسې نور.

اوس په نړیوال بازارکې د فیلپا، بخارایي، بارگاهي بلژیکي، خال محمدي، د هغوی د رنگ د پوخوالي او د غوره جنسیت له کبله ښه نوم لري چې د نیم متر، یو متر، یو نیم متر، دوه، درې، څلور، شپږ، نهه، دولس، څلرویشت متره او همدارنگه جای نمازونه او قالینچې په مختلفواندازو او په زړه پورې رنگونو جوړېږي. هغه تارونه چې په دې ډول غالیو او سراندازونو کې استعمالېږي، په عمومي توگه له غوره جنسیت څخه دي، لکه: بلژیکي تار، پوخ رنگه تـــار او د وړېـــښمو تارونه.

قالینچه

وړه غالۍ چې دوه یا درې متـــــــره وي، د قالینچې په نوم یادېږي. په پخوانیو افسانو کـــې وايـــــي چـــــې: حضرت سلیمان(ع) یوه قالینچه درلوده چې په هغې باندې به کښېناسته او دیوانو به په هوا کې له یوه ځای څخه بل ځای ته بېوه.

وايي چې ټول انسانان، پیریان او دیوان د سلیمان (ع) د حکم او فرمان لاندې وو او دی د حیواناتو او مرغانو په ژبو پوهېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او ودې وایي چې غیر دوړیو له تارونو، نور د تارونوله کومو ډولونو څخه غالۍ جوړېږي.

پوښتني

- قالینچه کوم ډول فرش دی او دهغې اوبدل زموږ د هیواد په کومو سیموکې زیات دود لري؟
- د غالیو په باره کې یوه فولکلوریکه سندره ووایاست؟
- د غالیو د ډولونو نومونه ووایاست.
- آیا کېدای شي چې د غالۍ اوبدلو صنعت په ټول هېواد کې دود کړو؟

کورنۍ دنده

- هر زده کوونکی دې د غالیو د ډولونو په باره کې معلومات راغونډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم لوست

د مالوچو له تارونوڅخه اوبدنه

- مالوچ، وړۍ او وربښم په څه ډول لاس ته راځي؟
- تاسې د اوبدلو کوم ډولونه پېژنئ؟

زموږ د ګران هیواد خلک پومبه یا مالوچ د څرخ په واسطه ورېښي او بیا ورڅخه توکران جوړوي، لکه: خامتا، اَلَه چه ، سطرنجی، جای نماز او جاکټونه.

خامتا اوبدنه

زموږ د هیواد د اوبدنې د ډېرو پخوانیو صنعتونو له جملې څخه ده چې په زرګونو کلونه لرغونتیا لري.

په پخوانیو وختونو کې زموږ خلکو د ژوند د لومړنیو اړتیاوو یعنی د خوړو او جامو د برابرولو لپاره چې په خپلوهلو ځلو او د متو په زور یې لاس ته راوړل، د منې په موسم کې به یې پومبه له پټیو (کروندو) څخه راټولوله، که چا به خپله پومبه نه درلوده، له نورو څخه به یې په پیسو اخیستله او د منې په ورروستیو او د ژمي په اوږدوکې به ماشومانو، ځوانانو او ښځو پنبه دانه له پومبې څخه د (حلاّجی) یا د ګوتو په واسطه جلا کوله او بیا به ښځو دغه پنبه د څرخ یا څرخې په واسطه ورېشله او دغه تارونه به یې دغېو کلولو یا غونډارو په شکل جوړول. بیابه یې د تار دغه غونډاري په نیچو کې پېچل، بیا به یې په تارونو سره پېچلې نیچې د خامتا اوبدلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارگاوو ته ورلې او د خامتا اوبدلو استاذ به په ځانګړې دستګاه (دکان) کې د نیچو تـــار پـــه منظم او موازي ډول یو ځای تنسته کاوه چې له هغې څخه به یې خامتا جوړوله؛لکه څنګه چې تاسې په عکس کې دوه کارګاوې وینئ.

په ټولګی کې فعالیت

- یو زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي اود خامتا اوبدلو په باره کې دې معلومـــات ورکړي.

پوښتنې

- تاسی څو ډوله اوبدنې پیژنئ؟
- خامتا کوم ډول ټوکر دی؟
- آلَه چه او سطرنجۍ کوم ډول ټوکران دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو څخه پوښتنې وکړي چې زموږ په هیواد کې اوس هـــم دخامتا جوړولو وسایل شته؟ لاس ته راوړي معلومات دې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کنګي او د غنمو له تنې څخه اوبدنه

- له وړيو، پومبې او وربښمو څخه غير، له نورو شيانو هم اوبدنه کېږي؟

په پخوا زمانو کې چې زموږ خلکو د خپل ژوندانه ضروري سامان آلات پخپله جوړول او پـه ځينو ځايونو کې يې اوس هم جوړوي له هغوی څخه يو د کنګي او د غنمو له ډنډرو (دروزو) څخه د سامان آلاتو جوړول دي .

د کرکې څخه چغ اوېزی اوبې چې د نمجنو (زيمدارو) کوټو د فرش او د بامونو په پټولو، په بانډو او بيدياوو کې د کوډلې (جونګړې) يا د کېږې په جوړولو کې کار اخلې. د غنمو ډنــډر لومړی په اوبو کې د څو ورځو لپاره ږدې چې نرم او پاسته شي، بيا ترې په ځانګړې مهــارت ټوکرۍ، شکُور، خولۍ او څپلۍ جوړوي. د غنمو ډنډر چې کله په ښه ډول او ظرافت واوبدل شي، له هغې څخه ډېر ښکلې او دوامداره سامانونه جوړېږي؛ لکه څرنګه چې زموږ په هيــواد کې ډېر داسې خلک شته چې درانده کارونه، لکه: بزګري، مالداري او يا نور کارونه نه شــي کولې، خو په دې برخه کې ښه او اغيزمن کارونه ترسره کولی شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کټ

کټ د چپرکټ په شان یوه هوسا او صحي وسیله ده چې هغه د مزرو له پړو، نیلون او پخوا به یې په کونړ او نورو ولایتونو کې د غره د ځینو وښو له پړو او د څاروو له پوستکو څخه هم اوبدل.

کټ څلور پښې او څلور بازوګان لري چې دوه لانډه او دوه اوږده وي؛ چې ترکاڼ یې په لاسونو او یا یې د خراطۍ په ماشینونو تراشي.

د کټ پښې د (لاک) د رنګ په واسطه رنګوي. د کټونو جوړول په ننګرهار، لغمان ،کونړ پکتیا، خوست، میدان وردګ او نورو سیمو کې ډېر زیات رواج لري او د دغو سیمو ټول خلک د ناستې او خوب لپاره د کټونو څخه کار اخلي او په لویو لویو دېرو او حجرو کې یې هم د کټونو کتارونه جوړ شوي وي.

د پسه له کولمو څخه اوبدنه

زموږ په ګران هیواد کې پرته له دې نه چې له څرمن څخه بالاپوش، پوستین، دستکول (لاسي بکس)، بوټان، څپلۍ، د آسونو لپاره قیزې جوړوي. همدا رنګه کولمې هم د تسمو په شکل پرې کوي او له هغې څخه ډول ډول سامانونه لکه: چغل (د غنمو او دانو د چاڼولو غټ غلبیل) د اوړو غلبیل، قمچینه (متروکه) او داسې نور وسایل جوړوي.

د ارغوان له لښتو څخه د شیانو اوبدنه

ارغوان یوه بې میوې ونه ده چې زموږ د هیواد په غرنیو سیمو کې یې ګڼ ځنګلونه شته دی او ټول خلک یې پېژني. د ارغوان ځنګلونه د فرخار، سمنګان، هرات، بادغیس، پروان، د کابل خواجه صفا او د بدخشان په غرونو کې له پخوا څخه موجود دي. د ارغوان ګل ډېر ښکلی لاجوردي رنګ او ښه بوی

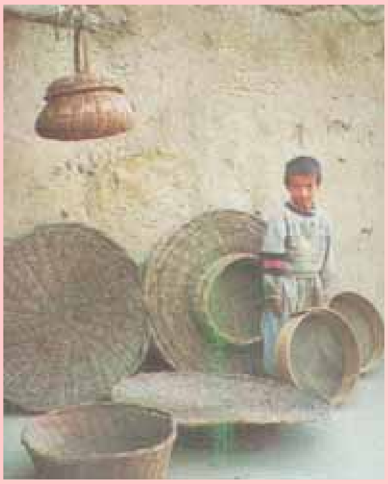

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري.   د پسرلي په موسم کې خلک د کابل خواجه صفا او د پروان گل غونډۍ او نورو ځايونو ته د ارغوان مېلو او سيل ته ځي.

د ارغوان ښانگې ډېرې کلکې او ارتجاعي (نه ماتېد ونکي) خاصيت لري، کله چې تازه وي ښې تاوېږي او په تاوولو سره نه ماتېږي .

نو ځکه د ارغوان له ښانگو څخه کجاوې، د قلبې آتنگ (سربانډې) او نور سامانونه جوړوي.

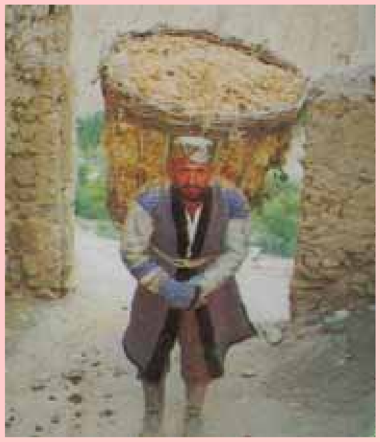

کجاوه

کجاوه يا سبد يو داسې لوښی دی چې د ارغوان، سرې ولې او د ورغشته له ښانگو څخه جوړېږي؛ کليوال خلک خپلې تازه مېوې لکه: شفتالو، زردآلو، آلو بالو، گيلاس، توت، آلو او داسې نورې له يوه ځای څخه بل ځای ته پکې لېږدوي. بزگران د جوارو وړې، د ښارويو لپاره واښه او حيواني سرې هم د دې په واسطه پرخپلو اوږو له يوه ځای څخه بل ځای ته وړي.

د قلبې سر بانډې (منجيله)

بزگران د ارغوان او يا د ورغشته د ونو ښانگې يو له بلې سره نغاړي (منجيله کوي)، بيـــا د هغې په واسطه د قلبې جُغ (سپار) له يوې سره تړي او ځمکه پرې قلبه کوي.

د منجيلو لارې (راه آتنگا)

دحيرانتيا خبره ده چې د ارغوان له ښانگو او لښتوڅخه د لارو په جوړولو کې هم کار اخيستل شوی دی چې په لاندې ډول تشريح کېږي.

د بدخشان د درواز ولسوالۍ د آمو سيند (دريای پنج) پرغاړوکې د ارغوان له ښانگوڅخـــه د منجيلو لارې جوړې شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارغوان ډبل لرګي به يې د ميخونو په شکل تيره جوړول او د غره په کمره (ګټ) کې به يې ټکوهل. بيا به يې د څلوېښتو څخه تر پنځوسو پورې د آتنګونو کړۍ چې د زنځير په ډول به يو له بل سره اوبدل شوې وې په دې ميخونو پورې کلکې تړلې.

کوم يو لاروی به چې له ډېرو اوږدو او پلي منزلونو څخه وروسته دې ځای ته رسېده او غوښتل يې چې له دې ځايه تېرشي نو د آتنګونو لومړنی کړۍ به يې په خپلو لاسونو رانيوله او د آتنګونو په همدې زنځير باندې به پورته کېده. په دې ډول چې يوه يوه کړۍ به يې رانيوله، په هغې کې به يې خپله پښه ټينګوله او بلې کړۍ ته به ورپورته کېده چې په دې ترتيب به له دېرشو څخه تر څلوېښتو کړيو پورې پورته ختاته او ځان يې اصلي لارې ته رساوه.

کله کله به د ميخونو د ماتېدلو يا د اوچتو آتنګونو د خوځېدلو او ټکانونو له امله ځينې لاروي ډارېدل او د څوسوو مترو اندازې اوچتوالي څخه به ښکته را ليکا کېدل او د آمو په سيند کې به لوېدل .

دا ډول پېښې به هر کال زياتې را مينځ ته کېدلې.

- که اوس هم د ارغوان، ورغشته او زرد بيد له لښتو څخه وسيلې واوبدل شي، دا به ګټوروي اوکنه! که ګټور نه وي نو زيانونه يې ووايئ!

پوښتنې

– د غنمو له ډنډرو (دروزو) او کېکې څخه د سامانونو جوړول څه ډول دي؟ تاسې داسې اسباب پيژنئ چې د غنمو له ډنډرو څخه جوړ شوی وي؟

– د مېږو له کولمو څخه کوم سامانونه جوړېږي؟

– د آتنګونو لارې څه ډول لارې دي ؟

کورنی دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او ګاونډيانو څخه معلومات واخلي، هغه سامانونه چې له کېکو او د غنمو له ډنډرو څخه جوړ شوي دي اوس هم شته ؟ خپل راټول شوي معلومات دې به خپلو کتابچو کې وليکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم لوست

ګنډل او ګلدوزي

– ستاسي په کورنيو کې څوک خياطي (ګنډل) او ګلدوزي کوي ؟

خلکو د جامو اغوستل په تېرو و ختونوکې يوائې د اړتياوو د پوره کولو او له يخنۍ او ګرمۍ څخه د ځان ساتنې له پاره کارول، خو کله چې بشرى ټولنې په تدريج سره وده وکـړه، د دې سره سم د جامو اغوستل هم د اړتيا او ضرورت د پوره کولو له مرحلې څخه تېر شـول او د تجمل او سينګار بڼه يې ځانته غوره کړه او ورو ورو ګلدوزۍ رواج وموند . نن ورځ زيـاتې ښځې، نجونې او د ګلدوزۍ استاذانې د کابل کندهار، ميدان وردګ، غزنې، لوګر په ښـارونو

او د هيواد په ټولو ولايتونـو کې پـه خپلـو نـازکو او هنرمندو ګوتو په پوره کمال او هنر سره غوره او ښـکلې ګلدوزۍ کوي.

ګلدوزې ډېر ډولونه لري چې دلته يې پنځه وېشت ډولونـه تاسو ته درپېژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګلدوزۍ ډولونه(خامک دوزی)

کندهاري دوزی، ګینده، بخی، جَوَک دوزي، دندانک موش، چوبکدوزی، زنجیره دوزي، پنیرک دوزي، چپه دوزي، سوزن دوزي، تکه دوزي، تارشمار، آئینه دوزي، پسته چین، شبکه دوزي، ګنډ دوزي (افغاني ګنډ)، صدف دوزي، ګره دوزي، شال دوزي، ګراف دوزي، جالي دوزي، پوکانه دوزي او داسې نور چې د دې زیاتې نمونې زموږ د هیواد د لویو ښارونو په دکانونو په ځانګړې ډول د قندهار په ښار کې شته دي.

په ټولګي کې فعالیت

- یو زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او د ګلدوزۍ په هکله دې معلومات ورکړي.

پوښتنې

– تاسې څو ډوله خامک دوزي پيژنئ ؟

– که ګنډل او ګلدوزي وده او پرمختګ وکړي، آیا کېدای شي چې دا زموږ د هیواد دلاسي صنایعو د صادراتو یو ښه قلم وي ؟

– زموږ د هیواد د سوزن دوزۍ (ګنډلو) او ګلدوزۍ د هنر د پراختیا او ودې لپاره کوم وړاندیزونه لرئ ؟

کورنۍ دنده

- ټول زده کوونکي دې د ګنډلو اوګلدوزۍ ډول ډول نمونې چې په کورونو کې یې موجودې وي، که ډېرې قیمتي (ګرانې) نه وي، ټولګي ته دې راوړي، خپلو ټولګیوالو او ملګرو ته دې وښیي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم لوست

ترکاڼي او د لرګي صنعت

- په عکسونو کې څه وینئ ؟

له لرګي څخه په جوړو شوو سامانونو کې، که مو له زانګو څخه غیر نور کوم وسایل لیدلي وي نومونه یې واخلئ؟

زموږ په ګران هیواد کې لرګین سامانونه او له هغو څخه ګټه اخیستل له پخوا زمانې څخه را په دې خوا دود وو. زرګونه کاله مخکې زموږ خلکو د لرګي سامانونه او د لرګي کارګاوې په خپلو لاسونو جوړول او له هغو څخه به یې ګټه اخیستله چې په لاندې ډول دهغوی یوځونمونې درپیژنو:

د قلبې سامان لکه یوې، جُغ اوماله، همدارنګه جواز (د پومبه دانې او نورو غوړینو زړو څخه د تېلو ویستلو ګانۍ یا کارګاه، د ټوکرانو یعنی د خامتا اوبدلو کارخانې یا وسیلې، زانګو، د تار د وریښلو وسیلې(څرخه او څرخکی)، حلاّجې، خمڅۍ، د آش اوښوربا غتې خمڅۍ ، طشت،(د لرګي څخه جوړ شوی لوی لوښی یا خانک)، کڼاوې، د لرګي هاونګ(چټو)، د اوبدلو رمنځ، د اوبدلو ګُله، صندوق، دروازې، الماری، ورسی (کړکی او اشدارې)، د لرګي لګن(خانکی)، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرگی کاسه، کټونه، د موسیقۍ سامان لکه: دنبوره، رباب، سیتار، تنبور، ډول، طبله، څـــوکۍ، میزونه، د ندافۍ دستگاه (ډانډس)، نیزه، لیندۍ، د غلو دانو شانډۍ، کشتۍ، آبگوټونه او داسې نور چې د ځینو نومونه او عکسونه په کتاب کې وینئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

زانگو

د کوچني ماشوم د ویده کېدلو او هوساینې لپاره یوه ښه وسیله ده چې د زېږېدو څخه تر یونیم یا دوه کلنۍ پورې ماشومان پکې زنګول کېږي. زانگو له لرګي څخه جوړېږي او د هغې په تختو کې د ترکاڼ له خوا ښکلي ګلونه کیندل کېږي، نرم توشک پکې هــواروي او ماشــوم

وربانديې ویده کوي. زانگو د ماشوم د روزنې لپاره یوه ښه وسیله ده. د ماشوم د هوساینې او امــن لپاره له زانگو څخه غیر بل ښه ځای نشته، چې د غورځېدلو، د پښولاندې کېدلو، د ســوځېدلو، د مضرو شیانو د خوړلو او له یخنۍ څخه د ماشوم د ساتلو ډېره ښه وسیله ده . کله چې یوه مور خپــل ماشوم په زانګو کې وېده کوي، نو دغه شان خوږې سندرې ورته زمزمه کوي: آللو! للو! ، دلته مــه راځه پیشو! صدیقه داسی ویده ده لکه ګوډۍ د رانجو

د مورد«للو» سندره ډېره لطیفه او خوږه سندره ده چې ماشوم یې د خپــل ژونــد پــه اوږدو کــې اوري.کله چې ماشوم په خوب کې لاړشي بیایې مور په ډاډه زړه خپل کارونه سر ته رسوي.

زانګو په ټول افغانستان کې دود ده.

اوغور

یوه داسې وسیله ده چې په هغې کې غنم، وربشې، نخود، باقلي،توت، زغر، دنیا، مرچک او داســې نور شیان ټکوي او میده کوي.

ډېر پخوانی اوغور د تیږې هاونګ دی چــې پــه دودیز ډول د خلکو په منځ کې مروج و او له دوو تیږو څخه جوړېږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

١ – د دايرې په ډول تيږه چې د نيم متر مربع په اندازه پلنه او د ٢٠ يا ٢٥ سانتي متر مربع په اندازه پنډوالی لري او سطحه يې هواره وي. د کور په انګړ کې يې له ځمکې څخه څو سانتي متره اوچته ږدي او د هغې خوله (منځ) د فولادی قلم او څټک په واسطه د ١٠ - ١٥ سانتي متره عرض او د ٦ - ٨ سانتي متره په ژور والي تشوي .

د ځينو سيمو خلک د تيږی لوی اوغور ته (بغرۍ) او د لرګي کوچنی اوغور ته هاونګ او چټو وايي. په ځينو ځايونو کې بغرۍ د کلي په مرکزي برخه کې هم ځای لري چې ټول کليوال ترې هر وخت کار اخيستلی شي.

٢ - يوه تيږه چې تقريباً دوه کيلوګرامه دروند والی لري او د بادرنګ په ډول وي چې د کوبه (ځولي يا ټکوونکې وسيلې) په حيث ترې کار اخلی. هاونګ د اوسپنې، مس، برونز (زيـــړ) او دلرګي له سختو کُندو څخه هم جوړېږي چې هغه سپک او ګرځنده وي.

په دې وروستيو کې برقی هاونګونه هم جوړ شوي دي .

د لوست نوی اصطلاحات

برونز	برنج (يو ډول فلز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- د ماشوم په روزنه کې د زانګو ښېګنې په خپلو کتابچوکې ولیکئ !

پوښتنې

- له لرګی څخه سامانونه جوړول زموږ په هیواد کې له کوم وخت څخه دود درلود ؟
- هغه سامانونه چې په کتاب کې یې یادونه شوې تاسې له هغوی څخه کوم یو پېژنئ ؟
- تاسې لوی اوغور چې پایکوب ورته ویل کېږي او شولې پری ټکوي، پېژنئ ؟ د هغې د کـــار څرنګوالی ولیکئ.

کورنۍ دنده

- ښوونکی دې د هر زده کوونکي لپاره په کوچنیو لرګینو تختو باندې یوه یـــادوه څلـــوریزه (رباعی) په ښکلي لیک ولیکي او زده کوونکي دې هغه په خپلو کورونو کې حکاکي کړي او ټولګي ته دې راوړي .
- ښوونکي ته ښايي چې په دې هنر کې وړ زده کوونکي وهڅوي او مرسته ورسره وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم لوست

ګاڼې

- ګاڼې له څه شي څخه جوړېږي ؟
- په عکسونو کې کومې ګاڼې وینئ؟

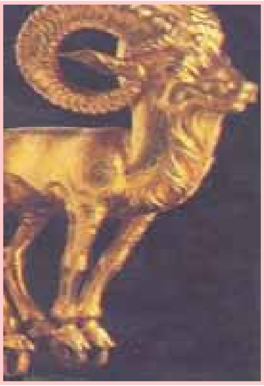

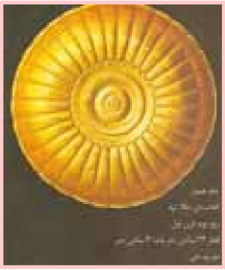

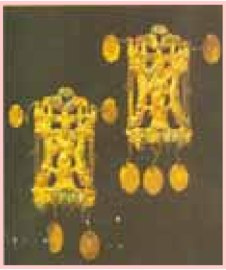

د ګاڼو د استعمالولو فرهنګ زموږ په هېواد کې له ډېرو پخوا زمانوڅخه دود و. لکه څنګه چې د لرغون پوهانو د کِیندنو (حفریاتو) په نتیجه کې د بغلان په (سرخ کوتل)، د جوزجان په (طلا تپه) او د کابل په (خیرخانه) کې د زرګرۍ نښې؛ لکه: غرڅه، هوار جام، او دوه د انسان مجسمې چې د لومړۍ پېړۍ د دویمې ربعې لاسې صنعت او هنر دی لاسته راغلي دي.

طلايي کمربند، د سور یا د لمرد رَبُّ النوعې مجسمه چې د هغې په سر او مخ باندې طلايي زنځیرونه، غوږوالۍ او په لاسونو کې یې د سرو زرو بنګړي کارول شوي دي، د بغلان د سرخ کوتل له

(c) ketabton.com: The Digital Library

آتشکدې څخه لاس ته راغلي دي، په زردشتي دورې پورې تړلي دي.
همدارنګه د کوشاني او اشکاني دورو د دوه زرو ټوټو طلايي ګاڼو نښې چې د جوزجان د طلاتپې ، د منګلو د ميرزکې او د جلال آباد له هډې څخه لاس ته راغلي دي، د دې مطلب ښکاره کوي چې د داسې ګاڼو بې سارې نمونې چې په هغې وخت کې استعمالېدلې او زموږ تر زمانې پورې يې دوام کړی دی، اوس هم په کابل او د هيواد په ټولو ښارونو او کليو کې ښځې او نجونې د ګاڼو سره مينه لري او هغه کاروي .
په لاندې ډول د ګاڼو يو څو ډولونه تاسوته درپېژنو:

دګاڼو ډولونه

د سروزرو تاج، ټيک، غوړوالی، لښتی، دغوږونو حلقې، د غوږونو څسپکونه، سيخکي، چارګل، د غاړې زنځير، لاکټ، اوربی، پېزوان، چمکلی، حمايل، ببلا ببلي غاړه کی، سلسلې (د غاړې دوه ډوله اميلونه)، بازو بند، غمي لرونکي بنګړي، ساده بنګړي، باهوګان، وښي، دغاړې امېل، د سينې ګل، کمر بند، پای زيب (خلخا ل)، د تندي زنځير، طلايي غمي دارې ګوتې، د سرو زرو تعويذونه، چلّې او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې مونږ وینو په سلګونو ډوله طلایي اود سپینوزرو ګاڼې ښځې او پیغلې کاروي په دې کې ځینې ډولونه هغه ګاڼې دي چې د هغې له نومونو څخه معلومیږي چې په سر، غوږ، پزه، لاسونو او پښو کې کارول کیږي او نور شپږ ډولونه يې که څه هم ښځې او نجونې پیژني، خو د زیاتو معلوماتو لپاره یې دلته یادونه کوو:

شپږ ډوله طلایي ګاڼې

۱ – د تندي ټیک

د مثلث، مربع، ګرد، ساده او غمي لرونکو په شکل جوړیږي؛ د نازکو ګونګرو لرونکو زنځیرونو په ډول د دواړو ورروځو ترمنځ ځړول کیږي . ښځې او نجونې یې په ودونو او د خوشحالیو په محفلونو کې اچوي .

۲ – د سروزروچارګل

د پزې دښکلا لپاره یوه ګاڼه ده چې په شا پورې یې یوه نرۍ او کوچنۍ میله نښلول شوې ده. دامیله د پزې په سوري کې اچول کیږي، په پاسني سر (مخ) کې یې ورته د قیمتي زمرّد، یاقوت یا د الماس د غمي لپاره یو مناسب ځای جوړ کړي وي چې دغه غمی پکې لګول کیږي.

۳ - د سرو زرو لاکټ

دا د ښځو د غاړې او سینې د ښکلا یوه طلایي ګاڼه ده . په مختلفو ډولونو د سپارښتې او غوښتې سره سمه جوړیږي. د یوه زنځیر په واسطه د غاړې شا ته تړل کیږي او د ټټر په سر باندې یې راځوړندوي.

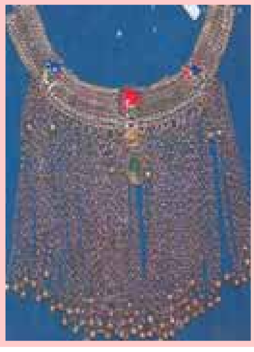

۴ - چمکلي

له ډیرو لرغونو ګاڼو څخه دي چې مخکې به یې له نقرې څخه جوړول. ځینو شتمنو خلکو به له سروزرو څخه هم جوړول چې ډېر قیمتي اوښکلي به وو. اوس هم چمکلي په ځینو سیمو کې دود لري.

۵ - غاړه کۍ او سلسله

دا دوه ګاڼې هم په غاړه کې اچول کیږي او ښځې یې ډېرې خوښوي .

٦ – چشم مهره

دا د کوچنۍ تختې یا لوحې په شکل یوه ګاڼه ده چې د هغې په مخ باندې غمي لګول کیږي او تقریباً له سترګې سره ورته والی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په ځينو سيمو کې تخته کې ورته وايي.
چشم مهره هم ګاڼه ده او هم په عامه توګه خلک داسې ذهنيت لري، کله چې ځينې کسان د رخـــې له مخې ددغې ګاڼې اغوستونکې ته ګوري نوسترګې يې په دې ګاڼه پريوځي دغــه مــری د حاســد (نظر باز) د سترګو د نظر غشی دفع او هغه انسان له بده نظره ژغوري.

د لوست نوي اصطلاحات

ګاڼه	پسولونه
الماس	قيمتي تيږه، جواهر
دفع	مخنيوی

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په څو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د ګاڼو د کارولو په باب خبرې وکړي.

پوښتنې

– ګاڼې له کومو فلزاتواو جواهرو څخه جوړېږي ؟
– د څو ډولو ګاڼو نومونه واخلئ ؟
– ښځې او نجونې کومې ګاڼې ډېرې خوښوي؟ طلايي اوکه د سپينو زروګاڼې؟ او ولې؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د امکان په صورت کې په خپلو کورونو يا د خپلوانو کره وګــوري او د دې ګاڼو عکسونه يا د هغې بازاري نمونې چې قيمتي نه وي، ټولګي ته راوړي او يو کلکسيون دې ترينه جوړ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لسم لوست

د مسگرۍ صنعت او هنر

- گرانو زده کوونکو تاسی مس پېژنئ ؟
- په عکسونو کې کوم شیان وینئ ؟

د مسو د کشف او د کارولو تاریخ د انسانانو د ژوند له هغې دورې سره تړلی دی چې هغې ته (په مغارو کې د انسانانو د اوسېدلو دوره) وایي . بشر لومړی ځل له مسو څخه د مسکوکاتو او پیسو په توګه کار واخیست .

پخوا د خلکو د ژوند په هره برخه کې مسو خورازیات ارزښت درلود؛ خو د ماشیني صنعت په رامنځ ته کېدو او د نورو وسایلو په جوړېدو سره چې د مسو پرځای یې کارول؛ نوځکه زموږ په هېواد کې د مسو صنعت ته پاملرنه لږغوندې کمه شوه .

مس د خپلې لرغونتیا او ارزانۍ په سبب اوس هم د ټولنې دېراخو پرګنو له خوا استعمالېږي .

د کابل په ښار کې د "میوند جادې" له جوړېدلوڅخه مخکې د مسګرۍ بازار په (چار سوق) کې و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مسو څخه ښځینه ګاڼې لکه: غاړه کۍ، غوږوالۍ، میخکۍ، پای زیب، بازو بند ، تعویذونـــه، ماتېک، د سینې ګل،بنګړي،ګوتې، په ښکلیو او ښایسته ډولونو سره جوړوي.

له مسو څخه دمُجَللو مانیو، د جوماتونو په ګنبدو او ګلدستو او د متبرکو مزارونـــو د قُبَّه وو جوړولـــو، د لیکلـــو د لوازمـــو، د مجسمو د ښکلا او د زینتـــي وســـیلو، د هندارو د غاړو(څنډو) او په لرغونو ښارونو کې د شمعدان، مشعل، مسی چراغونـــو، لالټین(ارکین) او داسې نورو وســـایلو پـــه جوړولو کې کار اخیستل شوی دی .

څرنګه چې د مسو آواز ډېر آهنګ لرونکی دی نو ځکه له دې څخه جرس(ګینګړی، زنګوله)، د ښوونځي زنګ، سرنی، شپېلۍ، بوق(د شپیلۍ نوعه) او داسې نور جوړوي .

هغه لامل چې د مسګرۍ رواج یې تر نن ورځې ژوندی ساتلی دی، هغه له مسو څخه د کـــور دسامان آلاتو په توګه ګټه اخیستل دي، لکه د آشپزۍ او د خوړو لوښي چې پـــه لانـــدې ډول دي:

– د کور د کاروبار لوښي

عبارت دي له: لګن یا خانکی، پتنوس، کوزه، لوټه (آفتابه)، چلمچي، آبدان، صابون دانـــۍ، شمع دانۍ او داسی نور لوښي چې تر اوسه د هغوی نمونې په پخوانیو کورونو کې شته .

– د آشپزۍ لوښي

ډول ډول دېګونه، چلوصاف، قفګیر، آب ګردان (غټه خمڅۍ)، سماوار، لګـــن، ډولچـــه، چای‌جوش، چري، او داسې نور اړوند لوښي.

- د خوراک لوښي

د بشقاب ډولونه، غوري، کاسې، قاشوغې، خمڅې، ګیلاسونه، جامونه (کټوری یا مـــشربه)، د ښوروا خورۍ کاسې او د اسې نور .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسگري چې له پخوا څخه ورسره د خلکو ډېره مينه وه، نو ځکه د فن او هنر ډېرو ډولونو په دې صنعت کې وده کړې ده.

د مسو ښکلا، ځلا، رنگ آميزي، ډيزاين کول، شبکه کاري، زنځيرجوړونه، د هغو هنرونو له جملې څخه دي چې زموږ د هيواد په گوټ گوټ کې په ځانگړې توگه په کابل، بلخ، تاشقرغان، هرات، کندهار ، ننگرهار، غزني او نورو ښارونو کې ډېر دود وو.

د يادونې وړ ده چې له بهر څخه د ځينو سپکو بادوامو او ارزانو سامانونو د راوړلو په سبب زموږ په هيواد کې د مسو صنعت يوه اندازه کم شوی دی؛ خو که چېرې په گټورو تبليغاتو سره خلک وهڅول شي، کېدای شي چې دې لرغونی صنعت ته دخلکو له ذوق او سليقې سره سم په عصری ډول ښه رونق ورکړشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

خورا	زيات، ډېر
هڅونه	تشويق کول

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په دريو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د مسينو لوښو په بـــاب خبـــرې وکړي او د مسي لوښو نومونه دې وليکي! .

پوښتنې

– زموږ په هيواد کې له مسو څخه کومې وسيلې جوړېږي ؟
– مسګري زموږ د هيواد په کومو ولايتونو او ښارونو کې ډېر رواج لري ؟
–که چېرته زموږ په هيواد کې د مسګرۍ صنعت ته خلک وهڅول شي څومره اقتصادي ګټـــې به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د مسو هغه لوښي او سامانونه چې په خپلو کورونو او يا د خپلوانو کره يې ويني، د هغو عکسونه او يا لستونه دې ټولګي ته راوړي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي لنډيز

فرهنګ د هغه هويت څخه عبارت دی چې يوملت ته ټولنيزه او طبيعې هستي ورکوي.
يا فرهنګ د يوې ټولنې د معنوي ارزښتونو، د مادّي هنري لاس ته راوړنو تمثيلوونکی، د ژوند او د اخلاقو د مزاياوو څرګندونکی دی چې.

ګاڼې، د لرګي مستظرفه صنايع او د دې صنايعو او هنرونو ډېر ډولونه پکې شامل دي. د ليمڅي جوړول زموږ د هيواد د لرغونو لاسي صنايعو څخه دي چې په دی جوړولو کې وړۍ نه وريشي بلکې هغه مينځي، رنګوي يې بيا ورڅخه ليمڅی جوړوي.

ټغر زموږ په ګران هيواد کې د(اورمک) په کار ګاه کې په بېلو بېلو ډولونو اوبي؛ لکه مزاري ټغر، کشيده ټغر، پلاس ټغر او داسې نور.

زموږ د هيواد د اوبدنې د لرغونو او ظريفو هنرونو څخه د غاليو اوبدنه ده چې پخوا د هيواد په شمالي ولايتونو، هرات او بادغيس کې دود وه، خو نن ورځ په ډېرو ولايتونو کې د کابل په شمول د غالی او بدل دود شوي دي.چې د وړيو، پنبې او ورېښمو څخه په بېلا بېلو ډولونو اوبدل کيږي.

زموږ خلک د مالوچو له تار څخه خامتا، د کرکي څخه پوزي يا چغ، د غنمو له تنې څخه ټوکري، شکُور، چج، او څپلی، د ميږو د کولمو څخه چغيل (د غنمود پاکولو غټ غلبېل)، د اوړو غلبېل، متروکه، د ارغوان د لښتو **څخه** کجاوه او منجيله اوبي، ان تردې چې د ارغوان دلښتو څخه آتنګونه (منجيلې) د پوړيو(زينو) په ډول جوړوي، چې په سختو لارو او د غرونو په تيرو کې يې ميخ کوي چې د زينې په ډول ترې د تيريدلو لپاره کار اخلي.

زموږ په ګران هيواد کې ګنډل او ګلدوزي د ظريفو هنرونو د جملې څخه دي همداشان زموږ په ګران هيواد کې د لرګي مستظرفه صنايع او هنر له پخوا څخه دود دی چې د لرګي **څخه** ښکلې دروازې او کړکی، ښايسته ميزونه او الماری، زانګو، دورېشلو څرخ، د لرګي کټاوې هاونګ، څمڅی، د موسيقی سامان او داسې نور ډېر سامونونه جوړوي.

له پخوا څخه د نقرې او د طلايی ګاڼو څخه د کار اخيستلو فرهنګ زموږ په هيواد کې دود و. لکه چې زموږ د هيواد په ډېرو سيمو کې د لرغون پېژندونکو د کيندنو په نتيجه کې د زرګری نښې تر لاسه شوي دي چې غرڅه(آهو)، کټوری(د څښلو جام) او ښکلې ګاڼې دي، او نن ورځ هم با ذوقه ښځې او جونې دګاڼو د اغوستلو سره مينه لري چې نقره يې او طلايي ګاڼې لکه ګوشوارې، څمکلي، د غاړې زنځير، حمايل، سلسله، کړه، چوري، ګوتې، چارګل او داسې نور اغوندي.

له مسو څخه د کور سامان، آشپزۍ او د ژوند په نورو اړتياوو کې هم ګټه اخيستل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

هنرونه

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د موسيقۍ د خوشحالۍ را وړونکي او ښکلې هنر سره چې د انسان د زړه د عواطفو ښکاره کوونکي او بيانوونکی دی بلديږي. زموږ د هيواد کلاسيک او معاصر هنرمندان، ملّي اتڼ او د موسيقۍ سامان آلات پيژني او همدارنګه زده کوونکي به په دې لوست کې د اسلامي هنرونو نړيوالې او سيمه ييزې نمونې لکه: ښکلې معماري، د ليکاطۍ او ښکلو ليکونو هنرونه چې زموږ د خلکو د مادّي او معنوي فرهنګ يومهم عنصر دی او د هغوی د ټولنې له تل څخه ځليږي، وپيژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسيقي

- موسيقي څه شی دی؟

موسيقي د ښکلو او زړه راښکونکو هنرونو له جملې څخه ده چې له پخوا زمانوڅخه تر اوسه پورې انسانانو خپل باطني عواطف او نازک احساسات، خوشحالی، غمونه اوخپلې روحي جذبې د موسيقۍ په واسطه ښکاره کړې دي .

په اسلامي نړۍ کې د موسيقۍ پوهان

ابو نصر فارابي (معلم ثانی) د اسلامی نړۍ ستر فيلسوف، د موسيقۍ عالم و چې د موسيقی په علم کې تاليفات لري. سرينده (غيچک) هغه اختراع کړې ده.

وايي چې: يوه ورځ فارابی يوه مجلس ته راننوت او يو څو ټوټې لرګي يې له يوې کځـوړې څخـه راوبستل، هغه يې يو له بل سره پـه ځانګړې توګه ترکيب او يو ځـای کړل او بيا يې وغږول. په يوه حالت کې يې ټول حاضرين په ژړا کړل او په بل حالت کې يې ټول وخنـدول بيا يې د ساز غږ بدل کړ، ټول يـې ويده کړل او خپله تری ولاړ.

د اسلامی نړۍ پوهانو دغه ښکلي هنر ته د پيړيو په اوږدوکې وده ورکړې ده، لکه:ابوحفص سُغدی دڅلورمې هجري پيړۍ اديب او موسيقي پوه يوه جعبه يې په قانون سره برابره کړه او هغې ته يې د قانون نوم ورکړ .

رودکي سمرقندي به چنګ ډېر ښه غږاوه .

فرخي سيستاني هم د چنګ او عود په غږولو کې ورتيا درلوده .

ابن سينا بلخي د موسيقۍ په فن کې لوی لاس درلود چې د هغه د (شِفا) کتاب يـوه برخـه دموسيقۍ د علم په باره کې ليکل شوې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

خواجه عبد القادر عودي، خواجه محمود شهابی هِروي، قاسم قانوني، حافظ بابا جان، مولانابنايي، ټول د موسيقۍ په هنر کې استاذان او پوهان وو.

خوشحال خان ختک په خپل مشهور اثر«دستارنامه» کې د سلو هنرونو او سلو خصلتونو په لړکې د يوه شخصيت لپاره د موسيقي پر هنر پوهېدل هم لازمي ګڼلي دي او د خپل دغه کتاب يوه برخه يې ورته ځانګړې کړې ده.

هغوی چې مورِ يې نومونه يادکړل زمورِ د هيواد د کلاسيکی موسيقۍ او د پخوانيو ټولنو د لرغوني تاريخ له تل څخه را وتلي دي او د هغوی د ميراثونو سلسلې زمورِ تر ژوندانه پورې رارسېدلی دي.

زمورِ د هيواد معاصر موسيقي پوهان هريو: استاد قاسم افغان، استاد پياراخان، استاد محمد حسين سرآهنګ، استاد رحيم بخش، ميرمن پروين، استاد شيدا، استاد هاشم، استاد اولمير، اميرمحمد، محمد آصف، استاد محمد عمر، استاد مهوش، ملنګ، استاد در محمد لوګری، شيرغزنوی، ناشناس، ساربان، بيلتون، استاد ايوب، ځلاند، ارمان، احمد ظاهر، فيض منګل، بازګل بدخشی، استاد محمد دين زاخيل، استاد ګلزمان،ميرمن قمرګل،قديم، صفدر توکلي او په زرګونو نور هنر مندان دي چې زمورِ خلک د هغوی د نومونو او هنرونو سره آشنايي لري.

د کابل ښار د (پايان چوک) د خرابات په کوڅه کې د دوی د غونډېدو مرکز و.

د موسيقۍ (ټنګ ټکور) سامان

د موسيقۍ سامان بېلا بېل ډولونه لري چې په عمومي توګه په درې برخو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – د موسیقۍ بادي (لوله يي) آلات

عبارت دي له: شپيلۍ، سورنی، شهنايي، نفير، شيپور، کرنا، ترومپت، تونت، موسيقار، سيفون، او داسې نور .

۲ – د موسیقۍ تاري او آرشه يي آلات عبارت دي له:

د نبوره، دوتار، سه تار، تنبور، رباب،بينجو، بربط، ماندولين، گيتار، سرنده، چنگ، شـــهرود، چغانه، پيانو، رود، عود، کيبورد، هارپ، سنتور، سارنگ، وايلون، دلربا، غيچک، هارمونيـــه، آرگن، اکورديون، شوتک او داسې نور .

۳ – د موسیقۍ ضربي آلات: طبل (ډول)، طبله (دوپړۍ)، زيربغلي، دف، چمبـــه، منگـــی، نغاره، ارغنون، بانگودرم، تبيره، او داسی نور دي.

بايد ووايو چې: د اسلام له نظره هر هغه کار چې د انسان د شهواني غرايزو د راپارېدو لامـــل وگرځي نا جايزدی؛ نو ځکه د اسلامي امت د فقهاوو او پوهانو په مينځ کې د هغې موسيقي په حرمت چې د شهواني غرايزو د راپارولو لامل وگرځي او انسان د بې بندوباري او فحشا خوا ته بيايي د نظر اتفاق لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

غيچک	د موسيقۍ يوه آرشه يي آله ده .
تَل	ژوره، بېخ
کلاسيک	قديمي - لرغوني

په ټولگي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په دوه ډلو وويشل شي، يوه ډله دې د لرغوني موسيقي سامانونو په هکله او بله دې د عصرى موسيقۍ د سامانونو په هکله خبرې اترى وکړي او دخپلو خبرو نتيجه دې وليکي.

پوښتني

– تاسې د محلي موسيقۍ څو ډوله سامانونه پېژنئ ؟
– څو کسه وطني او محلي سندرغاړي پېژنئ ؟او په هغوى کې د کوم يو آواز ډېرخوښوئ؟
– ستاسې په ټولگي کې څوک د موسيقۍ د آلاتو له غږولو سره بلددي ؟
- سرُ او تال په موسيقۍ کې څه معنا لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. يوه ډله دې د نامتو وطني او محلي موســيقۍ د آلاتو غږوونکي او بله ډله دې د نامتو سندرغاړو نومونه وليکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولسم لوست

مِلّي اتڼ

- د مِلّي اتڼ په باره کې څه پوهېږئ؟

مِلّي اتڼ زموږ د هېواد له لرغونو عنعناتو او فرهنګ څخه دی چې د هېواد په ختيځو او جنوبي سيمو کې رواج لري. په نوي کال، ودونو، اخترونو، د ماشومانو د سنت کولو په خوښۍ او د خپلواکۍ په جشنونو کې ملي اتڼ ترسره کېږي.

د ملی اتڼ د کولو طريقه

ملی اتڼ تل د ډول په وهلو سره پيل کېږي چې ډول وهونکی، شپيلۍ غږونکی د ځانه ســره ملګری کوي. ځوانان او اتڼ کوونکی کله کله په دوو ډلو وېشل کېږي او د اتڼ د ځـــانګړو سندرو په ويلو چې په پښتو ادبياتو کې ورته د (اتڼ نارې) وايي، پيل کيږي. چې د اتڼ کوونکو له خوا کله د سؤال او ځواب په بڼه او کله يوځايي د ځانګړې نڅا او حرکت سره ويل کېږي.

د نمونې په ډول يو څو سندرې دادي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخ ودی ویشتمــــــــــــه — مین دي په دا تـــــورو سترګو یمه
پاس پـــــــــه بام ولاړه يي — زاری درته کوم که خولګۍ راوړې
که شین دی آسمان شین دی — شیرین لالی مې غاړې لونګین دی

د سندرو د ويلو په پای کې دواړه ډلې قطار بېرې او د اتڼ په ډګر کې یوه دايــره جـوړوي. د ډول وهل تېزېږي. ځوانان او اتڼچيان په داسی حال کې چې سپين کالي، پــه ګلــدوزۍ او چرمه کارۍ ښکلي شوي واسکټونه اغوستي، په ډېر جوش او شوق د ډول او سرني د آواز سره د سر، ويښتانو، غاړې، اوږهې، ملا، د لاسونو او پښو حرکتونه منظم او هم غږی کوي او اتڼ ته دوام ورکوي.

د اتڼ دوام

ټول خپل مخونه او لاسونه په يوه حرکت د دايرې دننه لوری ته ګرځوي. يو وار چکې وهي او بيا خپل لاسونه او ښۍ پښه اوچتوي او بيا چکې وهي. په همدې ترتيب خپل مخونه د دايــرې بيرون خواته ګرځوي اوبيا چکې وهي. د دې حرکتونو د اجرا کولو په وخت کــې ټــول راتاويږي. همدا منظم چکونه (دلاسونو پړکا) د دايرې دننه او د باندې د ډول او سرني سره په هم آهنګه توګـــه دوام کـــوي او ورو ورو شور او جذبې ډېرېږي. داسی چې ټول ځوانان د اتڼ په وخت کې د ټوپونو په وهلــو ســره

پخپلو کې تاوېږي؛ لاسونه پړکوي؛ سرونو او غاړو ته منظم او يوځايي ټکانونه ورکوي؛ د سر ويښتان ښې او کيڼ خوا ته غورځوي. چې ډېره په زړه پوری منظره مينځته راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرڅومره چې اتڼ دوام کوي په هماغه اندازه د ځوانانو جذبې زیاتېږی او په ډېـــر جـــوش او خروش سره یو ډول ښکلي آوازونه کاږي. د اتڼ نغمه او د ډول آواز ځانګړی ســـاز او آواز لري چې د ځوانانو ډېر شور او غوغا راپاروي.

دلوست نوي اصطلاحات

لالیـ	لالي - دوست - محبوب - زړه ته نږدې
چکې	لاسونه پړکول

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي د ملي اتڼ په باره کې خبرې اترې وکړي!

پوښتنې

- ملي اتڼ د جسم او روح له نظره په اتڼ کوونکو او نندارچیانو باندې څنګه اغیزه کوي؟
- ملي اتڼ زمونږ د هېواد په کومو سیمو کې ډېر دود لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د ملی اتڼ په باره کې یوه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلامي هنرونو نړيوالې او سيمه ييزې نمونې

الف: نړيوالې نمونې

- د اسلام د سپيڅلي دين په راتلو سره زموږ په هيواد کې کومو هنرونو زياته وده وکړه؟

د اسلام سپيڅلی دين چې رڼا يې ټوله نړۍ روښانه کړه، له معنوي او اخلاقي ارزښتناکو لارښـــوونو څخه سربيره يې د نړۍ په مادّي فرهنګ او هنر باندې هم ډېرې اغېزې وکړې چې دا اغيـــزې پـــه معمارۍ، ليکاطي او خوشنويسي، مُذَهّب کارۍ، صحافي، انځورګرۍ، مجلّد کارۍ او په داسې نورو کې روښانه دي چې د هغې نمونې تر نن ورځې پورې د نړيوال فرهنګ په مجموعه کې د لمر غوندې ځلېږي.د معمارۍ د هنر په برخه کې يې اغېزې تر اروپا رسېدلې دي چې د هسپانيې په هيـــواد کـــې د مسلمانانو په واسطه ډېر ښکلي او ښې ساري جوماتونه ودان شوي دي.

مدينه منوره، نبوی جومات

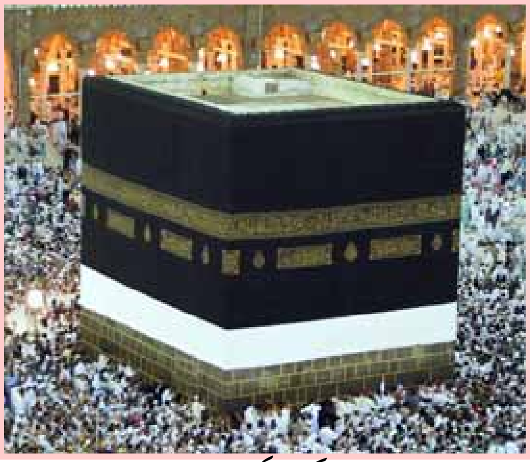

کعبه مکرمه

د سلطان احمد جومات
استانبول

د الوغ بيګ مدرسه
(سمرقند)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افریقې، مصر، ترکیې او په نورو اسلامي هیوادونو همدارنګه په سعودي عربستان او نـــورو عربي هیوادونو او په هند کې د شیرشاه سوری،ظهیرالدین محمد بابر او د هغــه د زامنـــو د بادشاهۍ په دوره کې لوی لوی جوماتونه او نورې تاریخي ودانۍ جوړې شوې دي چې تر نـــن ورځې پورې په هماغه شان په خپل جلال او پرتم پاتې دي.

کتاب التفهیم الاوایل صناعة التنجیم
ابوریحان بیرونی

قوتاد غوبیلیک
یوسف خاص حاجب

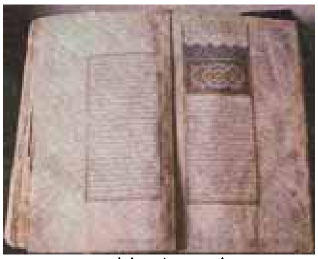

القانون فی الطب
بوعلی سینا

د احمد شاه درانی (دیوان)

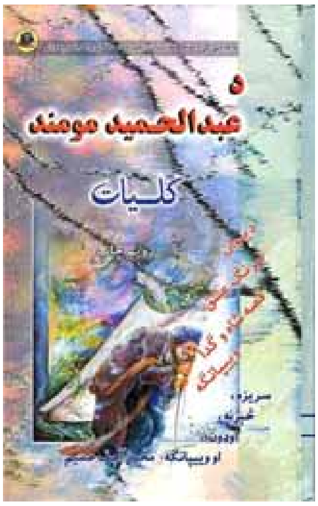

د علی شیر نوایی
دیوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: سیمه ییزې نمونې

زمونږ په ګران هیواد کې د هرات د تیموري پاچاهانو، بابرشاه او د هغه د زامنو له خـــوا ډېـــر باعظمته او ښکلي جوماتونه ودان شوې دي چې په هغو کې د اسلامی معماری لـــه ځـــانګړي سبک او طریقې څخه ګټه اخیستل شوې ده. د غه جوماتونه ډېرې ښکلې منقشې ګنبدې لـــري چې رواقونه یې په ښکلو میناتوریو او د قران کریم مبارک آیتونه یې په نستعلیق، ثلث، ریحان، او په شکسته لیکونو باندې ښکلي لیکل شوي دي.

د لیکونو په څنډوکې د ګلونو او پاڼو تصویرونه په تناسب او تناظر سره په طلایي او لاجوردي پخو رنګونو انځور او نقاشي شوي دي.

دغه یادې شوې ښکلې نقاشۍ او د معرّقي کاشي کارۍ نمونې د هرات په تـــاریخي جومـــات، دشاهرخ میرزا په لویه مدرسه، د مصلاّی هرات په مجموعه، د ګوهر شاد بیګم په مدرســـه، د شاه ولایت مآب په روضه، د شاه دوشمشیره ولی په جومات، د خواجه پارسای ولی په جومات او داسې نورو کې په ځلانده توګه تراوسه پاتې دي.

د شاه دو شمشیرۀ ولي جومات
کابل

د بابر شاه د بڼ جومات
کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هرات مُصَلّی

د هرات مُصَلَّی چې دغه ځایونه پکې شامل دي: د ګوهر شاد بیګم مدرسه، د سلطان حسین میرزابایقرا مدرسه او خانقا، د امیرعلی شیر نوايي جومات، دارالحّفاظ، دارالّشِفا، د اخلاصیه خانقا او مدرسه چې داټول د ((هرات د مصلی مجموعه یا ټولګه)) او د اسلام د عالي هنرونو ښځه دي . د غلوار مسجد (مسجد حوض کرباس هرات) چې د هغې محراب د اسلامي او تېموري هنرونو څرګند او وتلی صنعت دی او په خپله طرح، طرز او نوعیت کې د لیکاطۍ، خوشنویسۍ، کاشي کارۍ او خاتَم کارۍ (غمی لګولو) په هنر کې لوړه نمونه ده.د هغې د (اوو رنګونو) کاشي کارۍ کې د معدني رنګونو ښکلي نقشونه کارول شوي دي.

د نړۍ په تاریخ کې تر ټولو عالي ودانۍ

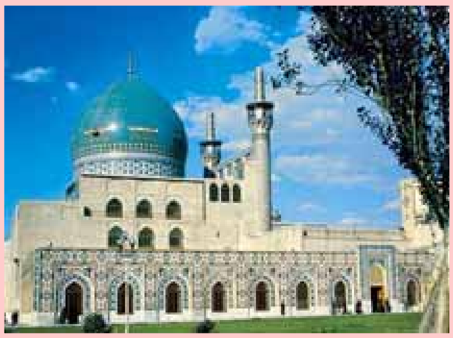

د ګوهر شاد جومات چې د خراسان د مشهد په ښار کې دی او تر اوسه په هماغه اصلي بڼه ودان پاتې دی د اسلامي هنر او زموږ د هیواد د هرات د تیموریانو د دورې د غوره معمارۍ نمایندګي کوي. د ځینو لرغون پوهانو په نظر دا ودانۍ دنړۍ د دوولسو تاریخي او عالي ودانیو په کتار کې شمېرل کېږي.

د لیکاطۍ او ښکلې لیکنې هنر

زموږ د فرهنګ ډېر سارو هنرونو ښځه یو، ښکلې لیکنې دي چې د ظرافت او ښکلا له پلوه د تجسُّمي هنرونو په محراق کې ځای لري.

زموږ لیکاطي اوښکلي لیکنې په (عربی- فارسی) لیکونو سره په نړۍ کې یوازنی او ځانګړی هنر دی. زموږ د هیواد لیکاطانو او ښکلي لیکونکو په پوهه او کمال سره دغه روښانه هنر د یوه اصیل شرقي او اسلامي فرهنګ په توګه نړیوال فرهنګ ته وروپېژاند او هغې ته يې بډاینه وربخښلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (عربی- فارسی) ليکونو کې ددې ښخه نور اوچت مقام کوم دی؟ چې ربّاني کلام (قرآن شريف) په دې ليک سره ليکل شوی دی.
قرآن شريف چې نور په هر ليک سره وليکل شي هغه نسخه د قـرآن کـريم ترجمـه ده نـه ځپلـه

قرآن کريم. په دې ليک سره د الله (ج) کلام د لايتناهي عالم ښخه زموږ د نړۍ ـ غېږې ته راغلی دی.
د (عربی- فارسی) ليک زموږ د فرهنګ د معنويت ښکارندوی دی چـې د فرهنـګ ټـولې خواوې، معنوی اړخونه اوښکلې بڼه يې په غيږه کې لا تر اوسه ساتل شوې او تل پاتې ژوند يې موندلی دی.
بل هيڅ ليک نه شي کېدلی چې داسې ښکلی وليکل شي.
په (عربی- فارسی) ليک کې د حروفو تناسب او تناظر په داسې ظرافت سره په پام کې نيـول

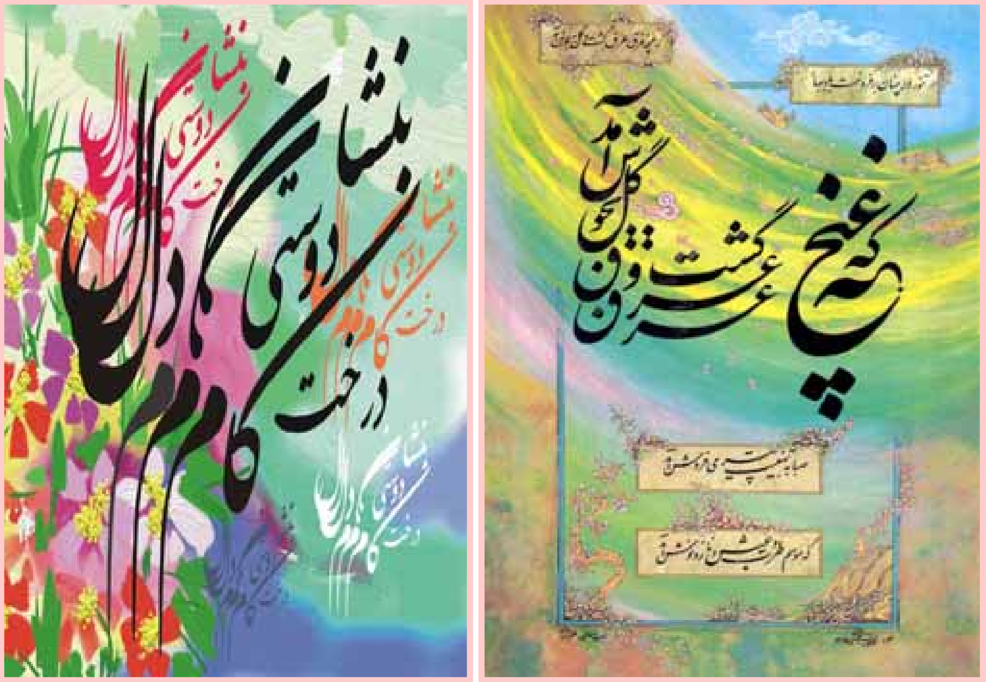

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی دی چې که چیرته د وېښته په اندازه د هغې له تناسب څخه لږ زیات ولیکل شـي؛ نـو نیمګړتیا یې په آسانۍ سره لیدل کیږي.
په دې هکله د یاقوت مستعصمي مشهور حکایت چې قرآن کریم یې په ښکلي لیک سره لیکلی او د بغداد خلیفه ته یې وړاندې کړی و، شته دی چې ښوونکی به هغه تاسو ته ووایي.

د تاریخ په اوږدو کې چې کوم ملاحظات د انځور ګرۍ او موسیقۍ په ډګر کې موجـود وو د (عربي- فارسي) لیک ددې دوو نازکو او لطیفو هنرونو پیتی پخپلو اوږو باندې تراوسه پـورې راولیږدوه، له دې کبله په ځینو مواردوکې دې لیک او ښکلو لیکنو په انځور ګرۍ او تـصویر جوړونه کې بدلون موندلی دی.
تاریخ ګواه دی چې د شاهرخ میرزا او د هغه د ملکې ګوهر شادبیګم د سلطنت په وخت کې هـرات او د بایسُنغُری کتابتون اواکاډیمي د ښکلې لیکنې د روزنې او هڅونې د راټولیدو لوی مرکز و.
د لیک ډولونه په ځانګړې توګه د نستعلیق لیک د ښکلي لیکونکو د ذوق او سلیقې تجلّیګـاه ګرځېدلې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې دوره کې شمس الدين محمد هّشام هروی بایسُنغُری او شمس سلطانی په نهمه هجــری پیړۍ کې د شاهرخ میرزا په دربار کې د بې سارېو ښکلیو لیکونکو څخه وو چې په سته، یاقوت او نسخ لیکونو کې استاذان وو او کلام الله مجید به يې په دې ښکلو لیکونو سره لیکه.

زمونږ د گران هیواد د تیموري علم دوستو او هنرپالو بادشاهانو د پالنې له کبلــه لیکاطـــانو او ښکلی لیکونکو دا ښکلی او ظریف هنر د کمال لوړو پوړیو ته رسولی و چې هغه يــې پــه اوه ډوله په اوو قلمونو (په داسې حال کې چې د ټولو لیکونو په لیکلو کې يې د تورو(حروفو) تناظر او تناسب په پام کې نیوه)، لیکل کول؛ چې په دې توگه يې په اوه قلمــي لیکاطـــانو شـــهرت موندلی وو.

حضرت مولانا نورالدين عبدالرحمن جامي چې ددې دورې دنومیالیو عالمانو او شاعرانو څخه و د اوو قلمونو ښکلی لیکنه يې پخپل شعر کې داسې ښکلی بیان کړې ده.

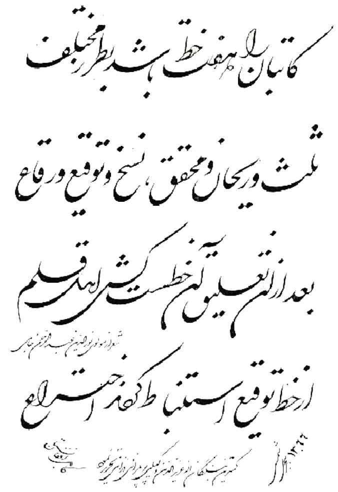

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یادونې وړده چې تیموري شهزاد ګان او پاچاهان پرته له دې چې د هنرمندانو او ښکلو لیکونکو هخوونکي وو، بلکې دوی هریو په خپله بې ساري هنرمندان او ښکلي لیکونکي وو. لکه څنګه چې بایسُنغر میرزا په ۸۲۳ هجری کال کې د فردوسي شهنامه خطاطي او په ښکلا لیکلې وه چې د لیک د ښکلا، د کتاب جوړونې، انځورګرۍ اود اسلامي هنر نور اړخونه اوښبګنې پکې راغونډې شوې وې چې د نړۍ په ټول تاریخ کې د بې ساروهنري آثارو اوشاهکاریو څخه دي. چې دغه نړیوال اوچت مقام د اسلام د مقدس دین اود اسلامي فرهنګ د برکت څخه ترلاسه شوي دي.

د لوست نوي اصطلاحات

رواقونه	د ودانیو د ګنبدونو لاندېنۍ برخه
مُعَرّقي	ځلېدونکي.
بنا	ودانۍ
تجلید	کتابونو ته پوښ جوړول

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په ډلوکې زموږ د هیواد دتاریخي جوماتونو او ودانیو د عکسونو په اړه خبرې وکړي.

پوښتنې

- د شاهرخ میرزا لوی جومات، د هرات د مصلی مجموعه، د ګوهر شاد مدرسه، د شاه ولایت مآب روضه، د خواجه پارسای ولي جومات، هریو زموږ د هېواد د اسلامي هنرونو په پېژندنه کې څه رول لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې داسلامي تاریخي ودانیو په هکله د خپلو کورنیو په مرسته څو کرښې ولیکي او ټولګی ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دویم څپرکي لنډیز

موسیقي د لطیفو او ښکلو هنرونو څخه ده چې انسانانو د پخوا زمانو څخه تر اوسه پورې خپلې خوشحالۍ، غمونه او هیجانات، باطني عواطف او احساسات ددې په واسطه څرګند کړي دي.

په اسلامي نړۍ کې د موسیقۍ پوهان ډېر وو، لکه څرنګه چې ابو نصر فارابي د اسلامي نړۍ لوی فیلسوف د موسیقۍ عالم و. د هغوی د میراث دوام تر نن ورځې پورې رارسیدلی دی. زموږ د هیواد په سلګونو معاصر د موسیقۍ پوهان او استاذان زموږ خلک پېژني. د موسیقۍ سامان په عمومی توګه په درې ډوله دي: بادي، ضربي، تاري او آرشه یي. ملّي اتڼ زموږ د هیواد د لرغونو هنرونو څخه دی چې د هیواد په جنوبي، جنوب ختیځو او جنوب لویدیزوسیموکې دود دی. اتڼچیان په دایروي شکل درېږي د ډول او سرني په و هلو ملّی اتڼ ترسره کوي.

د اسلام سپیڅلي دین د نړۍ په مادّی او معنوي فرهنګ باندې اغیزه کړې ده چې د معمارۍ او شاندارو جوماتونو د جوړولو په برخه کې یې اغیزې له سعودی عربستان څخه نیولی ان تر هند، افغانستان، په اروپاکې د هسپانیې تر هیواده پوری رسیدلي دي دهرات مصلا او جامع جومات، په مشهد کې د ګوهر شاد بېګم جومات او د ډهلي جامع جومات، په سمرقند کې د ریګستان مدرسه، په مزارکې د حضرت علي کرم الله وجهه آرامګاه او دخواجه پارسای ولي جومات، په مدینه منوره کې نبوي(ص) جومات او داسې نور.

د لیکاطی او ښکلو لیکنو په هنر کې د هرات د تیموریانو دوره، د بایسنغري اکاډمي او کتابتون د خپل وخت دښکلو لیکنو او د غونډو لوی مرکز و چې ډېرېې اوه قلمي وو او په ځانګړې توګه دا مرکز د نستعلیق لیک تجلّیګاه ګرځېدلی وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

سیمه ییز دودونه

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې به زده کوونکي د میلمه پالنې د غوره دودونو سره چې زموږ د خلکو د لرغونو سنتونو څخه دي بلدشي او همدارنګه په کلیو، ښارونو او دنړۍ په نورو هیوادونو کې به د ډوډۍ د خوړلوآداب اوهم به د سنتي او پخوانیو خوړو بېلا بېل ډولونه چې د پېړیو په اوږدوکې یې دخلکو ترمنځ دود درلوده, آشنایي پیدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مېلمه پالنې دودونه او مېلمستون

که چېرې ستاسې کور ته يو ورېی، ترېی او سترې مېلمه له اوږده سفر څخه راشي او ډوډۍ ستاسې د کورنۍ په اندازه وي نو تاسې به څه کوئ؟

مېلمه پالنه زموږ د خلکو ډېر پخوانی دود دی. پخوا زموږ د هېواد په ډېرو سيمو کې خلکو د جوماتونو په څنګ کې قومي حجرې درلودلې. چې د هېواد په شمالی سيمو کې ورته خلک قوشخانه، په کابل او ځينو نورو سيمو کې ورته مهمانخانه، په کونړونو، لغمان، جنوبي او جنوب غربی ولايتونو او په ننګرهار کې ورته حجره او دېره وايي.

پخوا به يې د ژمي په موسم کې حجرې، مېلمستونونه او جوماتونه په (تاوه خانو) يا د نغري په اور باندې ګرمول او شتمنو خلکو شخصي حجرې هم درلودې. کليوالو خلکو به زيات وخت د سهارچای (سبا ناری) او د ماښام خواړه، په ځانګړې توګه د ژمي په موسم کې په دې حجروکې له ميلمنو سره ګډ خوړل.

مېلمه به يې په برځای کې کېښناوه. يو ځلمي به کوزه او چلمچي راوړل، د مېلمه او نورو لاسونو ته به يې اوبه اچولې. بل ځوان به دستپاک مېلمه ته ورکاوه او بل به د سترخوان هواروه، بيا به د کورنۍ غړو يا کليوالو په ګډه سره د خوړو لوښي راوړل. لومړی به يې د مېلمه مخې او بيا به يې نورو ته کېښودل. مېلمه چې به هر څوک و او هر څو ورځې به دلته و، کليوالو يا دکور خلکو به په ورين تندي ډوډۍ ورکوله.

مسافر مېلمه

مسافر مېلمه چې په قرآنکريم کې ورته ((ابن السبيل)) (د لارې زوی يا د لارې مسافر) ويل شوی دی چې ورېی، ترېی او پلی به په لارو تېريده او په کوم کلي به چې راغی، خلکو به يې ډېر درناوی کاوه او ويل به يې: ((دا د خدای مېلمه دی او مېلمه د خدای دوست وي.)) همدا راز ديني طالب العلمانو ته هم ابن السبيل ويل کېږي.

د کليو خلک د ښار د خلکو په پرتله ډېر مېلمانه لري، ځکه چې په کليو کې د ډوډۍ خوړلو او د شپې تېرولو لپاره هوټلونه او رستورانتونه نه وي، نو يو مسافر مېلمه ناچاره وي چې د کليوالو حجرو، جوماتونو يا مېلمستونونو ته ورشي او خپله شپه تېره کړي؛ مګر په دې

وروستيو کې چې په ښارونو کې هوټلونه او رستورانتونه ډېر شـوي دي، مـسافر ميلمانـه د کورونو پرځای هوټلونو ته ځي.

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د مېلمه پالنې د څرنګوالي په باب خپل نظرونه او وړانديزونه د نن ورځې د ښاري ژوند او د ټولنيزو بدلونونو او غوښتنو سره سم ترتيب او يو يو تن دې د خپلې ډلې په استازيتوب د ټولګي مخې ته راشي او هغه دې ولولي.

پوښتنې

- په پخوانيو وختونو کې زموږ خلکو د مېلمنو پالنه او درناوی څنګه کاوه؟
- ستاسې په آند ميلمه پالنه په پخوانۍ (دوديزه) بڼه ښه ده او که په هغې کې د نـن ورځـې د ژوندانه له غوښتنو سره سم بدلون راوړل شي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د پخوانۍ کليوالي يا دوديزې مېلمه پالنې په هکله د خپلو کورنيو په مرسـته معلومات راغونډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډوډۍ خوړلو آداب

- انسان باید په یوه ډله کې ډوډۍ څرنګه وخوري؟

د ډوډۍ خوړل، په ټوله نړۍ کې خپل ځانګړي آداب لري چې د هر هېواد وګــړي د خپلــو دودونو سره سم هغوته پاملرنه کوي.

د نړۍ په ډېرو پرمخ تللو هیوادونو کې خلک ډوډۍ د مېز پر د قاشوقې او پنجې پــه واســطه خوري. د چین د لوی او ګڼ نفوسه هېواد خلک په ځانګړو کوچنیو، پاکو او ظریفــو لرګیــو باندې ډوډۍ خوري چې هغه لرګی یو وار کارول کېږي. اوس په ځینو هېوادونو کې قاشــقه، پنجه او نور لوښي هم (یووار کارول) رواج شوي دي. زموږ په ګران هېواد کې په رســمي او دولتي میلمستیاوو او ودونو کې د کابل او نورو لویو ښارونو ډېر خلک په هوټلونو کــې پــه قاشقه، پنجه او د مېز پر سر ډوډۍ خوري. خو په ډېرو سیمو، کلیو، ولایتونو او ان په ښارونو کې خلک پر فرش باندې کښېني او په لاسونو ډوډۍ خوري چې هغه دودونه او رواجونه پــه لاندې ډول دي:

په کلیو کې د ډوډۍ خوړلو آداب

زموږ زیاتره خلک په سهار کې لږه او ماښام زیاته ډوډۍ خوري چې دا ښه او ګټور نــه دي، بلکې په سهار کې ډېر او ماښام لږ خوراک غوره دی. په دې باره کې مقوله ده چې وایي:

((د سهار ډوډۍ په خپله خوره! غرمه یې له دوستانو سره خوره! او د ماښام خوراک دښمن ته ورکوه!))

د ډوډۍ په وخت د کور ټول غړي پر فرش باندې ناست وي، یو هلک کــوزه او چلمچــي راوړي او د ټولو لاسونو ته په ترتیب سره اوبه اچوي، بیا د کور ښځه په دسترخوان کې وچــه ډوډۍ، بیا غوري او کاسې راوړي او په دوديز ډول یوې کاسې یا غوري ته دوه یا درې کسه کښېني او خوري یې.

ځینې خلک ماشومان یوازې لوښي ته کښېنوي.

د ډوډۍ د خوړلو پیل

د ډوډۍ خوړل په (بسم الله الرحمن الرحیم) باندې پیلوي.که خوراک شوربا یا نـــور اوبلـــن خواړه وي، وچه ډوډۍ په هغې کې ماتوي چې پسته شي. ډوډۍ په کـــراره او آرامـــۍ ســـره خوري.

کله چې ماړه شي کاسې په ګوتو پاکوي او وايي چې د کاسې په پاکولو کې ثـــواب دی او د کورنۍ مشر د خدای (ج) د نعمتونو د شکرانې د ادا کولو په خاطر لاسونه پورته کوي او دعا وايي. د کورنۍ نور غړي هم ورسره لاسونه پورته کوي او په ګډه سره آمین وايي.

دستر خوان ټولوي. د کورنۍ یو وړوکی هلک یا نجلۍ بیاهم کوزه اوچلمچـــي راوړي او پـــه ترتیب سره لاسونو ته اوبه اچوي. مور یا ځوانه لور لوښي وړي او هغه مینځي؛ مګـــر پـــه دې وروستیو وختونو کې په ښارونو کې بدلونونه راغلي دي. که خواړه ښوروا وي، د دوه کسانو لپاره یوه کاسه یا د هر کس لپاره یوه کاسه راوړي. میوه، سلاد او سابه په بېلا بېلو قابونو کې ږدي او هر څوک یې په خپله خوښه له ښوروا سره خوري. غوښه یو کس په ټولو وېشي. زیاتره ماشومان او ځوانان د هډوکو غوښه خوښوي. پخوا د سبو او میوو خوراک په کلیو کـــې لـــږ رواج و؛ خو په دې وروستیو کې خلک د دې په ګټو پوه شوي دي او ډېر یې خوري.

په ودونو کې د ډوډۍ خوړلو آداب

په یوه کور یا یوه لویه حجره کې اوږد او لوی د سترخوان هواروي. میلمانه خپـــل لاســـونه مینځي او له دسترخوان څخه چاپېره پرفرش باندې کښېني. ټاکلي کسان د پلو غوري او نـــور اړوند خواړه راوړي.دوه یا درې کسان یوه یوه غوري ته کښېني. د خوړلو په پای کـــې دعـــا کوي اوله دسترخوان څخه خوربېږي.

په هوټلونو کې د ډوډۍ د خوړلو آداب

په وروستیو کلونو کې خلک داسې فکر کوي چې د واده مراسم په هوټلونو کې بې ستونزو دي او یا دمنفي سیالۍ له مخې ورو ورو هوټلونو ته مخه کوي چې د خپل واده مراسم په هوټل کې سرته ورسوي که څه هم د هوټل لګښت ډېر دروند دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۵ - ۲۰) کلونه مخکې کله چې به میلمانه هوټل ته وغوښتل شول او هلته به ورغلل، په هوټل کې به ځوکۍ او میزونه اېښودل شوي وو او مېلمانه به لس یا دوولس کسان د هر میز څخه چاپېره په ځوکیو باندې کښېناستل .کله چې به د هوټل خدمتګارانو خـــواړه پـــه غوریـــو او قابونوکې په میزونو کېښودل؛ نور به نو ځنډ او معطلي جایز نه وه. هر څوک به چې په کراره خوځېده څه به یې لاس ته نه ورتلل،نو مجبور به و چې په کور کې ډوډۍ وخوري.

خو په دې وروستیو وختونوکې له یوې خوا په هوټلونوکې د خوړو کمیت ښه شوی دی، او له بلې خوا د پوهې په رامنځ ته کیدو سره د ډوډۍ خوړلو فرهنګ او آدابو هم بدلون موندلی دی.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې هریو د هغو آدابو په هکله چې ددوی کورنۍ یې د دسترخوان پرمخ د ډوډۍ د خوړلو په وخت په پام کې نیسي خبرې وکړي!

پوښتنې

- ستاسو په فکرډوډۍ خوړل په جلا کاسو کې ښه دي او که په ګډه سره په یوه کاســه یــا غوري کې؟
- ډوډۍ خوړل په قاشقه او پنجه څه ګټه لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلو کورنیو له مشرانو څخه د ډوډۍ خوړلو په هکله چې له پخوا څخه یې څومره بدلون موندلی پوښتنه وکړي او هغه دې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپاړسم لوست

خواړه

- په عکس کې کومې میوې وینئ؟

خواړه د انسانانو د ژوند د پایښت یوه اصلي او بنسټیزه وسیله ده چې هغه له مېوو، سبو، حبوباتو، لبنیاتو، کبانو، مرغانو، چرګانو، د چرګانو د هګیو او له څارویو څخه د خوړلو لپاره لاس ته راوړي.

زموږ خلک خواړه په ساده ډول خوري او ډول ډول مواد سره نه یوځای کوي.ځکه په دې پوهېږي چې که څومره مختلف مواد سره یوځای شي او یا هغو ته زیات جوش ورکړ شي، هومره یې د خوړو کیفیت کمېږي. مېوې او زیاتره سابه تازه یا اومه خوړل کېږي. خلک ځینې حبوبات او سابه پخوي او بیا یې خوري. شېدې له ایشولو څخه وروسته تومنه کوي چې مستې، پیروی، کُچ،خیدک(پنیر)، تروې(شرومبې) او کُرت ورڅخه جوړوي. که چېرته د اخواړه تازه وخوړل شي، ډېر ګټور دي.

په غوښو کې ډېره ښه غوښه د کبانو غوښه ده. کبان ډېر ډولونه لري؛ لکه: خاویار، خال لرونکي کبان، شیرماهي، لقه، اوزون بورون، قزل آلا او داسې نور ...

دویمه درجه د مارغانو غوښه ده؛ لکه: مرز (بودنه)، سی‌سی، زرکه، د چنچڼو ډولونه، کورني او ځنګلي چرګان، قره قوش، زرې کبک ، وحشي او اهلي فیل مرغ، هیلی(مرغابی) او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښه خلک په مختلفو ډولونو پخوي لکه: ډول ډول کباب، کوفته، منتو، ښوروا، چــاینکي، یخني، تندوری، دوپیازه، کوزه بته، وریته، او داسې نور.
د کبابونو په څېر د غوښو پخول د خوړلو لپاره ښه اوښې زیانه دي.
په هر صورت د غوښې ډېر خوړل د انسان روغتیا او سلامتیا ته زیان رسوي. د اســلام لــه مشرانو څخه یوه، داسې ویلي دي:
(له خپلو خېټو څخه د څارویو هدیره مه جوړوئ!)

د خوړو ډولونه

الف: هغه خواړه چې د اوړو (خمیر) او سبو څخه برابرېږي:
آش، منتو، سمبوسه، کُتَخي، قیماقي، آشک، اوماچ، بوګن‌آش، بولاني، دلده (د غنمو دل شوی خواړه) او داسې نور.

ب: هغه خواړه چې له وریجو څخه برابرېږي
پلو، چلو، قابلي پلو او بېلابېل ډولونــه یــې، شیربرنج، شــوله، شــوروابرنج، د وریجــو او شړومبو اوګره، ډنډه کي، قولوتُرش او داسې نور.
کچړي قروت اوچاینکي زموږ د هیواد د خلکو ډېر پخواني خواړه دي.
ج: د وچې ډوډۍ ډولونه
د تناره ډوډۍ، د تبۍ ډوډۍ، خاصه ډوډۍ، د تبۍ پراټه،قماچ (کلوله ډوډۍ)، چپاتي، فتیــره، اېشله، کلچې، ورقي کلچې، په تېره باندې پخه شوې ډوډۍ، ګــوش‌فیــل، د ســیلوډوډۍ، ګنځاخي، چپه تاوه او داسې نور.

کُتَخي

د بدخشان ولایت د اوزبېکانو په منځ کې رواج لري.
دا خواړه د سوزمې، اوړو، پیازو او حیواني زېړو غوړیو کې جوړېږي.
د پخولو طریقه
میده شوي پیاز له سوزمې سره ګډوي او بیایې پر لرګینو تختو باندې د آغږل شوو اوړو زوالې (پیړی) د یوه استوانه یې شکل لرګي په واسطه هواروي. بیا دغه ګډ شوی پیاز او سوزمه پــه هوارو شوو پیړو کې را تاووي او په یوه پلن دیګ کې یې د داغ شوو غوړیو په مــنځ کــې د پخېدو لپاره اچوي.
کُتَخي ډېر خوندور خواړه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منتو

لازمي مواد: د پسه غوښه او لم، پیاز، ترمیده اوړه، پُلی (وچه خمیره)، زنکۍ (زیره)، هوړه، مُرچ، یوه اندازه غوړي، او لږه مالگه.

د پخولو طریقه

اوړه اغږي، بیا غوښه، پیاز، د پسه لم او هوړه دغوښې له ماشین څخه باسي او یوه اندازه میده شوی مرچ او مالگه ورسره گډوي، بیا اغږل شوي اوړه کلوله کوي او له آش غوښونکي ماشین څخه یې باسي چې د نازکو تختو په شکل جوړېږي. بیا دغه اوار شوي اوړه د یوه گرد لوښي لکه د چاینک د سرپوښ په واسطه د دایروي ټوټو په شکل غوڅوي او بیا هغه غوښه، لم او له هغې سره نور یوځای شوي مواد چې مخکې تیار شوي دي، د کوچنیو کلولو په شکل را اخلي او د دایروی نازکو هوارو شوو اوړو پر منځ کې یې ږدي او په یوه ځانگړې بڼه یې راتاو او جوړ وي.

کله چې ټول منتو په دې شکل تیار شو نو د منتو د پخولو ځانگړې دیگ کې اوبه اچوي او د اور د پاسه یې ږدي او منتو د هغې په مخصوصو قالبونو کې چې مشبک او سوري سوري دي، ځای پر ځای کوي. پنځه یا شپږ قالبونه چې هر یو یې د منتو د ځلویښتو څخه تر پنځوسو دانو پورې د ځایېدلو ظرفیت لري، ډکوي او په دیگ کې یې ږدي او سرپې ترې.

هغه اور چې د دیگ د لاندې بلېږي، د دیگ اوبه په تدریج سره په بخار بدلوي. د اوبو بخارات د هغو قالبونو په تشوځایونوکې چې سر پر سر کېښودل شوی دي راتاوېږي، نو منتو په همدې بخاراتو کې لږ ترلږه په یوه ساعت کې پخېږي.

په ټولگي کې فعالیت

- د امکان په صورت او د لېسې د مدیر په اجازه دې زده کوونکي د آشپزۍ لوازم ا و د یو ډول خواړو د پخولو لپاره ضروري مواد ښوونځي ته راوړي او په یوه مناسب ځای کې دې هغه پاخه کړي.

پوښتنې

- خواړه د انسان په ژوند کې څه رول لري؟
- د انسانانو لپاره ډېر ښه خواړه کوم خواړه دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې تیرې شپې د خوړو په هکله چې څرنگه برابر شوي وو؟ معلومات په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دریم څپرکي لنډیز

میلمه پالنه زموږ د خلکو د لرغونو دودونو څخه ده. پخوا زموږ د هیواد په ډېرو سیموکې خلکو د جوماتونو په څنگ کې قومي میلمستونونه درلودل چې د هیواد په شمالي سیموکې ورته قوش خانه او په جنوبي او لویدیځو سیمو کې یې ورته حجره ویله. خلك په کلیو کې د ښارونو په پرتله ډېر میلمانه لري. څرنگه چې په کلیو کې د ډوډۍ خوړلو او د شپې تېرولو لپاره رستورانتونه او هوټلونه نه وي نو مسافر میلمه مجبور وي چې د دوستانو کورونو ته ولاړشي.

زموږ د گران هیواد د کابل په ښار او ځینو نورو لویو ښارونو کې په رسمي اواجتماعي میلمستیاوو او ودونو کې خلك په هوټلونو کې په قاشقه او پنجه د میز په سر ډوډۍ خوري خو د ولایتونو په ډېرو سیمو، کلیو او ښارونو کې ډېر خلك پر فرش شوي ځای پرځمکه کښېني او ډوډۍ په لاسونو خوري.

زموږ خلك په کلیوکې سهار ډوډۍ لږه او د شپې ډېره خوري، د ډوډۍ د خوړلو په وخت کې د کور ټول غړي د کور پر فرش باندې د دسترخوان څخه چا پېره کښېني او او په معمولي توگه یو یا درې تنه په یوه کاسه سره کښېني.

د ډوډۍ خوړل په ((بسم الله الرحمن الرحیم)) سره پیل کیږي او خواړه په کرار او پرته له خبرو خوري، د خوړلو په پای کې کاسې پاکوي، د کور مشر دالله تعالی د نعمتونو د شکرانې په خاطر چې دوی ته یې ورکړي دي دعا کوي او نورغړي آمین وایي.

خواړه د انسانانو د ژوند د دوام بنیادي وسیله ده زموږ خلك خواړه په ساده ډول خوري. ډول ډول او ډېر مواد سره نه گډوي. غوښه په مختلفو ډولونو پخوي او خوري یې لکه: د کباب ډولونه، کوفته، منتو، ښوروا، چاینکي او داسې نور.

ډېره ښه غوښه د کبانواو مرغیو غوښه ده.

خلك د شیدو، د سابو د ډولونو، وریجو، دانو، اوړو او د غوښو څخه ډول ډول خوندور خواړه پخوي,لکه: سمبوسه، منتو، آش، کتخي، گنزاخي، ډیلو ډولونه، کچري قروت او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

سیمه ییزې جامې

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د خلکو د سنتي او سیمه ییزو جامو، پښویا پایزارونو او د خولیو د بېلابېلو ډولونو سره بلدېږی او زده کوونکي به د دې لوست په ویلو سره د هغو ګڼو لباسونو سره چې د خلکو په منځ کې دود دي لکه څادر، چپن، پټو، کمیس او پرتوګ، د ښځو او نارینه وو واسکټونه، د ښځو څادریو او څروکو سره آشنایي پیدا کړي.

په دې لړکې به زده کوونکي د ماشومانو، تنکیو ځوانانو، او د سړیو د ځانګړو مراسمو جامې او هغه جامې او خولی چې نړیوال نوم لري وپېژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوه لسم لوست

سنتي او سيمه ييزې جامې

- تاسې ګران زده کوونکې په ملي- مذهبی ورځو، جشنونو او مېلو کې کوم ډول جامې اغوندئ؟
زمونږ خلکو له پخوا څخه د وړيو، پومبې (خامتا) او له وربښمو څخه دجوړوشوو جامو او د څارويو د څرمنې له څپليو سره بلد او روږدي شوي وو چې ټولو به دا لباسونه او کالي خپله جوړول. وړی، پومبه او وربښم به ښځو او نجونو وربشل بيا به يې کسبګرو او د تنستو دستګاوو ته وربشلي تارونه وروړل.
کسبګرو به په تنستوکې تارونه پيیل او له هغې څخه به يې ډول ډول ټوکران لکه: خامتا، اَلَچه، چکمن (پشمي چپن) او داسی نور اوبدل چې ځينې به يې اغوستل او ځينې به يې د پردو، فرشونو او دکور په نورو سامان آلاتو کې کارول.
هغه سنتي جامې چې زمونږ په هېواد کې تراوسه پورې دود لري، په لاندې ډول دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چپن، جېلک، چکمن، قاقمه، گوپيچه، کميس اوپرتوگ، واسکټ، پوستين، پوستينچه، ښادري، ښادر، لونګۍ، پټو، پکول، وړينه څونډۍ داره خولۍ، قره قلي، ګلدوزي شوي خولۍ، د مشکېنو خولۍ، او داسې نور چې په لاندې ډول جلا جلا تشريح کېږي.

الف - چپن

چپن په اصل کې زموږ د هېواد د شمال او شمال ختيځو ولايتونو دخلکو جامه ده. چپن لستوني، ښکلی يخن، مخ، استر او فراويز لري. د مخ او استر منځ يې له پومبې څخه ډکوي چې بدن تود وساتي. د اوږې له سرنه تر لمنې پورې لستوني په موازي ډول بخيه کوي چې پومبه يې بې-ځايه نه شي. د چپن د يخن په برخه کې ښکلي فراويز چې له وريښمو څخه د نوار په ډول اوبدل کېږي، ګنډوي چې چپن ته ښکلا ورکوي. د چپن د مخ او استر ټول رختونه د پومبې له تارونو څخه دي او ځينې له وريښمينو تارونو هم جوړ وي.

ب - جېلک: (Jelak)

جېلکې بې پختې سپکه چپنه ده او د ګرمۍ د موسم ښکلې او سپک لباس دی. خلک جيلکه پر اوږو باندې اچوي او لستوني يې کم تر اغوندي. جېلکه د تار، سنډو او ځينې وختونه يې له وريښمو څخه هم جوړوي.

وريښمينه چپن او جېلکه د نقش او رنګ په لحاظ د اَلچې، قناويز، غراوي او د شاهي چپنو په نومونو سره يادېږي.

ج - چکَمن

چکمن هم د چپنې په ډول ده، خو د چکمن تان (رخت) د يو ډول پسه له پستو وړيو څخه چې د "ګديک" (Gadik)په نوم يادېږي، همدارنګه د غژګاو له ډېرو نرمو وېښتانو څخه هم اوبدل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چکمن ډېر ښه تان(بَرَک) د بدخشان په غاران، په میدان وردګ، هزاره جاتو اود غزني پــه مالستان کې ډېر جوړېږي.

د – قاقمه

قاقمه هم د چکمن په ډول له وړیو څخه جوړېږي؛ مګر د دې تار نری وربشل کېږي. رخت یې نازک دی او پت نه لري او د جبلکې په څېر سپکه ده.
د بدخشان په شغنان، هزاره جاتو او د هېواد په ډېرو سیموکې له نرمو وړیو څخه جاکټونــه د غاړې دسمالونه، دستکشې، جرابې او ښکلې خولۍ اوبدل کېږي چې ډېر شهرت لري.

هـــ - ګوپیچه

دا چپن لنډه لمن لري چې د مخ او استرمنځ یې له پُنبې څخه ډکوي. له پنبې څخه ډکه شــوې ګوپیچــه زیــاتره چــاپ انــدازان پــه وزلوبه(بزکشی) کې اغوندي. بې مالوچو او نازکه ګوپیچې هم شته.

و- پټو

پټو یا قدیفه (څادر) یوه داسې جامه ده چې لستوڼي، غــاړه او پاینڅې نه لري. څه باندې دوو مترو په اندازه اوږدوالی او سور یې یو یا یونیم متر وي. له وړینو، تارونو او ســنډې توکرانــو څخه جوړېږي.
پټو په پخوانیو وختونو کې زموږ د هېواد په جنوبي او شــرقي تودو سیمو کې خلکو اغوسته؛ مګر نــن ورځ دا پــه ټــول افغانستان کې مروج شــوی دي. پټــو د ســنډې، نخــي او وربښمینو تارونو په واسطه ګلدوزي او ښکلې کوي. په ځانګړې توګه کنــدهارۍ هنرمنــدې ښځې او نجونه پټو په عالي سبک او طرز سره ګنډي.
پټو زیا تره له وړیو څخه جوړېږي.او مشهور ډولونه یې: کابلي، هراتي، کشمیري او اســتالفي پټوګان دي. تاري او کرباسي ډول ته یې کېش وایي چې په کوهدامن، په ځانګړې توګــه پــه استالف کې جوړېږي چې زیاتره د ټولنې غریب خلک او سپین ږیری ترینه کاراخلي. قدیفه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کندهار کې ورته دوپټه، په ننګرهار کې څادر او په پکتیکا کې ورته تاځر وايي، پــه ځینــو وختونو کې د هغې حاشیې د ورېښمو د تار په واسطه ګلدوزي او ښکلې کوي.

ز- واسکټ

واسکټ بې لستوني جامه ده چې زموږ د هېواد په ټولو ښارونو او کلیو کې د خلکو تر مــنځ د دې اغوستل دود لري.

واسکټونه وریــن، تــاري، ســـنډي او د ورېـــښمو مختلف ډولونه لري. نسبت ګوپیچې او کرتۍ ته سپک دي. د دې ډولي او تَجَمُلي ډولونو ته د چرمه کارۍ او ګنډدوزۍ واسکټونه وايي.

د ښکلا لپاره پکې ډېر ګلان او ډیزاینونه، مرۍ، کــوچنۍ آیینې او ورې ځلېدونکې ستارې ګنډي.

د چرمه کارۍ واسکټونه ماشومان، ځوانان،اوتنکي ځوانان د خوشحالیو په ورځو، نوې کال، مذهبی اخترونو، جشنونو او په ملي ورځو کې اغوندي.

ح- پوستین

پوستین د پسه،ګیدړ، سنجاب، خفک او دسمور له پوستکو څخه چې پاسته او نرم دي جوړوي دا د ژمي تود لباس دی. پوستین د چپن او چکمني په څېر لستوني، یخن او اوږده لمن لري. د تَجَمُّل او ښایست پــه مقــصد پوستین په سرو، زېــړو او نارنجي تارونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

گلدوزي کوي چې دا ډول پوستين ډېر ښکلي او شاهانه وي. د غزني پوستين له پخوا څخه شهرت لري. د پوستين د خرڅلاو دکانونه اوس په کابل او د هېواد په نورو ښارونو کې ډېر دي.
نړيوال سيلانيان پوستين په ډېر اوچت قيمت اخلي.

ط: پوستينچه

پوستينچه هم د پوستين په شان ګنډل کېږي، مګر د دې لمن د پوستين له لمنې څخه لږه لنډه ده.

ی- افغاني ګنډ

افغاني ګنډ هم سنتي جامه ده. ښکلې ګلدوزي لري چې ښځې او نجونې يې د نوي کال په ، جشنونو او نورو ملّي او دخوشحاليو په ورځوکې اغوندي.
په دولتي ادارو، ښوونځيو، مدرسو او پوهنتونونو کې کارمندان، زده کوونکي، او مُحَصّلان په عمومي توګه د زينتي جامو پرځای ساده جامې او دريشي اغوندي، که څه هم دريــشي زمــوږ دوديزې او ملّي جامې نه دي، خوبين المللي يونيفورم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې د سنتي او وطني جاموځرنګوالی او دګنډلو ډولونه په خپلو کتابچوکې ولیکي او د هرې ډلې استازی دې هغه د ټولګي په مخ کې ووايي.

پوښتنې

- کوم ډول جامو ته سنتي جامې وايي؟
- د واسکټونو بېلا بېل ډولونه ولیکئ.؟
- توریستان کوم ډول پوستین او پوستینچه خوښوي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د سنتي جامو په هکله د خپلې کورنۍ له غړو او نورو مشرانو څخه معلومات را غونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته لسم لوست

د خولۍ او څادر ډولونه

- تاسې څو ډوله خولۍ پېژنئ؟

الف - پکول

پکول په دوه ډوله دی. یو هغه پکول دی چې د څارویو له پوستکي څخه جوړېږي چې د یخنۍ، واورو او باران په موسم کې سر تود او همدارنګه یې له بهرنـي احتمالي لیکرونو او د لمر لـه تاوڅخه خونـدي ســاتي. دې پکولونو ته تیلپک هم وایي. بل ډول هغه پکول دی چې لـه وړین ټوکرڅخه جوړېږي. ګرد

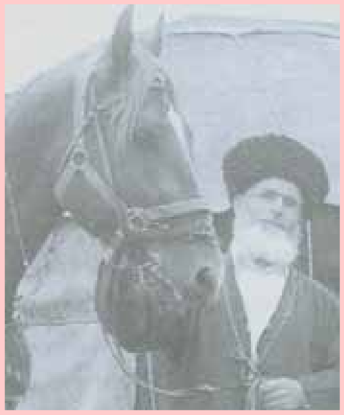

او موړې لرونکی دی. په اغوستلوکې د آسانۍ پـه سبب مجاهدینو د جهاد په دوران کې له پکول څخه ډېره استفاده کوله. د پکول جوړولـو مـشهور او اصلي مرکزونه د نورستان او چترال سیمې دی.
د بدخشان په شغنان کې ښځې د ګدیک له وړیـو څخه نفیس پکولونه اوبي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د قره قلي خولۍ

دغه خولۍ د قره قل د وري له پوستکي څخه جوړېږي. د قره قلي خولۍ زياتره د ډول او سينګار په مقصد استعمالېږي. دغه پوستکي ګلدار او ډول ډول رنګونه لري لکه: کبودچه، شتري، تور، سور،سپين، برګ او داسي نور.

د پوستکي ګلان د هغه د وړيو منظمه چين خوردګي (کوړۍ شوې وړۍ) کتارونه دي چې د هغې د ښکلا سبب ګرځي.

تجربه لرونکي د پسونو خاوندان او شپانه پوهېږي چې کوم رنګ قُچ (نر پسه) له کوم رنګ مېږي سره جوړه کړي چې دهغوی ديوځای کېدلو په پای کې داسې وری چې پوستکی يې ښکلی او د په زړه پورې رنګ لرونکي وي وزېږي.

همدارنګه په ځينو وختونوکې پوهېږي چې د وري د پوستکي ګلان د هغې له زېږېدوڅخه وروسته خلاصيږي او هغه ښکلا چې د مور په خيټه کې يې لري، له منځه ځي؛ په دې سبب د مېږې سر، د بچې له پيدايښت څخه مخکې پرې کوي او بچې يې له خيټې څخه را باسي. دا ډول پوستکی د (تِقِر) په نوم يادوي، چې ډېر قيمتي وي.

ځيني خلک وايي چې د پوستکي په خاطر د وري د سر پرې کول بې رحمي ده.

ج- کندهارۍ، اوزبيکۍ او هزاره ګۍ خولۍ

دا ډول خولۍ د (تاقين) په نوم هم يادوي چې له نخي ټوکر څخه جوړېږي. بيايې د وريښمو او سنډي رنګينو تارونو په واسطه ګلدوزي کوي.

په اندراب، چاه آب او تخارکې د خولۍ ګلونه يو له بل سره نږدې نږدې اوکوچني کوچني ګنډي چې دې ته (چکن دوزي تاقين) هم وايي. کندهارۍ خولۍ هم ډېرې ښکلې او نفيسې خولۍ دي. په دې کې مُهرۍ (مشکنې) ستارې او وړې وړې ځلانده ښيښې کاروي چې ځانګړې ښکلا او ځلا ورکوي. دا ډول خولۍ د فراه او نيمروز په ولايتونو کې هم ګنډل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خولۍ چې په باميان، غزني، ارزګان، سمنګان او درهٔ صوف کې ګنډل کېږي، د ګلدوزۍ له مخې د فارياب، جوزجان، شبرغان او مزار خلکو له خوليو سره ورته والي لري.

هغه زربافت دوزي خولۍ چې د زري تار څخه ګنډل کېږي دوردګو په ولايت کې دود لري چې د زرتاري خوليو په نوم يادېږي.

د – لونګۍ

لونګۍ ته دستار، پټکی، پګړۍ، سله، لنګوټه او عمّامه هم وايي.

لونګۍ د نارينه وو د سر لپاره ده چې له ځانګړې خولۍ سره يې پر سر تړي. زموږ د هېواد په ټولو ولايتونو کې د دې په سرکول رواج لري. د پکتيا، پکتيکا، خوست، قندهار، مزار شريف، ميدان وردګ، د غزني مقر، کټواز او نورو ډېرو ولايتونوکې خلک لوی او ډول ډول دستارونه په سر تړي او د هرې سيمې د خلکو دستارونه يوله بل څخه يو څه توپير لري.

پخوا به د ستار د سان يا ململ د سپين ټوکر څخه جوړېده، خو اوس د لونګۍ په نوم يو ډول ټوکر اوبدل کېږي چې د (۴- ۵) متره اوږدوالی او د (۵۰ – ۶۰) سانتي متره پلنوالی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لونګۍ ټوکر، وړین، تارین، سنډین،وریښمین او یا د دې ټولو څخه ګډ وي. زموږ د هېواد دیني عالمان او روحانیون سپین یا تور دستار تړي او نور خلک د خپل ذوق او خوښې سره سم رنګونه غوره کوي.
لونګۍ زموږ د خلکو لرغونی لباس دی خو ځوانان، د مکتبونو زده کوونکي، محصّلان او د دولت کارمندان یې، په ښوونځیو، پوهنتونونو او په رسمي مؤسساتو او ادارو کې لږ په سر کوي.

هـ - څادري

څادري د ښځو د ستر او حجاب جامه ده چې پخوا بــه د اشــرافو کورنیو ښځو په ښارونو کې اغوستله. په کلیو کې یې رواج کم و. اوس یې په کلیو، ښارونو او هرځای کې ښځې او پېغلې اغونـــدي. ښځې او نجونې یې په رسمي دولتـــي ادارو، مدارســـو او د عـــالي تحصیلاتو په مؤسساتو کې ډېرې نه استعمالوي؛ بلکې پرځای یـــې څادر ټیکری (پوړنی) په سر کوي او داسلامي حجاب رعایت هـــم پکې په ښه توګه کیدای شي.
څادري د بهرنیو نفیسو او قیمتي ټوکرانو څخه په آبي، لاجوردي، ماشي، فـــولادي، ســـپینو او داسې نورو رنګونو کې جوړیږي چې ښځه له سر څخه تر پښو پورې پوښي (پټوي). څادري د سر په برخه کې ځانګړې ، بخیې او ګلدوزي شوې خولۍ لري. د څادري هغه برخــه چــې د سترګو د پاسه رالوېږي، جالۍداره وي چې له هغې څخه لاره یا نور شیان ولیدلی شي.

و- څادر، ټیکری (ځړوکی)

ټیکری د ښځو او نجونو د سر او بدن پټوونکی دی چې په زیاتو آسیایي او اسلامي هېوادونـــو کې یې ښځې او نجونه په کور، بهر، مدارسو، د لوړو زده‌کـــړو پـــه تحـــصیلي مؤســـساتو، پوهنتونونو او د کار په ساحو کې اغوندي.
ځړوکي د رنګ، د ټوکر د څرنګوالی او اندازې له مخې، بېلا بېل ډولونه لري. د ځړوکي یـــا ټیکري تَجَمّلي ډول چې د هغه ټوکر هم زیات او لوی وي، ګلدوزي کېږي چـــې ښـــځې او نجونې یی په ودونو، جشنونو، مېلو او داسې نورو د خوشحالیو په ورځو کې په سر کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

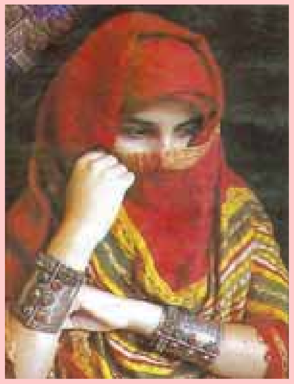

ټيکري د ساده ململ، ښکلي وربښمين؛ همدارنګه د سپين، تور او رنګه ګاچونو په ډول هـــم جوړيږي.

د لوست نوي اصطلاحات

ستر	پرده، حجاب
روحانيون	مذهبی لارښوونکي
معروف	مشهور - معلوم
نوار	فيته

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې د ښوونکی په لارښوونه په ډله ييزه توګه د خپلې سيمې او ولايت د جامو د ښکلا او ډولونو په هکله معلومات وليکي او نوروته دې ولولي.

پوښتنې

- قره قلی خولی، پکول، توپّی، کندهاری خولی، زري خولی، اوزبيکي خولی، هـــزاره ګـــي خولی، څائي او ننګرهاری خولی کوم ډول خولی دي.
- ستاسی په نظر که چېرته د څادری په شکل او د ګنډلو په طريقه کې بدلون راوړل شي ښه به وی او که نه؟ په دې کې خپل نظرونه څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپل کور اوخپلوانو، څخه د سنتي کاليو لست برابر کړي او ټولګي ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلۍ او پایزارونه

لکه څنګه چې وايي: «ستاسې پښې ستاسې دویم زړه دی» څه مفهوم لري؟

چمبوس (وتارې)

زموږ د ګران هېواد خلک له پخوا څخه د څرمنې پای افزارونو په پښو کولو سره روږدي وو چې د هغې له جملې څخه یو ډول، چمبوس دی. چمبوس اوږد پوست ساق او ډبل تلې لري چې د جرابو اوپایتاوو سره په پښو کېږي.

په دې توګه پښې له یخنۍ، ګرمۍ او همدارنګه د تیږو، لرګیو، اغزیو او د ضررې شیانو له ټکرونو او لیکرونو څخه خوندي ساتي. هغه بزګران چې له سهار څخه تر ماښامه پورې کار کوي، شپانه چې په غرونو او دښتو کې تل د خپلو وزو او میږو د رمو پسې روان وي؛ وتارې د هغوی ډېر ښه پای افزار دي.

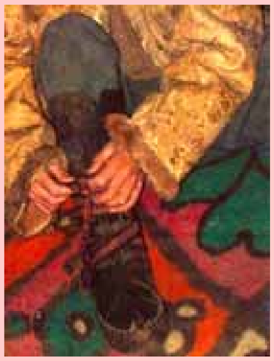

مُوکِۍ

موکی هم د غوایی، وزو او د ګډو (مېږو) له څرمنې څخه ګنډل کېږي.
د دې ساقونه د چمبوس څخه لږ لنډ وي او بندونه نه لري او کله کله یې د ښکلا او سینګار لپاره په ساقونو کې ګلان او ځونډې ګنډي.

څپلۍ

څپلۍ زموږ د هېواد د تودو سیمو د خلکو پاپوښونه دي. د دې تلې له ډبلې څرمنې او ربړ څخه جوړېږي، پاسنۍ برخه یې له نازکې(نرمې) څرمنې څخه او د تلې په دوارو خواوو پورې داسې ګنډل کېږي چې هم د ګوتو او هم د پښې د پونډې خواوې خلاصې وي چې پښې د ګرمۍ او خولو احساس ونه کړي.

په دوو تسمو او یوه سګک (غرېی) باندې د پښې بل اړخ ته تړل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پکتیا او خوست په ولایتونو کې چې د مزرو څخه د ټوکرۍ او نور سامان اوبدلو صنعت مروج دی، له همدې موادو څخه د مزرو څپلۍ هم جوړوي چې بې وزله خلک یې ډیر کاروي،خو ډیر دوام نه کوي.

موزه

د موزو پېنو کول زموږ په هېواد کې له پخوا زمانو څخه رواج و.
موزې زیاتره د غرڅه او نورو څارویو له څرمنو څخه جوړوي. دا ډول موزې ډېرې نرمې او دوام داره وي او چاپ اندازان یې په پښو کوي.
هغه موزې چې د مصنوعي څرمنې څخه جوړېږي، د هغو ځينې ډولونه دننه منځ کې پَت لري چې پت لرونکی ډول یې ښځې ډېر خوښوي.

مسحۍ

مسحۍ تقریباً د موزو په شکل دي، اوږده ساقونه لري؛ مګر د موزې په شان کرى نه لري.
مسحۍ د جرابو، پایتاوو او له کَلَوشو سره په پښو کېږي. د هېواد په شمالي برخو، کابل او په زیاترو لویو ښارونو کې یې له پخوا څخه عالمان، روحانیون او شتمن خلک د ژمي په موسم کې په پښو کوي.

جرموق

جرموق د مسحۍ یو ډول دی چې لنډ ساقونه لري او د نارینه وو د ژمي پای افزاردي.
دجورابو، نفیسو پایتاوو او د کلوشو سره په پښو کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پڼې (پیزار)

پڼې له عادي څرمنو څخه جوړېږي. د مخې پاسنۍ برخه کې د تسمې نرۍ څوکه د چــرګ د قرقرې په ډول پورته راکږه شوې وي او د پوندې په برخه کې یې هم یوه اوچته تسمه د نیولو

او پښو کولو لپاره ګنډلې وي. د پڼو تجملي او ښکلي ډولونه هم شته چې د هغې څرمن ښکلي ګلدوزي کوي. د نارینه وو پڼې په معمولي توګه ساده او کلکې وي او ښځینه پڼــې ښــکلې، نازکې او ګلداره وي. هغه پڼې چې په ځلېدونکی سنډې او زري تار سره ګلدوزي شوې وي، هغې ته زري پڼې وایي.

کړاوې

دا لرغونې پای‌افزار ترکاڼ له لرګي څخه تراشي چې په هغې کې د پښو کولو د آسانۍ لپاره یوه تسمه کلکوي. کړاوې د اوداسه لپاره ښه پای افزار دی او اوس یې په حمامونو کــې ډېــرې کاروي.

لرګین بوټان

د بدخشان په درواز ولسوالۍ کې د غوزانو او دتوت د ونو له کُندې څخه د بوټــانو غونــدې پای‌افزارونه جوړوي چې له جورابو او جمبوسو سره یې په پښو کوي. دا بوټان ډېر کلــک او پښې خوږوي، خو اوس نه استعمالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوټان

ځرنګه چې زموږ په هېواد کې له پخوا وختونو څخه څرمن ډېره پيدا کېدله، نو په همدې لحاظ پــه ډېــرو سيمو کې د بوټانو ګنډل له پخوا څخه دود درلود. په ښارونو کې بېلا بېلې رستې وې چې د نارينــه وو، ښځو او ماشومانو له پاره يې بوټان ګنډل.

د کابل په ښار کې د بوټ ګنډلو مشهوره راسته په "خيابان" کې واقع وه.

همدارنګه د (بوټ آهو) کارخانه هم د کابل په ښارکې ډېره مشهوره وه.

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې له بهر څخه د راوړل شوو پــاى افزارونو صحي او اقتصادي زيانونه او دويمه ډله دې د وطني پاى افزارونو صحي او اقتصادي ګټې وليکي او په ټولګي کې دې ووايي.

پوښتنې

- ستاسې په نظر که له وطني څرمنې څخه بوټونه جوړشي، ښه به وي او که له بهرنيو؟
- که د وطني پاى افزارونوجوړولو ته پاملرنه وشي او د هغې کيفيت ته د خلکو د خوښــې او ذوق سره سم بدلون ورکړ شي؛څومره ګټه به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې هغه پاى افزارونه چې په کليو، ښارونو او ولايتونو کې يــې خلــک پــه پښو کوي، د هغوى لستونه برابر کړي او له ځانه سره دې ټولګي ته را وړي او ودې وايي چې له هغوى څخه کوم يو وطنى پاى افزارونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي لنډيز

زموږ خلکو د پخوا څخه د وړينو، نخي، ورېښمو، د پوستکو د جامو او د څرمنې پای افزارونو سره عادت درلوده او دغه ټولې جامې يې پخپله جوړولې.

وړۍ، پنبه او ورېښم به ښځو او نجونو وريشل او بيا به خلکو په لاسي کار ګاوو کې او بدل هغه جامې چې تر اوسه زموږ په ګران هيواد کې کارول کېږي لکه چپن، جبلک، چکمن، قاقمه، ګوپيچه، کميس او پرتوګ، واسکټ، پوستين، څادري، څادر، پټکی او لونګۍ، پټو، پکول، خولۍ، قره قلي، ګلدوزي شوې خولۍ، د زري تار لرونکی خولۍ او داسې نور.

چپن: د هيواد د شمال او شمال ختيځو سيمو د خلکو جامه ده، داسې جامه ده چې لستوڼي، ښکلی يخن، مخ او استر لري او د مخ او استرمنځ يې ورته د مالوچو څخه ډکوي؛ تر څو چې بدن تود وساتي.

جبلک: بې پختې سپکه چپنه او د اوړي د ګرم موسم د تجمل جامه ده.

چکمن هم د چپن په ډول ده. مګر د چکمن ټوکر د يو ډول ميږو د پستو وړيو **څخــه** چې د ((ګديک)) په نوم يادېږي او د غژګاو له وېښتانو څخه چې ډېر پاسته دي اوبدل کېږي.

پټويا څادر داسې جامه ده چې لستوڼي، يخن، او پـايڅې نـه لـري، دوه متـره اوږدوالـی، يـو يـا يونيم متر سور لري، له وړين تاري يا سنډي ټوکر څخه په ډېره ښکلې بڼه جوړېږي.

واسکټ بې لستوڼي نيم تنه يي جامه ده چې زمـوږ د هيـواد پـه ټولـو ښـارونو او کليـوکې دود دی.

پوستين د پسونو، د ګيدړ، سنجاب، خفک او د سـمور پوسـتکي څخـه جـوړوي چـې د ژمـي توده جامه ده د چپن په ډول اوږده لستوڼي ښکلې غاړه او لمن لري.

افغاني ګند هم يوه دوديزه او د ښکلي ګل ګنډ شوې جامـه ده چـې نجـونې او ښـځې يـې پـه خوشحالۍ او ملّي ورځوکې اغوندي.

لنګی: د نارينه وو د سر سرپوښ دی چې د ځانګړې خولۍ سـره يـې پـه سـر تـړي، پـه ټولـو ولايتونو کې د دې په سرول دود لري.

څادري د ښځو د ستر او حجاب جامه ده چې پخوا به په ښارونو کې د اشـرافو کورنيـو ښـځو اغوستلې، اوس هم په ښارونو او کليو کې دود لري.

څپلۍ، چمبوس، موکي، چپلۍ او د پای افزارونو نور ډولونه په هيواد کې دود دي چې خلک يې له څرمني، پوستکي، او نباتاتو څخه جوړوي او د اقليمـي شـرايطو سـره سـم يـې پـه پـښو کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

تفريحي او سيمه ييزې لوبې

د دې څپرکي موخې

زده کوونکي د سيمه ييزو لوبو په دوديزو ارزښتونولکه سانګه وهل، وزلوبه، د ځوانانو او ماشومانو د لوبو په بېلابېلو ډولونو چې زموږ دهيواد په هرګوټ کې دود دي پوهيږي.

زده کوونکي بايد د ماشومانو او ځوانانو د بېلابېلو سيمه ييزو لوبو ډولونه وپيژني.

آس چې ښکلی او د غښتلي بدن څاروی دی، زده کوونکي دې لـه هغې څخه د ګټې اخيستلو طريقه زده کړي, او په دې باندې دې وپوهيږي چې آس ته د سورلی او د پيټې دليږدولو سربيره، د بهرنيو سيلانيانو پاملرنه را واړوي.

زده کوونکي دې دا زده کړي چې په کوم ډول کولی شي چې سانګه وهلو او وزلوبی ته ديوې افغاني ملي لوبې په توګه نړيواله بڼه ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلم لوست

سانګه وهل

سانګه وهل (نیزه بازی) کوم ډول لوبه ده؟

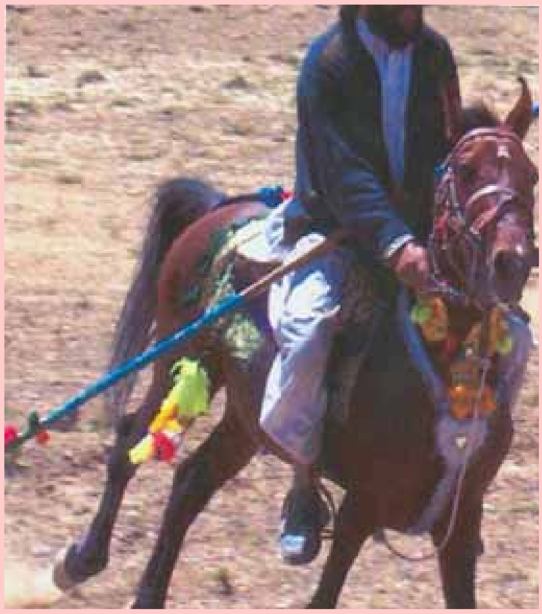

سانګه وهل ډېره پخوانۍ او په زړه پورې لوبه ده چې زموږ د ګران هېواد په سویلي سیمو؛ لکه: غزني، پکتیا، لوګر او پکتیکا کې ډېره کېږي.

سانګه وهل د دې خلکو دودیزه لوبه ده. کوم آسونه چې د سانګې وهلو لوبې ته روزل کېږي، دوزیرستان له سیمې څخه یې راولي، چې هغو ته وزیري آسونه وایي.

دا آسونه اوچته غاړه، تېز او نازکه غوږونه، متناسب اندام، مشکي، کرنګ، کمیـد، سُـرخون، اَبـرَش، سـمند، قره کهراو داسې نور رنګونه لري. نیزه بازان هغه سمند آسونه چې تور ځنګنونه او دهغه له پاسه سپین رنګ او په تندی کې سپین خال ولري، د دې لوبې لپاره خوښوي. هغوی خپل آسونه په ښکلو زینونو او ځلونو، په وربېښمینو ځوندې لرونکو دستمالونو او یالپوښونو سره چې په هغې کې کوچنۍ هنـدارې لګېدلې وي، سینګاروي.

نیزه تېره نوک (څوکه) لري او د اوسپنې یا له کلکو پولادو څخه جوړېږي چې د دوو یا درې مترو د بانس لرګي په سر کې یې کلکوي. د نیزې د لرګي اوږدوالی زیاتره د نیزه باز په خوښه وي.

نیزه بازي د اخترونو په ورځو، د نوروز په میلو، ودونو، زوکړو او د خوشـحالیو پـه نـورو مراسمو کې ترسره کېږي چې ټول خلک د ننداره او سیل لپاره د نیزه بازۍ ډګر ته په ډېـره مینه ورځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سانګې وهلو د لوبې طريقه

له مشرانو څخه يوتن په خپل څادرکې د لرګي نيم متره مورې راوړي او د سيالۍ د ډګر په منځ کې يې د څو قدمونو په واټن په ځمکه کې ټکوهي او بيا هر نيزه باز په خپل آس باندې سپور په ښي لاس کې يې نيزه او په کيڼ لاس کې يې د خپل آس قيزه (واګی) نيولې وي ، په خپل وار سره د لوبې ډګر ته ورځي او د مورې د راپورته کولو په مقصد خپل آس هغه لورې ته په منډه کوي. په دې وخت کې ډولچې چې د مورو په خوا کې تيار ولاړ وي، د سواره او د آس د تَهَيُّج او مستۍ په خاطر د ډول آواز تېزوي او

نندارچيان چې د سواره د منډې په لور دواړو خواو ته په کتارونو کې ولاړ وي، د هغه د برې لپاره لاسونه پړکوي. نيزه وهونکی خپل ځان له نيزې سره د مورې په خوا را ټيټوي او د نيزې څوکه په زور سره په مورې کې ور ننباسي او هغه په ډېر مهارت او تيزۍ سره له ځمکې څخه راباسي.

د نيزه بازانو له ګډون کوونکو څخه هر يو په خپل وار سره دا فعاليت سرته رسوي. هرچا چې ډېر برې لاس ته راوړل دلوبې دويم پړاو ته لاره پيدا کوي.

د نيزه بازۍ دويم پړاو

يوځل بيا يو څو دانې مورې په ځمکه کې ټکوهي او بايد چې اتل نيزه باز دا ټول مورې د آس په يوه منډه يو په بل پسې د نيزې په واسطه له ځمکې څخه راوباسي او اوچت يې کړي. کله چې په دې کار هم بريالی شو، بيا يو دسمال د تنکۍ لښتې په سرکې بندوي يا د نصوارو قطۍ چې کوچنۍ آيينه لري، اتل نيزه باز ته يې نيسي چې دا شيان هم د آس د ځغاستې په حالت کې د خپلې نيزې په څوکې را اوچت کړي او دا ټول حرکتونه بايد په زيات سرعت سره سرته ورسېږي.

دا عمل څو واره تکرارېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیالۍ سرته رسېدل غالباً دوه یا درې ساعته نیسي او بیا پای ته رسېږي. د سیالۍ د پایلې خوشحالي د ټوپکو په ډزو او ملي اتڼونو سره بدرګه کېږي. د مسابقې د اتل او ټولو نیزه بازانو لپاره بېل بېل انعامونه لکه: نغدې روپۍ، پسه، نوې جامې، لونګۍ، چپنه او داسې نور شیان ورکول کېږي. البته د لوبې د اتل انعام له نورو نیزه بازانو څخه زیات وي. همدا شان پسه حلالوي او نیزه بازانو ته مېلمستیا ورکوي. ډولچي خپل انعام نغدې پیسې اخلي.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د نیزه بازۍ د آس ځانګړتیاوې ولیکي او په ټولګي کې دې ولولي.

پوښتنې

- د نیزه بازۍ په لوبه کې څو سپاره برخه اخلي؟
- نیزه بازي زموږ د هېواد په کوم زون کې ترسره کېږي؟
- د نیزه بازۍ د اجرا کولو طریقه تشریح کړئ؟
- کېدای شي چې د نیزه بازۍ لوبه ملي او بین المللي شي؟ خپل نظرونه څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې په خپل کلي، ښار او سیمه کې د نیزه بازۍ په هکله معلومات راټول او په راتلونکي درسي ساعت کې دې خوتنه خپلو ټولګیوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ویشتم لوست

آس

- آس څه ډول څاروی دی؟

آس زورور، مقاوم او قوي هیکله څاروی دی چې په یقیني توګه په پخوانیو وختونو کې وحشي و، بیا انسانانو وروسته اهلي کړ. له آسونو څخه پــه بــار وړلو، سورلۍ او ان په جګړو کې کار اخیستل کېږي.

په پخوا زمانو کې هم لکه د نن په شان د جګړو ډګرونو ته د وسلو او جنګي سامانونو دلېږدولـــو اود دې خـــدمتونو د سرته رسولو لپاره له آس څخه کار اخیستل کېده.

آس د هغه د بدني جوړښت او کاراخیستلو له نظره په درې ډوله دی:

الف- د وزلوبې آس. ب- پیګه آس، ج- یابو.

الف- د وزلوبې آس

د آسونو د روزونکو د تجربې له مخې سربیره د آسونو له جنـــسیت څخه د ځینوځانګړیو رنګونو لرونکي آسونه په طبیعي توګه د نـــورو رنګونو پر آسونو باندې ښېګڼی لري، لکه:جېرن (Jeran) آس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې سره سره د وزلوبې ښه آس هغه آس دی چې اوچته ونه او اوږدې پښې ولري او د څلورواړو پښو په منځ کې ساحه یې پراخه، سر، غاړه، دواړه اوږې او د بدن مخکینۍ برخه یې د وروستنۍ برخې په نسبت اوچته، با حجمه او په اصطلاح (شېرپیش) ډوله وي. د آس غاړه راوتلې (اوږده) ملا نسبتاً لنډه، خنګرې (سمان) یې د یابو آسونو د خنګرو په نسبت ظریف، د ښت (یال) او د لکۍ ویښتان(لومې) یې لږ کمې او تنک تری په اصطلاح کې (تُنک یال، تُنک سم او تُنک دم) وي.

که چېرته (سپین تندی او څلور سپین سمان) ولري، ډېر ښه آس ګڼل کیږي. په ځانګړې توګه که دغه نښې په جیرن آس کې وي، د وزلوبې لپاره ډېر غوره او مناسب آس دي.

څرنګه چې آس یو ښکلی څاروی دی، نو له دې امله پاچاهانو او امپراطورانو د خپل شان او شوکت د ښودلو لپاره ښکلي او نامتوآسونه د طلایي یراقونو (ګاڼو) سره ساتل، په جشنونو، ملي او مذهبي اخترونو او په نظامي نمایشونو کې به یې استعمالول.

زموږ د ګران هېواد په شمالي ولایتونو کې خلکو له پخوا څخه آسونه اهلي کړي او له هغې څخه یې په بار وړلو، سورلۍ او د وزلوبې لپاره ګټه اخیستې ده.

د وزلوبې لرغونی لوبه د دې ولایتونو په خلکو کې تل دود وه. د لویو، قوی هیکلو او ماهرو چاپ اندازانو نومونه لکه: تاش پهلوان، برکَش پهلوان، حفیظ پهلوان، پهلوان خدایي او داسې نور په سلګونو مشهور نومونه اوس هم د شمال د خلکو په ذهنونو کې شتون لري.

ب- پَیګه آس

پیګه آس نسبتاً کوچنی او ګرندی وي. سپور د سیالۍ په وخت کې د خپل آس په لوڅه او بربنډه شا(پرته له زین او ځل) سپرېږي. زموږ د هېواد

په شمالي سیموکې خلک د نوي کال په دودیزه مېله، ودونو او د جشنونو په خوشحالیو کې پیګه آس ځغلوي.

ج- یابو

دا آس د قوی جسم لرونکی دی. د دې سر، وروستی برخه، پښې، ورنونه او سمان ډېل او مضبوط دي.
ښې (یال) او لکۍ یې د ویښتانو (لومو) څخه ډک وي. ډېر ځغلیدونکی او ګړندی نه دی. یابو د بارووړلو، کراچۍ او د ګاډۍ په کشولو کې کارول کېږي.

د رنګ له مخې د آس ډولونه

د رنګ له مخې د آس ډولونه په لاندې ډول دي:

جیرن، قِزل، سمند، بوز، سُرخون، توروغ، مُشکي کُمَید، اَبرَش (ګل بادام)، برګ(ابلق)، ګل ګز، قره‌کهر، کوکلان، او داسې نور.

۱- جیرن: د جیرن آس رنګ سور زېړ ته نژدې دی. دغه رنګ د سمند او توروغ ترمنځ دی. هغه جیرن چې په تندي باندې سپین خال ولري، هغې ته "جیرند بورناق" وایي.
د خلکو په ګومان جیرن اصیل آس دی.

۲- قیزیل: قیزیل آس سور رنګ نه لري؛ بلکې یو ډول خاص سپینوالی لري.
۳- سمند: دغه آس زېړ رنګ لري.
۴- بوز: سپین آس ته بوز وایي او چې په سپین رنګ کې د ویښتانو په منځ کې هیڅ تور ویښته نه وي، دشِیر بوز په نوم یې یادوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- سُرخون: سرخون سپین دی مگر تور ویښتان هم لري. په ځانګړې توګه په غاړه او پښو کې یې د سپینو په نسبت توروېښتان ډېر وي.
٦- توروغ: د توروغ رنګ سور دی.
٧- مُشکي: د مشکي آس رنګ ټول تک تور وي.
٨- کُمَید: هغه آس چې د هغې رنګ، نه تور مشکي او، نه سور توروغ بلکې رنګ یې د سور او تور په منځ کې وي.
٩- اَبرَش: هغه آس دی چې په هغې کې ټول رنګونه موجود وي.
١٠- ابلق: دا آس تور او سپین یا سور او سپین رنګونه لري.
١١- ګل ګز: هغه سرخون چې سپین رنګ او خرمايي ویښتان ولري.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د دریو ډولو آسونو ځانګړتیاوې په خپلو کتابچو کې ولیکي او د هرې ډلې مشر دې، هغه د ټولګي په مخ کې ولولي.

پوښتنې

- تاسې څو ډوله آسونه پېژنئ؟
- د وزلوبې آسونه کومې ښېګڼې او ځانګړتیاوې لري؟
- له آس څخه په کومو چارو کې کار اخیستل کېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلوانو، د کلي او د سیمې له خلکو څخه د آس په هکله معلومات را غونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ويشتم لوست

وزلوبه

- وزلوبه څه ډول لوبه ده؟

په وزلو به کې اړوند توکي

وزلوبه زمونږ د خلکو لرغوني او ملي لوبه ده اود خلکو د اتلوالۍ او شهامت ننبه ده. چې په دې لوبه کې دخیل توکی دا دی: پهلوانان (چاپ اندازان)، د وزلوبې آسونه، د آس سامان آلات. دا عناصر هر یو پر لوبه باندې اغیزه لري چې له جزئیاتو سره لوستل کېږي.

د بزکشۍ د آس یراق (ابزار)

قیزه، رکاب، زین، قمچین، تَکَل، قوش قون، پشت تنگ، زیرتنگ، تَرقُو، چُرګي، سرزینی،پیش بند، د فتراک تسمه، جَلدُوق، نعل، دواله او داسې نور.

د چاپ اندازانو جامې

د څارویو له پوستکو څخه جوړشوی پکول، له پومبې څخه ډکه شوې ګوپیچه،پطلون، موزې، پایتاوې او کمربند.

د وزلوبې د آس روزنه

د وزلوبې آس په ځانګړي ډول روزل کېږي. د آس روزونکي ته (میر آخور) یا (سَیِس -sayis) وايي. سیس د بزکشۍ آس په پسرلي او دوبی کې له وبنو څخه په ډکو چمنونو او څرځایونو کې پیايي. د مني په موسم کې يې په کمند (جای بند)کوي، وربشي،وچ وابنه او رشقه ورکوي.

هره ورځ آس خرخره کوي او خاورې او ګردونه يې له بدن څخه لرې کوي. هره اوونۍ د آس بدن په اوبو او صابون مينځي او دوه درې میاشتی ورته وربشې، وابنه او اوبه یوځایي ورکوي ، آس په دې طریقه روزي او وزلوبې ته يې چمتو کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وزلوبې آس ځانګړتیاوې

د وزلوبې آس غبتلی، قوي هیکله، مقاوم او تېزوي. که د آسونو د لوبې ډلې (قوره) په منځ کې آس احساس وکړي چې یو انسان یې تر پښو لاندې شوی دی؛ خپلې پښې ور څخه اړوي او پرهغه یې نه ږدي.

کله چې آس وګوري چې سپاره یې خوسی راپورته کړ، نو په تېزۍ سره د آسونو د قورې له مینځه ځان باسي.

د هېواد د شمالي سیمو ځوانان او تنکي ځوانان د ځوانۍ له لومړیو ورځو څخه په آس سپرېدل، ځغلول او د وزلوبې مشق او تمرین کوي.

د وزلوبې موسم

وزلوبه له ډېرو پخوا زمانو راهیسې تر نن ورځې پورې زموږ د هېواد په شمالي سیمو کې دود ده. دا لوبه د نوي کال په لومړۍ ورځ، ودونو، جشنونو، د ماشومانو په سنتولو، اخترونو او په نورو ملي ورځو کې سرته رسېږي.

د وزلوبې ډګر باید هوار، بې تیږو او بې خنډونو وي. یو کلن یا دوه کلن خوسی حلالوي او هغه په لوبه کې کشوي. پخوا به ورغومی یا وزه استعمالېدله؛ ځکه ورته وزلوبه ویل کېږي.

وزلوبه په دوو ډولو سرته رسېږي:

یو ډول یې پخوانۍ (دودیزه) لوبه ده. بل ډول یې هغه ده چې په پخوانۍ لوبه کې یو څه بدلونونه راوړل شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د عنعنوي وزلوبې طريقه

کله چې د آسونو خاوندان، چاپ اندازان او نور خلک خبر شي چې په پلانکۍ سيمه کې وزلوبه کېږي نو ټول په مينې سره د لوبې ډګرته چې مخکې ټاکل شوې ځای وي، ورغونډېږي. په معمولي توګه له پنځوسو او سلو سپرو څخه زيات په يوه لوبه کې ګډون کوي او په زرګونو خلک يې ننداري ته راځي. يو يا دوه کلن خوسی حلالوي. ګېډه يې تشوي او د ډګر د برداشت (جګولو) په دايره کې يې پر ځمکه غورځوي. په دې لوبه کې چاپ اندازان په يوه ډله کې لوبه کوي. دې ډول وزلوبې ته (توده برآ) وايي. يعنې هر پهلوان چې خوسی د آسونوله (تودې) څخه بيرون کړي، هغه د لوبې ګټونکی شمېرل کېږي.

د لوبې پيل

کله چې خوسی لومړی ځل په دايره کې وغورځول شي؛ نوچاپ اندازان بې له ځنډه پر خوسي حمله کوي او هر چاپ انداز هڅه کوي چې ځان خوسي ته ورسوي، ټيټ شي او هغه له ځمکې څخه راپورته کړي.

يو بل په ځنګ (بَرغَه) وهل، بې باکه يرغلونه او د قوی آسونو ګوزارونه اوټکرونه، د رزمي پهلوانانو زور او مهارت داسې پيل کېږي؛ لکه د شاعر په وينا:

دو ده ساله اسپ و سه ده ساله مرد- بر آرند از سنګ پولاد، ګرد

البته هغه آس او چاپ انداز په دې لوبه ګټه ګونه کې زور کوي او دايرې ته ور دننه کېږي چې ډېر روغ، دپياوړي بدن لرونکی، زورور او تجربه کار وي او دپهلوان په سر، پکول، په پومبې سره ډک شوی شلوار، ګوپيچه او په کلکو مضبوطو موزو باندی ملبس وي.

دغه له قوت څخه ډک کوښښونه او هلې ځلې په ساعتونو دوام کوي او په لږ وخت او آسانۍ سره څوک خوسی له ځمکې څخه پورته کولی نه شي.

په آخر کې له ساعتونو قوی کوښښونو او هلوځلو څخه وروسته له پياوړي چاپ اندازانو څخه يوکس له خپل غبنتلي آس سره خوسی له ځمکې څخه پورته کوي او د آسونو له تُودې څخه يې د باندې وړي. کله چې د ميدان حَکَم هغه ومني نو د لوبې د يو دور ګټونکی ګڼل کېږي. په دې وخت کې يوتن غږکوونکی (جارچی) په اوچت آواز سره د هغه نوم او د هغه د آس د خاوند نوم د لوبې په ډګرکې اعلانوي چې ټول خلک ترې خبر شي او ټول خلک چاپ انداز ته شاباسی وايي. د آس خاوند او ځينی نور خلک هغه ته ساليم (پيسې، چپنه، لونګۍ او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیان د انعام په ډول) ورکوي. دا لوبه تر مازیګره پورې دوام کوي. مازیګر د میدان حکم (آخر اوغلاغ) اعلانوي. یعنی هرچاپ انداز چې په وروستي ځل کې خوسی د تودې له منځـه بیـرون تـه انتقال کړ نو هغه د نن ورځې د سیالۍ ګټونکی ګڼل کېږي او لوبه پای ته رسېږي.

ب- د وزلوبې اصلاح شوی ډول

په دې ډول وزلوبه کې چاپ اندازان د سیمې پربُنیاد سره دوه لوبډلې جوړوي او لوبه کوي.

. په پراخه او هوار میدان کې دوه دایرې چې یوه د برداشت دایره او بله دد بیلګې په توګه پـنځلس سپاره له یوې لوبډلې څخه او پنځلس سپاره له بلې لوبډلې څخه ټاکل کېږي حـلال(غورځولو) دایره ده په تخمیني توګه د پنځوسو مترو په واټن ټاکل کېږي او تقریباً د پنځو سوو مترو پـه واټن یو بیرغ په ځمکه کې دروي.

خوسی د برداشت په دایره کـې غورځـوي. د دواړو لوبډلو سپاره د برداشت له دایرې څخه څو متره لـرې یو بل ته مخامخ درېږي. د میدان د حکم په اشـاره د دواړو لوبډلو سپاره له دواړو خواو څخه په خوسي یرغـل کوي او هره لوبډله هڅه کوي چې خوسی له ځمکې څخه پورته کړي. څرنګه چې په دې لوبه کې د چاپ اندازانو شمېر ډېر زیات نه دی او ټیمونـه هـم دوه دي، نو له چاپ اندازانو څخه یو تن ژر خوسی له ځمکې څخه پورته کوي او د بیرغ پـه لوري منډه وهي؛ چې له بیرغ څخه دوره وکړي او بیا یې د حلال دایرې ته ورسوي او د خپل ټیم لپاره د امتیاز نومره واخلی.

طبعاً په دې لړکې د سیالې لوبډلې له سپرو څخه یوکس (یانباش) کوي. یعنی (د آس پـه شـا باندې په یوه اړخ سره ځملي) او خوسی له یوې بلې پښې څخه را نیسي او په ټول قوت سـره خوسی له مقابل چاپ انداز څخه د راشوکولو او رانېولو په مقصد کش کوي. داسې قوت چې د منډې په لړ کې آسونه کله یو له بل څخه لرې شي او کله بیا ببرته په زور یو له بـل سـره لګېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امتیاز نمره اخیستل

له دوو حالتونو څخه بهر نه وي. یا به یو چاپ انداز په یواځې یا به دوه چاپ اندازان په ګــډه سره خوسي ته له بیرغ څخه دوره ورکوي او د حلال دایرې ته یې رسوي او امتیاز اخلي. طبعاً په دې لړ کې ټول چاپ اندازان د خپل ټیم له غړو سره مرسته کوي. آس یې په قمچین وهــي. هغه له قیزو څخه رانیسي او له خپل ټیم سره په لسګونو ډوله مرسته کوي او همدارنګه خپــل آس د مخالف ټیم د آسونو مخې ته دروي او کوښښ کوي چې د مخالف ټیم د بري مخنیـــوی وکړي.

د دې وزلوبې ښېګنه او ځانګړنه په دې کې ده چې د سپرو شمېر پکې کم دی، هم آســونو او هم چاپ اندازانو ته تکلیف او زحمت کم رسېږي. د لیاقت او وړتیا د ښودلو فُرصـــت هــر چاپ انداز او هر آس ته زیات په لاس ورځي او د هر پهلوان مهارت په ښه ډول څرګنــدېږي.

د هر ټیم د غړو په منځ کې هر چاته په لوبه کې د برخې اخیستلو او مرستو زمینې برابرېږي.

په عامه توګه وزلوبه یو ډېر دروند ورزش دی چې د هغې د سرته رسولو په لړکې د پهلوانــانو سر، پښو، لاسونو، ملا او د بدن نورو غړو ته سخت زیانونه او تکلیفونه رسېږي. کله کله یو چاپ انداز له خپل آس سره پر ځمکه را پرېوځي. آس او پهلوان دواړه سخت ژوبل کېږي. یا د منډې په حالت کې آسونه په خپلو کې ټکر کوي چې زیات تکلیفونه رامنځتــه کــوي او ان د مرګ او مړینې لیکرهغوي تهدیدوي.

له دې سره سره بیاهم وزلوبه ډېره له ولولو ډکه لوبه ده او لاندې زیانونه او نیمګړتیاوې هــم لري.

- دوزلوبې د آس روزل ډېر لګښت لري.

- په وزلوبه کې د خوسکي کشول چې حلال او د خوړلو شی دې سم کارنه دي.

که د خوسکي پرځای له څرمن او ربړ یا بل کوم شی څخه د خوسکی په څېر یوجسم جوړشي او په وزلوبه کې ترې کار واخیستل شي، ښه به وي.

د وزلوبې په لوبه کې داسې ګټور اصلاحات راوړل شي چې چاپ انــدازانو او آســونو تــه د زیانونو درسېدو مخنیوی وشي او هسې قواعد او قوانین منځ ته راوړل شي چې د هغې زیانونــه راکم شي نو بیا به دیو ملي ورزش په توګه په نړیواله کچه وپېژندل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د وزلوبې د ښه کېدو او د هغې د نړیوال کېدو لپاره خپل افکار او نظریات ولیکي.

پوښتنې

- وزلوبه څه ډول لوبه ده؟
- د وزلوبې آس، پیګه آس او یابو یو له بل سره څه توپیرونه لري؟
- د وزلوبې اصلاح شوې لوبه په کوم ډول سرته رسېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د وزلوبې په هکله د خپلو سترګو لیدلي یا د خپلوانو له تجربې څخه یو څه معلومات ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې ټولګي ته راوړي او ودې لولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروېشتم لوست

سیمه ییزې لوبې او کاغذپران

- سیمه ییزې لوبې څه ډول لوبې دي؟

سیمه ییزې لوبې د ماشومانو او ځوانانو په جسمي او رواني وده کې ډېره اغیــــزه او ارزښـــت لري. سیمه ییزی لوبې ډېر ډولونه لري چې موږ دلته دوه په زړه پورې لوبې تاسوته در پیژنو چې د بوبو ګل چې؟ او کاغذ پران په نومونو یادېږي.

بو! بو! گل چې؟

د ګډون کوونکو شمېر - ٦ - ٨ کسه

د لوبې وخت	- پسرلی
د هلکانو عمر	- د ٨ – ١٢ کلنی
د لوبې وسیله	- یوه لونګۍ

د پسرلي په موسم کې چې هوا معتدله وي، هلکان د لوبو په میدان کې راغونډېږي او خبرې سره کوي چې: (بو! بو! گل چې؟) لوبه وکړي. دا لوبه یو میر لري او په یــوه ډله کې ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوبې کولو طریقه

لونګۍ د رسۍ په ډول تاووي او په یوه سرکې ورته د بادرنګ غوندی غوټه اچوي. میر تاوشوی لونګۍ (ډبلۍ) په لاس کې نیولي او پر یوه غونډۍ باندې کښېني او غوټه شوې برخه خپلې پوزې ته نژدې کوي، ګنې چې ددې په بویولو یې له ګلانو څخه د یوه ګل عطر حس کړې دی. هلکان یې مخې ته درېږي او له هغه څخه پوښتنه کوي:

بو! بو! ګل چه؟ (د کوم ګل بوی؟) میر په دواړو لاسونو باندې په خپل نظرکې د نیول شوي ګل اندازه په تخمیني بڼه تمثیلوي او وایي: (دومره ګل).

هلکان بیا پوښتنه کوي: ((باغي مې؟ تاغي؟)) یعنی دغه ګل په باغونو کې شین کېږي یا په غرونو کې؟، دمثال په توګه میر ځواب ورکوي: ((تاغي)) یعنی غرنی.

هلکان بیاهم د میر په نظر کې نیولی ګل د پېژندلو او پیدا کولو لپاره یې له واره خپلو پوښتنو ته داسې ادامه ورکوي:

بوګن؟ ګل قره قاش؟ ګل جوغاشیم؟ ګل نوروزي؟ ګزروپ؟ تاران؟ ابري؟ او داسې نور ...

هلکان هریو له میر څخه د ګلانو د نومونو پوښتنه کوي او له ډېرو پوښتنو څخه وروسته، د مثال په توګه یو هلک چې پوښتنه وکړي: ګزرپ؟ ناڅاپي میر وایي:(دِه! دَه سر ګزرپ)(یعنې سم دې وویل) او ډبلۍ هغه ته ورکوي. هغه هلک چې اوس ګویا (ښکاري) دی، ډبلۍ نیسي او له خپل سر

څخه بلې یې ګرده راتاووي او د ډګر په منځ کې په نورو لوبغاړو باندی یرغل کوي او په ډبلۍ باندې یې وهي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوبغاړي په مستۍ اوخندا ګانو سره منډې وهي، تښتي او په احتیاط سره ځانونه د ډبلۍ له ګزارونو څخه لرې ساتي، خو په عین وخت کې هڅه کوي چې ښکاري راونیسي.

لوبه لنډ وخت (لس – پنځه لس) دقیقې د هلکانو په منډو، ټوپونو او خنداګانو سره دوام کوي او په آخر کې ښکاري نېول کېږي او هغه په ځمکه باندې اچوي. سترګې یې پټوي. یو هلک ډبلۍ، بل د هغه خولۍ اخلي او په یوه پټ ځای کې یې ږدي او نور هلکان، ښکاري په پټو سترګو د میر حضور ته راولي.

میر پوښتنه کوي: «چېرته تللی وې؟» هلک وایي: "ښکار اَشه مَشه" میر بیا پوښتنه کوي: "څو دې ووهل؟" ښکاری د وهل شوو ډبلیو شمېر وایي. که ځواب سم وي، باک نشته او که ځواب سم نه وي ټول په یوه آواز وایي: "یوه ګناه" (څرنګه چې ټولو په دې منډو ترړوکې د ښکاري ګزارونه شمېرلي وو او دوی ته معلوم دی). میر بیا پوښتنه کوي: «ته چا څملولې؟» ښکاري د هغه کس په لورې چې دا یې څملولی و په طنز او ټوکې سره اشاره کوي او وایي چې: "دغه هلک" خولۍ چا راوړه؟ دې هلک، ډبلۍ له چاسره ده؟ خولۍ له چاسره ده؟ دا پوښتنې میر له ښکاري څخه کوي. طبعاً ښکاري ځینو پوښتنو ته سم ځوابونه وایي او په ځینو ځوابونو کې تېروتنه کوي.

د ښکاري ګناهونه د هغه د لیکا ځوابونو په اندازه ټاکل کېږي.

په پای کې ډبلۍ چې یې په هرځای کې پټه کړې وه، راوړي. میر د ښکاري د ګناهونو (لیکاګانو) په شمېر په ډبلي باندی ښکاري په اوږه وهي. (البته دغه وهل د تَفَنُن او تفریح په غرض دي نه داذیت او تکلیف ورکولو په مقصد) په دې ډول د لوبې یوه دوره پای ته رسېږي.

دا لوبه څو وارې د هلکانو په مستۍ، منډو، خنداګانو، ټوپونو او خیزونو سره یونیم یا دوه ساعته دوام کوي او کله چې ستومانه شول، لوبه پای ته رسېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پتنګ (کاغذ پران) لوبه

په ژمي کې ماشومان کومې لوبې کوي؟

د کاغذ پران لوبه د کابل ښار او د هېواد په نورو ښارونو کې د ځوانانو او خلکو ترمنځ په دوديزه توګه له پخوا څخه رواج لري.

ځوانان کاغذ پران د نازکو رنګه کاغذونو او د بانس له نريو لرګيو څخه په ډول ډول شکلونو جوړوي چې هغې ته يــوه پارچــه، دوه، درې، څلور يا پنځه پارچه، کــشميري، واســکټي، کله ګنجشکي، چشمک دار او نوشته دار وايي.

د کاغذ پران جوړول هم خپل استاذان يا کسبګر لري چې په ډول ډول شکلونو يې جوړوي او په دکانونو کې يې خرڅوي.

د کاغذ پران جنګول

د کاغذ پران د جنګولو لپاره ټول شيان تر ځانګړو شرايطو لاندې تر سره کېږي دمثال په توګه:

د کاغذ پران او د هغه د شيشه وهل شوي تار او داســي نــورو لپــاره څــو کــسان د دوو لوبوکوونکو په منځ کې منځګړيتوب کوي. د تار جنسيت ګوري چې دواړه له يوې کارخــانې څخه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا یو کس د تار چرخه په لاس کې نیسي او بل کس کاغذ پران الوزوي او په هوا کې یې پــه مهارت د خپل سیال له کاغذ پران سره په جنگ اچوي او دواړه لوبه کوونکي هریو هڅه کوي چې لوبه وگټي.

په ټولگي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په بېلا بېلو ډلو د بوبوگل چی؟ لوبه دلېسې د ورزش په ډگر کې ترســره کړي.
- زده کوونکي دې د کاغذ پران لوبې په اړه خپل نظرونه ووايي.

پوښتنې

- بوبوگل چی؟ څه ډول لوبه وه؟
- ستاسې پرته له دې دوه لوبو څخه نورې کومې لوبې زده دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې هر یو د خپلو خپلوانو او مشرانو څخه د دوو دوو لوبو پوښتنې وکړي، په خپلو کتابچو کې دې ولیکي او ټولگي ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي لنډيز

تفريحي اوسيمه ييزې لوبې د ماشومانو، ځوانانو او ان د لويانو په ژوندکې ډېر ارزښتونه لري.

لکه نيزه بازي چې ډېره لرغونې او په زړه پورې لوبه ده، زموږ د هيواد په سويلي سيموکې ډېردود لري او ددې خلکو د ځانګړو دودونو څخه ده.

نيزه باز په ځانګړي آس سپرېږي، نيزه په لاس کې نيسي د آس په ځغلولو سره هغه ميخ چې په لوبغالي کې پرځمکه ټکوهل شوی دی د نيزې په څوکه يې دځمکې څخه پورته کوي سيل کوونکي هغه تشويقوي او انعام او جايزه ورته ورکوي.

آس يو زورور، غښتلي، قوي او ښکلی حيوان دی چې د هغې څخه په پېټي وړلو, سورلۍ، وزلوبه اوپه نظامي موخوکې ګټه اخيستل کيږي.

آس د کار کولو او د پوستکي د رنګ له اړخه بېلا بېل ډولونه لري,چې د هغې ډولونه د رنګ او پوستکي له پلوه په لاندې ډول دي:

جيرن، قزيل، سمند، بوز، سرخون، توروغ، قره کُهر، کوکلان او داسې نور آسونه. د آس څخه په وزلوبه کې هم کار اخيستل کيږي. وزلوبه زموږ د هيواد د شمالي سيمو د خلکو پخوانۍ او لرغونې ورزش او لوبه ده چې دهغوی د شهامت او قهرمانۍ ښکارندويه ده. دوز لوبې آسونه غښتلي، تنومند او هوښيار دي او په ځانګړي ډول روزل کېږي. وزلوبه په دوه ډوله ده يو پخوانی سنتي ډول دی چې ډېر شمير سوار کاران ورپکې ګډون کوي او ځانته کوم ټيمونه نلري. بل يې اصلاح شوی ډول دی چې چاپ اندازان د سيمې په معيار ورپکې دوه ډلې جوړوي او دسيالۍ په ترسره کولو پيل کوي او حلال شوی خوسی په سيالۍ کې کښېوي، که چېرته د خوسي پرځای يوبل جسم چې خوسي ته ورته وي وکارول شي غوره به وي.

سيمه ييزې لوبې د ځوانانو او ماشومانو په جسمي او رواني روزنه کې ډېر ارزښت لري.

او دا لوبې بېلا بېل دولونه لري لکه بوبوګل چې؟ او د کاغذ پران لوبه.

د بوبوګل چې؟ په لوبه کې چې ځوانان په يوه ډله کې لوبه کوي او يو ميرلري، ديوه ګل په نوم د پوښتنې په وړاندې کولو سره چې د لوبه کوونکو څخه کيږي, په ډېرشوق او خوند سره لوبې ته دوام ورکوي.

د کاغذ پران لوبه هم د کابل ښار او دهيواد په نورو ښارونوکې د خلکو او ځوانانو ترمنځ د پخواڅخه دود درلوده چې هغه به يې د نري کاغذ او د بانس د نازکه لرګيو څخه جوړاوه او په هغه تار چې په خرخ کې يې تاو کړي وي په هواکې اوچتوي او دبل کاغذ پران سره يې په جنګ اچوي.

شپږم څپرکی

مالداري، باغداري ، ځنګلونه، درملي بوټي او ميلې

د دې څپرکي موخې

زده کوونکي پوهېږي چې زموږ هيواد يو کرنيز هيواد دی. ددې برابره او مناسبه هوا د هيواد په ډېرو سيموکې د ونو د بيلابيلو ډولونو او دغورو او اعلی ميوو د ودې او نمو سبب شوې ده.

زموږ د هيواد ډېر خلک په کرنه، بڼوالۍ، د ځنګلونو په جوړولو، د شاتو ميچيو په روزلو، د ماهيانو روزلو، د غويانو او چرګانو په فارمونوکې مشغولتيا لري او ددې لارې څخه ډېرې ګټې لاس ته راوړي.

زده کوونکي دې د هيواد زراعتي کېدلو ته خپل پام وګرځوي اود بڼوالۍ، د ځنګلونو جوړولو، دسيل ځايونو جوړولو او د ژوند د چاپيريال د ساتلو د پرمختګ مفکوره دې پيداکړي.

زده کوونکي بايد پوهه شي چې ځنګلونه او د سيل ځايونه د زرګونو فرهنګي او تاريخي ميراثونو په څنګ کې د نړۍ د سيل ګرۍ د صنعت د ودې او دنړۍ د سيلانيانو د پام راګرځول به ددې سبب شي چې د دې لارې څخه زموږ خلکوته ډېرې زياتې ګټې تر لاسه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مالداري، باغداري او ځنګلونه

- تاسي د خپل هېواد د غوره مېوو ډولونه پېژنئ؟ نومونه يې واخلئ.
- ښه او غوره انار، انګور، زردآلو، شفتالو، توت، منه او غوره ناک د افغانستان په کومو سيمو کې پيدا کېږي؟

زموږ د ګران هېواد خلک په سلو کې له اتياوو څخه ډېر په کرنه او مالدارۍ بوخت دي؛ څنګه چې د ګډو (ميږو) او وزو د څريدو لپاره پراخو ورشوګانو او څړځايونو ته اړتيا ده او دغه څاروي چې تل په دې کې څري؛ نو د ځمکو او ځنګلونو د ونېو لرونکې پوښښ خوري له منځه يې وړي. د غرونو لمنې، دښتې او غرونه لوڅ او لغړشي چې دا خرابکاري د ليکرناکو سيلابونو د بهېدو لامل هم ګرځي.

زموږ د هېواد زياتو مالدارو او بزګرو په دې وروستيو کې دا هوډ کړی چې د وزو او ګډو پرځای د ډېرو غوښو او شيدو لرونکې اصلاح شوې غواوې وساتي او په خپلو ډېرو ځمکو کې ورته رشقې او شوتلې وکري او د هغوی د شيدو، غوښو، غرمنو او پوستکو څخه ښه ګټه واخلي. ځکه چې د غواوو ساتل او د هغوی د فارمونو اداره کول نسبت د وزو او ميږو ساتلو او پوولو ته آسانه او هم ډېر ګټور دي.

ځينو خلکو د غوښو او هګيو لاس ته راوړلو لپاره د چرګانو او کبانو فارمونه جوړ کړي دي چې چرګان او کبان پکې روزي.

د باغونو او ځنګلونو شنه کول

له دې کبله چې زموږ ګران هېواد يو غرنی هېواد دی، د کرنې ډېره ښه ځمکــه او مرطوبــه (نمجنه) هوا لري نو د باغونو او ځنګلونو په جوړولو او روزلــو او ان د چــايو د کرونــدې لپاره؛(لکه د کونړونو په ولايت کې) ډېر ښه شرايط لري. په دې لحاظ خلکو د پخوا په شان د نيالګيو نيــالولو، د ونــو روزلــو او د ځنګلونو جوړولو ته پاملرنه کړې ده او دې نتيجې ته رسېدلي دي چې د ونو او ځنګلونو د ساتنې او روزنې ګټه، له هر کار څخه غوره ده؛ ځکه په دې پوهېږي چې ونې که مېوه لرونکې وي او که بــې مېوې، دا لاندې ګټې لري:

د ونو او ځنګلونو ګټې

الف- د هغو مېوې هم په خپله خوري او هم يې خرڅوي او پيسې ترې لاس ته راوړي.

ب- زړې او وچې ونې پرې کوي او د سون د موادو په توګه ترې کار اخلي او د کار ځينــې سامانونه ترې هم جوړوي.

ج- د ونو زېلې (جرړې) په دښتو، غونډيو او غرونو کې د ځمکې د خاورې ساتنه کوي او د زياتو سيلابونو د بهېدلو او د ځمکو د ويجاړېدو مخه نيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د- دونو پاڼي لوګي او ناپاکه هوا جذبوي او د هوا ککړتيا له مينځه وړي. د سيمي هـــوا او د ژوند چاپيريال پاکوي.

هــ - د ونو له ګلانو او غوټيو څخه د شاتو مچۍ خپل خوراک برابروي او شات(ګبين) ترې جوړوي.

و- په دښتو او غرونو کې د ونو او ځنګلونو شتون د سمسورتيا او ښکلا لامل ګرځي چې هم د خلکو د روغتيا لپاره ګټه لري او هم زموږ هېواد ته د نړيوالو سيلانيانو پام راګرځوي.

زموږ د هېواد غوره مېوې

زموږ د هېواد ټولې سيمې د ميوه لرونکو او بې ميوو ونو د روزلو لپاره مناسبې دي، مګر ځينې ســـيمې د ځينو ځانګړو ونو د ودې لپاره ډېرې مساعدې دي، د مثال په توګه:

د زردآلو، شفتالو، منو او د ناکو ونې په بدخـــشان، غزنـــي، ميــــدان وردګ، لوګر، فرخار، اندراب، ايبک تاشقرغان او په چاه آب کې ښه وده کوي. غوره انار، انځر او زردآلو په تاشـــقرغان ، ايبـــک، تګاب، نجراب او قندهارکې. تور بې دانه غوره انګور په ســـان چارک، ميمنه ، تګاو، قندهار، هرات اوغزني کې؛ اعلا انار او د انګورو ډېر ښه ډولونه په کندهار کې؛ د شلو څخه زيـــات د اعـــلا انګورو ډولونه او نورې مېوې په هرات کې؛ په غزنی او لوګر کـــې انګور او نورې مېوې؛ په غور بند، غزني، اروزګان، تخار، ميــــدان وردګ، لوګر، او نورو ځايونو کې. اميري زردآلـــو؛ د بـــادامو مختلف ډولونه په پروان، استالف، کوهدامن، ګلدره، شکردره

او پنجشیر کې د انګورو مختلف ډولونه؛ توتان او نورې مېوې شته.

پسته او بادام د بادغیس، هرات، سمنګان او بدخشان په غرونو کې؛ غوزان په پغمان، میدان وردګ، پکتیا، پکتیکا، شینوارو، د کونړونو او نورستان په غرونو کې؛ کینو، مالټه، نارنج او زیتون په ننګرهار او د هغه په خواو شاکې؛ د جلغوزو ونې د پکتیکا، پکتیا، خوست، کونړ او نورستان په غرونو کې ډېرې دي او ښه حاصل ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ونو ښېګڼې د غلو تر کرلو

زموږ خلکو تجربې کړې او لېدلي يې دي که په ځمکو کې غنم، وربشې، جوار او نورې غلّې دانې وکري نو مجبور دي چې هر کال هغه ځمکې يوې او ماله کړي. تخم او کود (سره) پکې وشيندي. کروندې خيشاوه کړي، څوځو واره اوبه ورکړي. دواپاشي يې وکړي، چې په څو مياشتو کې د ځمکې محصول ورسېږي؛ بيايې لو کړي او په درمند کې يې غوبل کړي، له ډېرو لګښتونو او زحمتونو څخه وروسته له ځمکې څخه حاصل واخلي او معلومه هم نه ده چې وروسته له دومره خواريو هغه لګښتونه پوره کوي او له هغې څخه يو څه زياته ګټه ورته پاتې کېږي که نه؟

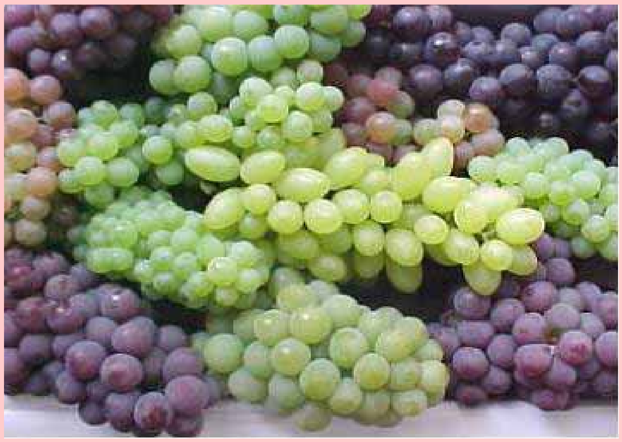

لږه خواري او ډېره ګټه

که چېرته په ځمکه کې نيالګي کښېنول شي، په دوو يا دريو کلونو کې مېوو ته رسېږي او حاصل ورکوي؛ څنګه چې د هر کال په تېرېدلو سره ونه غټېږي او ريښې يې په ځمکه کې نورې هم ښکته ځي نو د اوبو د نشتوالي يا کموالي په صورت کې ونه د خپلو ريښو په واسطه يوه اندازه اوبه د ځمکې له نم اورطوبت څخه چې د باران

(c) ketabton.com: The Digital Library

او واورو له اوبو یې زېرمه کوي، جذبوي او په هغو اوبو یې میوه رسیږي. په عادي ډول ونه له دوو یا دریو څلو څخه زیاتو اوبو کولو ته اړتیا نه لري؛ حال دا چې د غلو کروندې لږ تر لږه په کال کې له پنځو یا شپږو وارونه زیاتو اوبو کولو ته اړتیا لري.

د ونو روزنه

که څه هم د ونو روزنه او پالنه هم ډېره خواري، لکه د ونو خواوشا بېل وهل، د اضافي څانګو پرې کول،دوا پاشي او نور کارونه غواړي؛ خو دا خواری او لګښتونه په کروندو کې د غنمو او جوارو تر زیارونو ډېر کم دي اوهم په همدې کارونو سره کېدلای شي چې د ونو لاس ته راوړنې ډېرې ښې او زیاتې شي.

وکیل خاني منې

څنګه چې دا تجربه د ډاکتر عبدالوکیل خان په نوم یو وطن دوست انسان د قرغيې، پغمان، میدان ښار، وردګو او لوګر په سیموکې عملی کړه. څمکې یې د هغوی له خاوندانو څخه په اجاره واخیستلې او په دې ټولو څمکو کې یې دوه ډوله (د سرو او زېړو) منو نیالګي کښېنول. نیالګي په څو محدودو کلونو کې غټې شول او مېوې ته ورسېدل او له جوارو او غنمو څخه یې څو واره زیات او فوق العاده حاصلات لاس ته راوړل چې نن ورځ د هېواد په داخل او بهرکې د وکیل خاني منو مینه وال او پېرېدونکي لري.

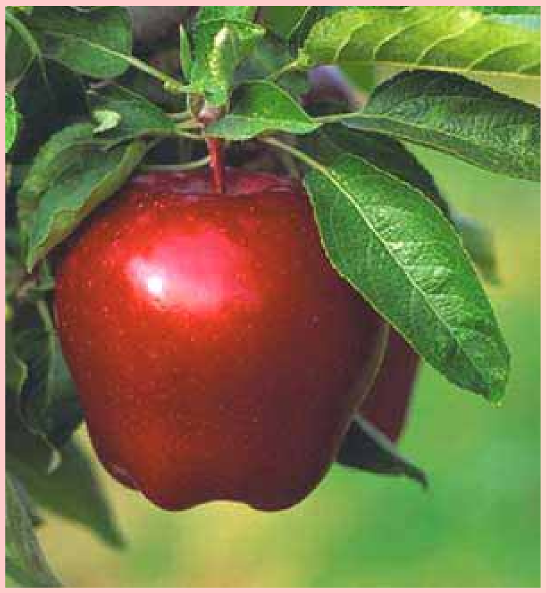

د وکیل خاني منو ډولونه چې هریو یې ځانته خوند اوکیفیت لري د مالینګ، بیروتی، او نورو نومونو باندې یادېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غرونو کې د نیالګیو کښېنول

[1]څرنګه چې مخکې مو وویل، زموږ د هېواد دښتې، درې او غرونه داسې خاوره، اوبه، هــوا او طبیعي جوړښت لري چې په هر ګوټ کې د دښتو، درو، وادیو، ورشـــوګانو څخــه سربېره په غرونو کې هم هر ډول مېوه لرونکـــي او بـې مېوې ونې په خپله په طبیعی ډول له پخوا څخه شنې شوې دي او هم خلکو په هر ځای کې نیالګي کښېنولي، باغونه او ځنګلونه یې جوړ کـــړی دي، لکه په شیخ علي، کشم او داسې نورو سیمو کې.

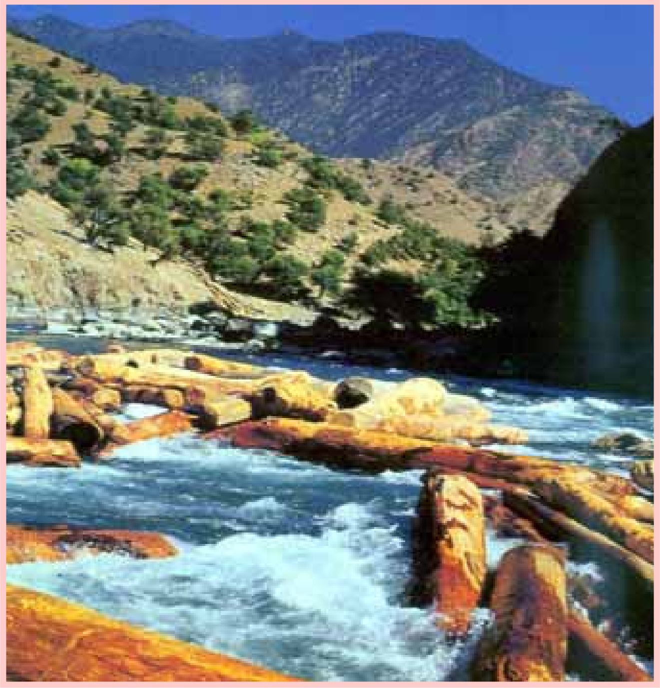

ځینې ونې اوبو ته ډېره اړتیا لري، لکه زردآلو، شفتالو، آلوبالو، ګیلاس، توت او داسې نور. دا ونې خلکو په هغو ځمکو کې چې ډېرې رواني اوبه لري، کښېنولي دي؛ خو ډېرې نورې ونې شته چې په لږو اوبو باندې هم ګوزاره کوي. ددې ونو ریښې په ځمکه کې ډېرې ښکته ځي او د هغو واورو او بـــارانونو لـــه اوبو څخه چې په ځمکه کې زیرمه شوي دي، استفاده کوي. لکه: پسته، بادام، غوزان، منــه، ناک، تاک، انار، سنځله او داسې نور؛ همدارنګه خیړی (بلوط)، شینی ، ممانې او ګورګورې د غرونو په ګرنګونو کې په طبیعی ډول راشنې کېږي، وده کوي او لوی ځنګلونـــه جـــوړوي. ځینې کوچنی مېوه لرونکي ونې لکه قرهقات، یخمن، زرشک، دولانه او داسې نورې هم په غرونـــو کې پخپله راشنې کېږي، وده کوي او که د هغوی ښه ساتنه وشي، ګڼ باغونه به منځته راشي.

لکه څنګه چې د«یخمن» په باره کې یو فولکوریک بیت داسې ویل شوی دی:

هوای ابر بهار - یخمن لب جوار (۱)

---

[1] - جویبار، ویاله

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرغان هم باغونه جوړوي

د بدخشان ولايت د زرديو، سرغلام، شغنان، يفتلونو او درواز په ښکليو درو او په يغمان کــې غوزان (چارمغز) کارغه او عکه (سپين او تور کارغه) کښېنوي.

کله چې د غوزانو د ونو مېوې پخې شي څرنګه چې ددې ميوې زړې ډېر غوړدې؛ نو د مرغانو ډير خوښېږي، مرغان د غوز داني په خپلو مښوکو باندې راشوکوي او له پاسه يې د ځمکې پر لور په لويو تيږو باندې را غورځوي. غوز ماتېږي زړې يې راوځي او مرغان يې خوري. کله چې يوڅو داني وخوري او ماړه شي، بيا لسګونه داني نورې راشوکوي او په هرځای کې يــې تــر خاورو لاندې زيرمه کوي چې وروسته يې بيا وخوري؛ خو وروسته بيا دغه د پټ کړي شــوي غوز ځای له مرغه څخه ورکېږي او په دې ډول د غوز نيالګی يو کال وروسته راشين کېږي.

غرنی ناک او انګور

د بدخشان د (يفتلونو، شهر بزرګ، درواز، خواهان) په غرونوکې د شکُندی او قِيم په نومونو يو ډول ناک پخپله راخېژي چې ميوه يې سخته او کلکه ده. خلکو د باغي ناک غوټې (پېوندک) له هغو سره پيوندکړي دي چې د هغې حاصلات عيناً د باغي ناک غوندې خواږه او اوبجن دي.

د پستې ځنګلونه

د پستې ځنګلونه د بادغيس، هرات، سمنګان او بدخشان په غرونو کې په طبيعي ډول لــه پخــوا څخه موجود وو.په ځانګړی توګه د بــادغيس د غرونو (پسته ليق)، هر کال چې په ټاکلی موســم کې کله د پستې شول (ناغه) ماته شي د سيمې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو څخه سربېره د ګاونډيو ولايتونو خلک هم ورځي او د بادغيس له غرونو څخه ځانته پسته راټولوي. څرنګه چې پسته ارزښتناکه ميوه او قوي خواړه دي او هم سوداګريز او اقتصادي ارزښت لري؛ نو په دې وروستيو وختونو کې زموږ د هېواد د ډېرو سيمو خلک په اوارو ځمکو، دښتو، غونډيو او غرونوکې د پستې د ونو د تکثير لپاره لاس په کار شوي او ښې نتيجې يې ترې اخيستې دي.

د يادونې وړ ده چې پسته نرينه او ښځينه بيلا بيلې ونې لري.

د بادام ځنګلونه

د بادام ځنګلونه د سمنګان، کشم، فرخار، تاشقرغان، بدخشان، هرات او د هېواد د نورو سيمو په غرونو کې خلکو لېدلي دی چې پخپله په طبيعي توګه له پخوا څخه شنه شوي دي؛ نو په پام کې لري چې په ټولو دښتو او غرونو کې د بادام او همدارنګه د سينځلو، منو، ناکو او نوروميوو نيالګي کښېنوي، د يوه يا دوو کلونو څخه وروسته د اوبو کولو اود نيالګيو په بېخونو کې د ډکو منګيو د ښخولو په طريقه په لږ لګښت او خوارۍ سره زياتې ګټې لاس ته راوړي.

نخلستان

د هېواد په غربي سيمو د دل آرام او سيستان په خواو شا کې د (خرماليق) يا خرمازار يعنې د نخلستان په نوم يوه سيمه ده. له نامه څخه يې معلومېږي چې هلته پخوا د خرما ونې ډېرې وې. د دې خبرې د ثبوت لپاره زموږ د هېواد د غزنوي شاهنشاهۍ مؤسس ناصرالدين سبکتګين هغه کيسه چې خپل فيلبان ته يې په دې سيمه کې د يوه بزګر د خرما په شوکولو او خپلولو په سبب سخته سزا ورکړې وه، ښه مصداق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرخار او نورستان بې دانه توت ډېر اعلا دي.
د جرم بې دانه توت ډېر خواږه او اوبجن دي او خاص خوند لري.
د تېشکان بې دانه توتان د غټې ګوتې په انــدازه دي. د دې توتانو خوند او لذت د نورو ځایونو تر توتانو ډېر ښه دي.

زمونږ د هېواد په شغنان ، درواز، میــدان وردګ، کونړ، پغمان، لوګر، پروان، کاپیسا، تګاب، نجراب، غزني، پنجشیر، لوګر، هرات، دوشــي، خنجان او نورو ځایونو کې توتان او شاه‌توت ډېر پیداکېږي چې په پنجشیر، شغنان، اودروازکــې سپین توتان په ژرندو باندې اوړه کوي او د ژمي د خوراک لپاره یې په کندوانو کې ساتي د تلخان په نامه یې یادوي. په شغنان کې چې کله توتــان پاخه شي، هره ورځ تر ونو لاندې ځمکې جــارو او پاکوي. چرګان او نور ځاروی په قطعي توګه نه پرېږدي چې تر ونو لاندې وګرځي او ځمکه او باغ ککړ کړي.

ځینې وخت توتان یا د توتانو اوړه (تلخان) له چارمغز سره یوځای په هاونګ کې ټکوي چې ډېر خوندور خواږه ور څخه جوړېږي او هغې ته (شکر پوستک) یا لچاڼک وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرغاوي ناک

په شغنان کې یو ډول ناک دي چې د((مرغاوي ناک)) په نوم شهرت لري. د هغې شکل په سلوکې اتیا د هیلۍ د بچې غونډې دی چې پخپله منبوکه باندې د ونې په شاخ پورې نښتې وي.

يخناک او سيب رخش

د بهارک، فرخار او اندراب يخناک، منه او شفتالو د خوند، لطافت، جسامت او د اوبو درلودلو له پلوه ساری نه لري.

د يادونې وړ ده چې په ټول افغانستان کې ښې منې روزل کېږي.

د لوست نوي اصطلاحات

تصميم	هوډ – عزم
تخريب	ورانول
مؤسس	بنياد گذار- بنسټ ايښودونکی
جلب	راغوښتل- راوستل
لطافت	نازکي
ساری	مثال
معطرې	ښه بوی لرونکي.

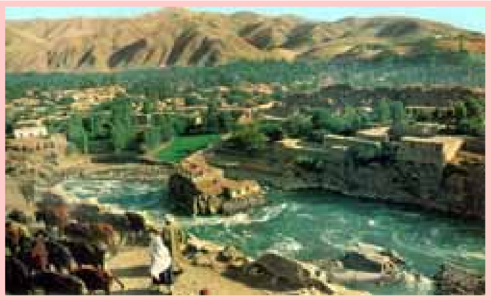

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې د مختلفو مېوو لست جوړ کړي. د مثال په ډول:

تازه مېوې

هغه مېوې چې وچیدای شي

د یخو سیمو مېوې

د ګرمو سیمو مېوې

پوښتنې

- د کابل، غزني، پکتیا، پکتیکا، خوست او لوګر ولایتونو د مېوو لست جوړ کړئ.
- انار، انګور، زردآلو، شفتالو او اعلا ناک زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کې تولیدېږي؟
- په ۱۳۸۷هـ. ل.کال د کابل په ښار کې د انارو نندارتون جوړ شوی و او زموږ د هېواد انار په نړۍ کې په لومړۍ درجه انارو کې پېژندل شوي وو. تاسې په دې هکله څه نوښتونه او وړاندیزونه لرئ؟ چې زموږ د هېواد انار د نړۍ په بازارونو کې وپېژندل شي او ښه پیرودونکي پیدا کړي.
- په ننګرهار، کونړ، او لغمان کې کومې مېوې تولیدېږي؟
- جلغوزي زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کې پیدا کېږي، او د جلغوزو د ترویج او تکثیر لپاره کوم وړاندیزونه کوئ؟
- د نیالګیو کښېنول او د باغونو او ځنګلونو جوړول کومې ګټې لري؟ په تفصیل سره یې ولیکئ!
- تاسې څو ډوله خټکي پیژنئ؟ ډېر خټکي د افغانستان په کومو ولایتونو کې کرل کېږي؟
- که د امام جان، چاه آب او د خان آباد (قندک) خټکیو لپاره بهر ته د لېږلو زمینه برابره شي څومره اقتصادی ګټې به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو کورنیو څخه د هېواد د خټکیو په باب پوښتنې وکړي او را غونډ شوي معلومات دې په خپلو کتابچو کې ولیکي، په راتلونکي ساعت کې دې له ځانه سره راوړي او په ټولګي کې دې ووایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

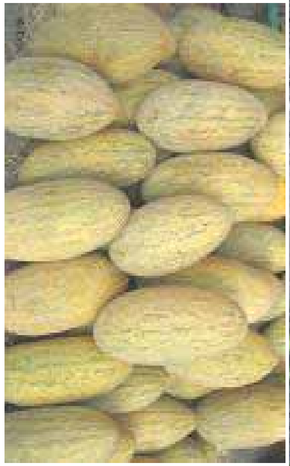

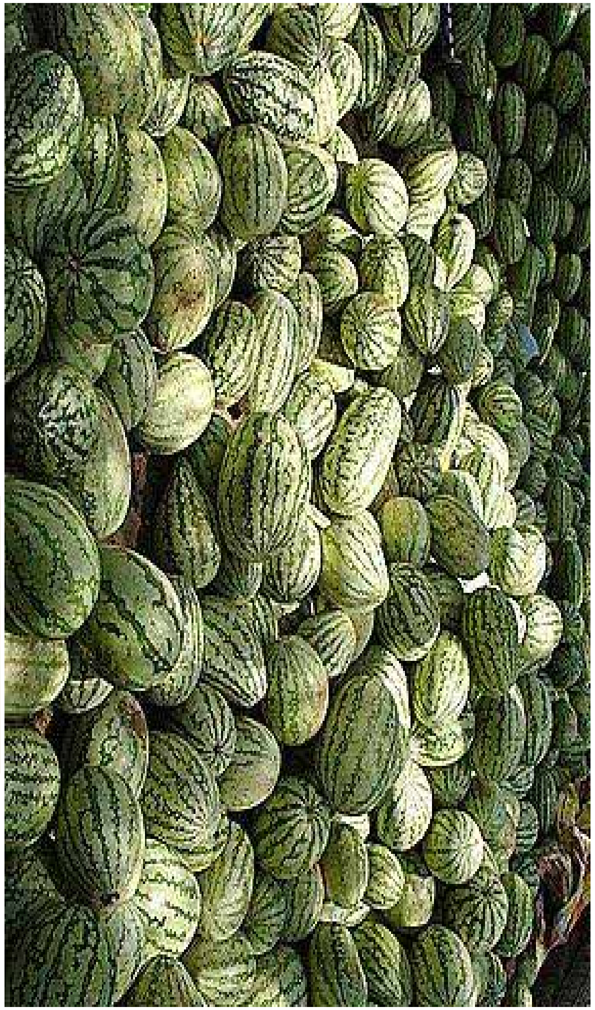

شپږ ویشتم لوست

درملي بوټي

درملي بوټي کوم ډول بوټي دي؟

زموږ ګران هېواد افغانستان چې د ځمکې د کُرّې په معتدله سیمه کې پروت دی. ډېر ښه او هر ډول اقلیم لري. څرنګه چې ډېرې برخې یې غرنۍ دي او دا غـــرونه په خپلو لوړو برخو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې واورې او کنګلونه لري چې هیڅ نه اوبه کېږي اوزمور د هیواد د مستو سیندونو؛ لکه د کنړ، لغمان، تګآب، آمو، هیرمند، ارغنداو، هریرود، مرغاب، بلخاب او د کوکچې د اوبو سرشاره سرچینې جوړوي. د دې سیندونو او پریمانه اوبو شتون دی چې ښکلي شنه فصلونه، مرطوبه (لمده) هوا او سلګونه ډوله طبي بوټي په غرونو او دشتو کې راشنه شوي دي چې د نباتي دواګانو لویه خزانه یې جوړه کړې ده. دا ټولې زموږ طبیعي پانګې دي چې په لاندې ډول یې د بېلګو په توګه د یو څو نومونه یادوو:

د درملي یا دارويي بوټو ډولونه

زعفران،زنکی (شنه،سپینه او توره زیره)، خوړولي، کچماچو(یا کرماچو) سپېلني، خیروګل(ختمي)، اسفرزه (سپیغول)، خاکشیر(یا جینجر)، ریدي، تروکي، غرني بادیان، بنګ دانه، سونډ، غاټول (خاټول) کاسني، غواژبې، تباشیر، نانګان، بارتنګ، سپرکی، ترنجبین، د چای بوټي، اربږه(توره- زبږه)، مرخنۍ او داسې نور.

څنګه چې د دې دارويي بوټو ډېر ډولونه په کروندو او ځمکو کې د کرنې وړ دي نو موږ یې زعفران د نمونې په ډول معرفي کوو چې دا ګټور او ارزښتناکه بوټی هرڅوک وپېژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

زعفران

زعفران یو داسې بوټی دی چې ګلان يې ښکلي، بنفش او ارغواني رنګ لري. د زعفران غوټه سخته، ګرده او غوښنه ده چې د نازکو قهوه یی رنګو پوښونو په واسطه پوښل شوې ده. د زعفران بوټي د لولي په شان درې څانګې لري. مؤنثې څانګې يې په درې واړو سرونو کې درې غوټې لري او نارنج ته ورته زیړ رنګ لري. معطر او قوی بوی او لږ تیز خوند لري چې د خوراک، رنګ او د عطرو په مقصد ترې کار اخيستل کېږي.

زعفران

د زعفران طبي ارزښت

زعفران زموږ د هېواد په غرونو او دښتو کې شنه کېږي. دا بوټی د انسان د بدن د سلامتیا او قوت لپاره ډېر ګټور او د درملني لپاره له ډېرو ښو بوټو څخه دی. زموږ خلک چې د زعفران په طبي او اقتصادي ارزښت پوه شوي دي نو په خپلو ځمکو کې یې د هغو په کرلو لاس پورې کړي دی؛ لکه څنګه چې د هرات کروند ګرو په ۱۳۸۸هـ. ل. کال پرخپله دوه سوه هکتاره ځمکه کې زعفران کرلي ، بهر ته یې صادر کړي او ډیره لوړه ګټه یې ترې لاس ته راوړې ده. د راپوررونو په اساس پــه نړیوالــو بازارونو کې د هرات د زعفرانو جنسیت او کیفیت د ګاونډیو هېوادونو د زعفرانو تر جنسیت او کیفیت ډېر ښه او اعلا ثابت شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زعفرانو اقتصادي ارزښت

د زعفران بوټی ډېر زيات اقتصادي ارزښت لري لکه څنګه چې د هرات يو کيلو ګـــرام زعفران د امريکې متحده ايـــالاتو، عربـــي متحده اماراتو، ايتاليا او د هسپانيې هېوادونو په بازارونو کې د شپږ زرو څخه نېولې تـــر اوو زرو امريکايي ډالرو چې له (درې ســـوه زرو څخه تردرې سوه پنځوس زرو افغانيو سره برابرېږي) خرڅ شوي دي.

زعفران د کوکنارو، تنباکو او له بنګ دانې څخه زيات ارزښت لري، نو ځکه يې دهرات، فارياب او کاپيسا ولايتونو د بزګرو (نارينـــه او ښځو) پام ځانته را اړولی او هغوی د دې ګټور بوټي په کرنه لاس پورې کړی دی.

څنګه چې زموږ په ټول هېـــواد کې زيات خلک زعفران پېژنـــي او د هغې پـــه درملـــــــي او اقتـــــــصادي ارزښت باندې پوه شـــوي دي نو ټولو ته هوډ کړی چې په خپلو کروندو او ځمکو کې زعفران، زنکی او داسې نـــور ګټـــور درملي او اقتصادي بوټي وکري چې ډېرې اقتصادي ګټې ترې لاس ته راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې د هغو بوټو نومونه لست کړي چې په کتاب کې مو ولوستل او بله ډله دې د هاغو بوټو نومونه لست کړي چې په کتاب کـــې یـــې نومونه نشته.

پوښتنې

- زعفران کوم ډول بوټي دی؟ او زموږ د هېواد د کومو ولایتونو خلک یې کري؟
- د زعفران اقتصادي ګټې څومره دي؟
- له یوه جریب ځمکې څخه څومره زعفران لاس ته راځي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو څخه د درملي بوټو د نومونو پوښتنه وکړي او هغـــه دې لست کړي او د ښوونکي په لارښوونه دې د هغو په هکله معلومات ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوه ویشتم لوست

مېلې او د جهان ګردۍ راښکون او زموږ د هېواد فرهنګي میراثونه

مېلې

- تفريح او مېله د انسانانو د جسمي او روحي پیاوړتیا لپاره څه اغېزه لري؟

بند امیر
(بامیان)

زموږ ګران هېواد افغانستان يو غرنی هېواد دی. د غرونو لوړې څوکې يې په دايمي واورو پټې دي چې دا واورې د ډېرو اوبو او مستو سيندونو د بهېدلو لامل او سرچينې ګرځېدلې دي. دغو جګو غرونو، سيندونو، درو، دښتو، پراخو او شنو ورشوګانو، زموږ هېواد ته طبيعي ښکلا او ښايست ورکړی دی چې دې ښکلا او ښايست د بهرنيو نړيوالو سيلانيانو پام ځانته را اړولی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم زموږ د هېواد ټولې سیمې ډېر څړوبې (آبشارونه)، دښتې، شنې درې، د مېلو ځایونه، او سیل ځایونه لري؛ خو بیاهم په هره سیمه کې په زړه پورې تفریحي ځایونه شته چې په مختلفو موسمونو کې خلک هغو ځایونو ته ورځي، مېلې کوي او خپل فارغ وخت په خوشحالۍ تېروي.

د کابل د مرکزي حوزې په چارچاپېر او په نورو ولایتونو کې د مېلو مشهور ځایونه عبارت دي له:

د بابرشاه بڼ، د چهلستون د مانۍ بڼ، د شهر آرا بڼ، د جهان آرابڼ، د للندر د شاه توت دره ، گلباغ، پغمان، د قرغې بند، استالف، گل غونډۍ، صیاد، گلبهار، سالنگ، پنجشېر او داسې نور.

پخوا به د کابل د ښار کسبگرو په ډله ییزه توگه باغ لطیف، د خواجه صفا ارغـوان زار او د سیل نورو ځایونو ته تلل او مېلې به یې کولې.

د هېواد په شمال او شمال ختیځ کې پامېر، د ورسج او فرخار ښکلې تگاو او درې، انـدراب، بدخشان، تاشقرغان، سـمنگان، د فاریاب او د بادغیس کوهـستانونه، دهېواد په غرب کې د هرات بـېلا بېلې سیمې؛ لکه په کوه زنجیرگـاه کې د تخت صفر په نوم د سـیل او تفریح ډېر ښکلی ځای، پل مالان، د خواجه عبدالله انـصاری آرامگـاه،

د للندر د شاتوت دره
(کابل)

خواجه غلتان، او داسې نور ځایونه. په جنوبي سیمو کې د پکتیا د گڼو ځنگلونو غرنۍ سـیمې.

دهېواد د مشرقي سیمو په ننگرهار کې د سراج‌العمارت، د امیر شهید بڼ، د بهـسود پُـل، د مملې بڼ، موی مبارک، په کونړ او نورستان کې له ځنگلونو ښخه ډکې درې، د سیندونو پـه زړه پورې شنې غاړې، په لغمان کې د کله گوش ښـکارځی، زوړ الیـشنگ[1] او د هغـې د سیندونو شنې غاړې، د مرکزي افغانستان پراخې او غرنۍ سیمې، بامیان او دره آجر چې په هر ځای کې د مېلو او د سیل ځایونه د روانو اویخو اوبو چینې او د بودا تاریخي مجسمې لري چې

[1]- ښایي چې په اصل کې(ایل نشین) وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک په ډېر شوق دي ښکلي او با طراوته سيمو ته د تفريح او سيل لپاره ورځي او دې سيلونو او مېلو ته له نيزه بازۍ، اتڼ، چوګان بازۍ او داسې نورو لوبو سره نور زيات خوند وربخښي. له نيکه مرغه زموږ په هېواد کې په زړه پوري تاريخي، متبرکه ځايونه او ښکلي حيرانوونکي طبيعي مناظر ډېر زيات دي، لکه په هرات، غزني، بلخ او مزار شريف، آی خانم، د فراه او سيستان وادی، باميان، بدخشان، کندوز، کابل، سمنګان او ايبک، کندهار، ننګرهار، کونړ، لغمان، پکتيا، پکتيکا او داسې نور چې په هغو کې زموږ د هېواد د پاچاهانو او امپراطورانو لکه ميرويس نيکه، احمد شاه بابا، سلطان محمود غزنوی، ظهيرالدين محمد بابر، شاهرخ ميرزا، شهزاده بايسُنغُر ميرزا، د ملکه ګوهرشاد بيګم او داسې نورو تاريخي اوفرهنګي ميراثونو لويې خزانې شته چې د سيلانيانو د ليدلو او سيل لپاره ځانګړې راښکون لري، ډېر په زړه پورې دي.

طاق بُست

ښکلي طبيعت او ښکلا

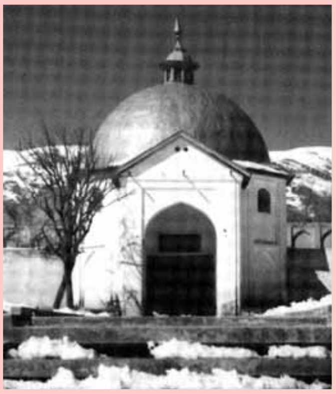

د سلطان محمود غزنوی آرامګاه
(غزنی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې لازم تدارکات او آسانتیاوې لکه پاخه (اسفالت) شوي سرکونه، هوټلونه، ښه امنیت او داسې نورې لارې چارې برابرې شي، په یقیني توگه چې په کال کې به په ملیونونـــو ډالـــره له دې لارې زموږ د خلکو لاس ته ورشي او د هېواد د اقتصادی برخې په ښه کېدو او ودانولو کې به لویه اغیزه ولري.

د جام مینار

بامیان

پامیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاه درانی آرامگاه «کندهار»

د کابل بالاحصار

د دارالامان ماڼۍ (کابل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ د جهان ګردۍ راښکون

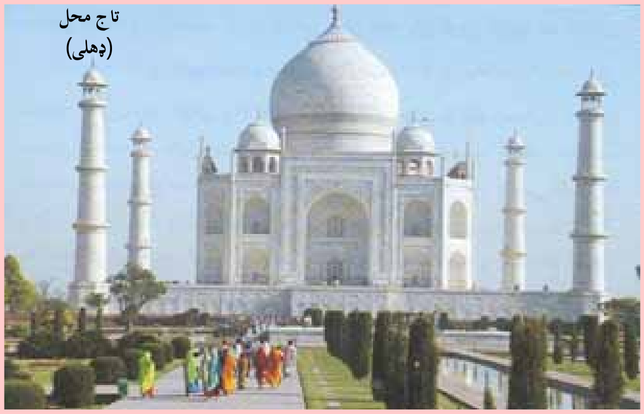

تاج محل
(ډهلی)

باید په یاد ولرو چې نن ورځ د نړۍ په ډېرو هېوادونو لکه سویس، ایټالیا، د امریکې متحده ایالتونه، ترکیه، مصر، ایران، هند، سعودی عربستان، چین او داسې نورو کې توریزم اوجهان ګردي د اقتصادي برخو یوله ډېرو عاید راوړونکو صنعتونو څخه ده.

څړوبی

د نړۍ خلک له سیاحت او سیل سره مینه لري او غواړي چې تاریخي ځایونه او عجایبات ووینې. د ښارونو له ګڼې ګوڼې او له ککړې هوا څخه لرې په شنو تازه ځنګلونو، غرنیو سیمو او ښکلو مناظرو کې خپل وخت په هوساینې او خوشحالۍ تېر کړي.

د جمشید تخت
«شیراز»

د چین دیوار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایفل برج «فرانسه»

د بگ بن د ساعت برج «انگلستان»

په اروپا کې زړه ماڼې

په اروپا کې زړه ماڼې

(چین)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اروپا کې زړه ماڼۍ

د لوست نوي اصطلاحات

ورشوګانې	څړ ځایونه
عجایبات	نا آشنا، حیرانونکي شیان او ځایونه

په ټولګي کې فعالیت

- څو زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او زموږ هېواد ته د سیلانیانو د پاملرنې او توجه د جلبولو لپاره چې کومو آسانتیاوو او هلوځلو ته اړتیا وي، د هغو په باب دې خپل وړاندیزونه او نظرونه بیان کړي.

پوښتنې

- د هېواد د لوړو غرونو او اوږدو سیندونو نومونه واخلئ؟
- دیخشیره آبشار، د شیوې جهیل، او د سیستان جهیل زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کې موقعیت لري؟
- د کابل ښار او د هغې شاوخوا د تفریح ځایونه کوم دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلو ولایتونو او ولسوالیو د کلتوري میراثونو، د طبیعي منظرو او د سیل د ښو ځایونو په باره کې معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دشپږم څپرکي لنډيز

زموږ د هيواد په سلوکې اتيا خلك په کرهڼه، مالدارۍ او باغوانۍ بوخت دي.

څرنګه چې وزې او ميږې هر وخت پيايي د ځمکې واښه او ځنګلونه خوري او له منځه يې وړي؛ نو لدې کبله زموږخلکو هوډ کړی دی چې د وزو او ميږو پرځای اصلاح شوې غواګانې، چرګان او کبان، وروزي؛ څرنګه چې خلك پوهيږي چې د ونو کښېنول، د باغونو او ځنګلونو منځته راوړل هم د اقتصاد او هم د ژوند د چاپيريال او د سيمې ښايست له پلوه ډير ارزښتناك او مهم دي؛ نو په دې اساس زموږ خلکو د ونوکښېنولو، د باغونو او ځنګلونو جوړولوته پاملرنه کړې ده.

زموږ په هيواد کې ډيرې په زړه پورې اعلی ميوې لکه مڼې، ناك، زردآلو، شفتالو، غوزان، توت, انار، انګور، پسته، بادام اوداسې نورو پريمانه ډولونه هم په دښتو او هم په غرونو کې توليد او روزل کيدلی شي. په لړه خوارۍ سره دونو حاصل دغلو په پرتله ډير ترلاسه کېږي, لکه څرنګه چې ډاکتروکيل خان دغه تجربه د پغمان، ميدان وردك او لوګر په ځمکو کې تر سره کړې ده او ډير فوق العاده حاصل يې ترې لاس ته راوړی دی.

زموږ د ګران هيواد په تودو او يخو سيموکې د ميوو بېلا بېل ډولونه توليديږي. ان تردې چې د دل آرام په سيمه کې د خرما ونې شنې کېږی او حاصل ورکوي. د بدخشان غرونوکې، د ميدان وردك، پغمان، لوګر، هرات، نورستان او نورو ډيرو ځايونو کې د غوزانو ونې راختلې دي چې هغه کار غانو او عکې کښېنولې دي. په دې ډول چې غوزان د راتلونکي وخت د خوړلو لپاره د خاورو د لاندي پټوي خو وروسته بيا د هغې ځاي ترې هېرېږي چې هماغه غوز په بل کال کې راشين کېږي.

زموږ د هيواد په ډيروسيموکې ناك، انګور، غوزان، پسته، بادام، مڼې، قره قات، ګورګرې او نورې ميوې په غرونوکې په للمې ډول راخېژي او دهغې جرړې يا ريښې د واورې او باران د زېرمه شوو اوبو څخه اوبه جذبوي خپل ژوند ته دوام ورکوي او ډير کلونه پرته له خوارۍ څخه حاصل ورکوي.

له دې کبله زموږ خلکو اوس باغدارۍ او ځنګل دارۍ ته ډيره پاملرنه کړې ده او دهغې **څخه** يې ډيرې ښې نتيجې لاس ته راوړې دي؛ څرنګه چې ونې سربيره د ميوو او لرګيو د ژوند چاپيريال ښايسته او پاکوي.

جرړې او نېلې يې د ځمکې د خاورو ساتنه کوي او د ونو غوټۍ د شاتو د مچيو غوره خواړه دي چې دهغې څخه شات لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د ملي هويت پديدې، رمزونه، نښې (سمبولونه)

د اووم څپرکي موخې

زده کوونکي پوهېږي چې زموږ هيواد يو کرنيز هيواد دی، ددې مناسبه او معتدله هوا د هيواد په ډېرو سيموکې د ډول ډول ونو د پيدايښت او ودې لامل گرځېدلی ده؛ په دې ډول زموږ د هيواد ډېر خلک د کرنې، مالدارۍ او د باغدارۍ سره سروکار لري او ددې لارې څخه ښه گټه لاس ته راوړي.

زده کوونکي دې په هيواد کې د کرهنيز کيدلو ارزښت ته مخه وکړي او د باغدارۍ، د ځنگلونو جوړولو، تفريحي ځايونو او د ژوند د چاپيريال د ساتنې مفکوره دې پيدا کړي.

زده کوونکي دې وپوهېږي چې زموږ په هيواد کې د زرگونو تاريخي او لرغونو ميراثي ځايونو په خوا کې د ځنگلونو او تفريحي ځايونو جوړول، د توريزم د صنعت او د نړۍ د سيلانيانو د پام را گرځولو د ودې سبب گرځي چې د دې لارې څخه به زموږ هيواد والوته ډېرې گټې په برخه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته ویشتم لوست

بیرغ، ملي سرود او نښې

- تاسې کوم وخت درې رنګه ټوکر چې د هغې په منځنۍ برخه کې سمبول وي او د یوه لرګي په پورتني سرکې ځړول شوی وي. لېدلی دی او که لېدلی مو وي وواياست هغه ټوکر چې په دې شـان جوړشـوی وي، څه نومیږي؟

- زموږ د هیواد په لویو رسمي غونډو کې لومړی د قرآن شریف تلاوت کېږي او له هغې څخه وروسته یو سرود غږول کېږي، هغه سرود کوم دی؟

د هر هېواد بیرغ د هغې د تېر شوی تاریخ څرګندوی او د خلکو د هویت د پېژندنې بیانونکی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ګران هېواد افغانستان چې د تېرو پېړيو په اوږدوکې ډېر ځلانده تاريخ لري او تراوسه پورې خپل بېرغ او ځانګړی ملي سمبول او رمزونه لري.
د تاريخ په مختلفو دورو کې د خپل هېواد بيرغ ګورو چې څه منشا لري؟ او کوم بدلونونه يې لېدلي دي؟

په تېرو وختونو کې زموږ په بيرغ کې بدلونونه

د اتمې هجري پيړۍ (د ابو مسلم خراسانی له زمانې) څخه نېولي، د افغانستان بيرغ تور رنګ درلوده چې د دوه سرې نيزې په څوکه ځړېده.
په لسمه او يوولسمه پيړۍ (د غزنويانو په دوره کې) د افغانستان بيرغ د زمری نښه درلودله او د شاهي بيرغ رنګ سور و. په پنځلسمه پيړۍ کې رسمی بيرغ زرنګار و. لـه هغـې څخـه وروسته په اته لسمه پيړۍ د احمد شاه ابدالي په زمانه کې تر نولسمې پيړۍ پورې رنګارنـګ بيرغونه دود وو. په نولسمه پيړۍ کې يو ځل بيا د افغانستان د بيرغ رنګ تور او دهغې سمبول (نښه) (محراب، منبر، توره او ټوپک) شو. د شلمې پيړۍ په (۱۹۲۸)م. کال کې د هيـواد د لويې جرګې له خوا د بيرغ رنګ (تور، سور، شين) او د هغې سمبول (غر او لمر) وټاکل شو.
په ۱۹۲۹م. کال کې بيا له سره د بيرغ نښه محراب، منبر او د غنم وږی وټاکل شو. د مرحوم محمد داوودخان د حکومت په وخت کې د بيرغ په نښان باندې (عقاب) ورزيات شو، چـې محراب او منبر په نامحسوس شکل سره د عقاب د ټټر او سينې په برخه کې ځای درلوده. د نور محمد تره کي د حکومت په وخت کې د افغانستان بيرغ يو سور رنګي ټوکر و چې په منځ کې يې د «خلق» کلمه لېکل شوې وه. د هغه څخه وروسته د افغانستان بيرغ څـه بدلونونـه ولېدل ترڅو چې د استاد برهان الدين ربانی د دولت او مجاهدينو په وخت کې د افغانـستان بيرغ له پورته څخه په ښکته (تور، سپين، شين رنګونه درلودل او نښان يې محراب او منبر او په دواړو څنډو کې يې د غنمو دوه وږي) وو.
د طالبانو دحکومت په وخت کې د افغانستان د بيرغ رنګ ټول سپين و او د (**لا الـه الا الله محمد رسول الله**) مبارکه کلمه يې په منځنۍ برخه کې ليکل شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د بیرغ منشأ

زموږ د بیرغ نښې چې له تېرو زمانو څخه راهیسي زموږ د خلکود فرهنګ، ملي ځانګړتیاوو، مسلمانۍ، دین دوستۍ، وطن دوستۍ، مېړانې، شهامت او سلحشورۍ ممثل او څرګندونکي دي، دا نښې زموږ په ملي بیرغ کې په لاندې ډول ښودل شوي دي.

تور رنګ د خپلواکۍ د نه درلودلو نښه، سور رنګ د آزادۍ غوښتنې او جنګونو نښه، سپین رنګ د سولې غوښتنې او شین (زرغون) رنګ د خپلواکې نښه ده.

د زمري نښه د زړه ورتیا، توره او ټوپک، د جنګ غوښتنې، زړه ورتیا او عقاب دلوړ همت نښه ده.

جومات، محراب،منبر، د الله اکبر او توحید مبارکې کلیمې زموږ د خلکو د مسلمانۍ او اسلام غوښتنې نښې دي.

د غنمو وږی ښیي چې زموږ هېواد یو کرهنیز هېواد دی. غر او (لمر د ختلو په حال کې) د دې مطلب څرګندوونکي دي چې توره دوره په ختمېدلو او روښانه دوره راتلونکي ده.

زرنګار بیرغ په پنځلسمه پېړۍ کې دا حقیقت څرګندوي چې زموږ ګران هېواد په هغې دورې کې یو پرمخ تللی هېواد و، پوهنې او ښکلو هنرونو تکامل موندلی او خلکو په هوساینې ژوند کاوه.

زموږ د بیرغ اوسنی رنګ اونښان

اوس د افغانستان د بیرغ رنګونه په ترتیب سره (تور، سور او شین) یو د بل په څنګ کې ځای لري او نښان یې هماغه محراب، منبر او په دواړوخواوو کې یې د غنمو دوه وږي دي.

د افغانستان بیرغ، په کابل ښار کې د جمهوري ریاست په مقر د ارګ د یوه برج پــه ســر، د پارلمان، د سترې محکمې په ماڼیو باندې، همدا ډول په وزارتخانو، په ټولو دولتي مؤسساتو او ادارو، پوهنتونونو، مکتبونو، مدرسو، د هیواد په مرکز او ولایتونو، په ځــانګړې توګــه د رسمي وختونو په لړ کې، په بهرکې د افغانستان په سفارتونو، قونسلګریو او په سیاسي نماینده ګیو کې او دغه راز د ملګرو ملتونو په سازمان کې،تل رپېږي.

هغه بیرغ چې د ملي دفاع په وزارت کې دی، له قیمتي او ښکلي ټوکر څخه جوړ او په هغــې باندې د قرانکریم مبارک آیتونه هم ګنډل شوي دي د (عَلَم مبارک) په نوم یــادېږي. عَلَــمَ مبارک په یوې تزیین شوې پایه باندې چې د دوو یا دوه نیم مترو په اندازه ده، نښلول شوي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په څوکه کې يې يو جلد قرآنکريم د يوې کوچنۍ ښکلې جعبې په منځ کې ايښودل شوی دی.

د هيواد د آزادۍ په جشن کې د اردو قطعاتو د رسم گذشت مراسم د لوړ (د مشرانو لپاره لوړ ټاکل شوی ځای) له مخې څخه چې د هيواد د درې واړو قواوو ارکان، کوردپلوماتيک، او نور مشران حضور لري، علم مبارک په ځانګړو مراسمو سره تېرېږي.

د افغانستان مِلّي سرود

د افغانستان مِلّي سرود په پښتو ژبه د (الله اکبر) او د افغانستان د نوم له ذکر سره په لانـــدې ډول دی:

دا وطـــن افــغانستـــان دی	دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې، کور د تورې	هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټـــولو کـــــور دی	د بلوڅو د اوزبيــــکو
د پــښتـون او هــزاره وو	د ترکمـــنو د تاجـــکو
ورسره عرب، گو جـــرد ي	پاميريان، نور ســتانيان
براهوی دي، قزلـــباش دي	هم ايماق، هم پشه ييان
دا هيـــواد به تـــل ځلېږي	لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کـــې د آســـيا، به	لکه زړه وي جـــاويدان

نوم د حـــــق مـــــــودی رهبر
وايو «الله اکبر»! وايو «الله اکبر»

په ملي سرود کې ويل شوي دي چې دا وطن د افغانستان د ټولو خلکو، د بلوڅو، اوزبيکـــو، پښتنو، هزاره وو، ترکمنو، تاجکو، عربو، گوجرو، پاميريانو، نورستانيانو، براهويانو، ايماقانو او پشه ييانو ګډکور دی.

د دې قومونو پيدايښت منشأ او سکونت په دې هېواد کې دی. په دې کې د ملي يـــووالی او قوت رازونه دي چې د سرود د غږولو په وخت کې ټول اقوام په دې کې خپل ځانونهويني او د هغې په اورېدلو ټول د غرور او وياړ احساس کوي. ملي سرود د هر افغان د زړه آواز، د ملي عواطفو رڼا، هېواد پالنه او هېواد سره مينه او محبت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رسمي مراسمو او غونډو د پرانیستلو په وخت کې لومړی د قرآنکریم تلاوت او دعا کېږي او بیا ملي سرود غږول کېږي. ټول یې د احترام لپاره له خپلو ځایونو څخه اوچتېږي او پــه سکوت سره هغه اوري، همدا رنګه بهر ته زموږ د هیواد د جمهور رئیس د سفر په وخت او یا زموږ هېواد ته د بهرنیو دوستو هیوادونو د زعماوو د مسافرت په وخت د هغوی په حضور کې د دواړو هېوادونو ملي سرودونه غږول کېږي.

سمبولونه او ملي رمزونه

سمبولونه د هرې ملي پدیدې د منطقي شتون او ملي هویت څرګندونکي نښې دي. پــه تېـرو دوروکې د بیرغ ډولونه، ملي بیرغ، د پوهنې سمبول، د ملي شورا سمبول، د افغانستان بانک سمبول، بانکنوټونه، مسکوکات، نښانونه، د (ښاروالۍ ، د سرې میاشتې ، د ملي اردو ، د ملي پولیسوسمبول،) د استقلال څلی، طاق ظفر او داسې نور زموږ ملی سمبولونه او رمزونه دي.

امیر حبیب الله خان 1919

شاه امان الله خان 1919-1928

محمد نادر خان 1929-1930

د سردار محمد داوود خان جمهوریت
1974-1978

نورمحمد ترکی او حفیظ الله امین
1978- 1980

ببرک کارمل 1980-1987

دکتور نجیب الله 1980-1992

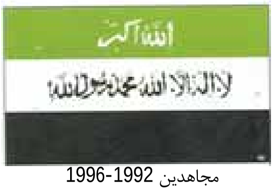

مجاهدین 1992-1996

استاد برهان الدین ربانی

طالبان (ملامحمد عمر)1996-2001

د افغانستان اسلامی جمهوری دولت (حامد کرزی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

منشأ - سرچینه، پیل
دوخت - گنډل
کورد ډیپلوماتیک: د بهرنیو هیوادونو سیاسي استازي

په ټولګي کې فعالیت

- هر زده کوونکی دې یو سمبول رسم کړي.

پوښتنې

- زموږ د ګران هیواد بیرغ د تاریخ په اوږدو کې کوم بدلونونه لیدلي دي؟
- د ابو مسلم خراساني په زمانه کې زموږ د بیرغ رنګ څه ډول و؟
- د غزنوي امپراطورۍ د بیرغ نښه څه ډول وه؟ او شاهي بیرغ کوم رنګ درلوده؟

کورنۍ دنده

- هر زده کوونکی دې په خپل کور کې له دریو رنګونو تور،سور او شین(زرغون) ټوکر څخه بیرغونه جوړ کړي، ټولګي ته دې راوړي او د لېسې د آرت (رسم) استاذ په مرسته دې د بیرغ نښان په هغې کې نقش یا ټاپه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اووم ځپرکي لنډيز

د هر هيواد بيرغ د تاريخ په اوږدوکې د هغې خلکو دهويت څرګندوونکي او مُمثّل دی.

زموږ ګران هيواد افغانستان چې روښانه تاريخ لري، د تېرو شوو پېړيو په اوږدو کې تر اوسه خپل ځانګړی بيرغ، سمبول او نښې لري. د اتمې پېړۍ څخه وروسته د ابومسلم خراساني په وخت کې د افغانستان بيرغ تور رنګ درلوده چې د دوه سرې نيزې پر سر به رپيده.

په اتلسمه پيړۍ کې د احمد شاه ابدالي له وخته تر نولسمې پېړۍ پورې ډول ډول بيرغونه معمول وو. په نولسمه پيړۍ کې بيا د افغانستان د بيرغ رنګ ((تور)) او د هغې نښه (محراب، منبر، توره او ټوپک) شو.

په شلمه پيړۍ کې د هيواد د بيرغ رنګ (تور، سور، شين) او نښان يې (غر اولمر) غوره شو.

په ١٩٢٩ ميلادي کال کې يو وار بيا د بيرغ نښه (محراب، منبر او د غنموورۍ) وټاکل شول او وروسته هم بيا په بيرغ کې بدلونونه راغلل.

د طالبانو په وخت کې د افغانستان بيرغ تول سپين رنګ درلوده او دهغې په منځ کې د(لااله الا الله محمدرسول الله) مبارکه کلمه ليکل شوې وه.

اوس د افغانستان په بيرغ کې (تور، سور، شين) رنګونه څنګ په څنګ قرار لري. او نښان يې د غنمودوږو ترمنځ محراب او منبر ځای لري.

زموږ د بيرغ منشأوې د پخوانيو زمانوڅخه تر اوسه پورې زموږ د خلکو د فرهنګ، مسلمانۍ، ملّي ځانګړتياوو، هيواد پالنې، د توريې او ميړانې څرګندوونکي دي چې دا منشأوې د لوست په متن کې تمثيل او روښانه شوې دي.

په ملّي سرود کې د ټولو خلکو، دبېلابېلو مليتونو د ملّي يووالي د ټينګښت، د زړه آواز، د ملّي عواطفو روښنايي، اسلام او وطن دوستۍ انعکاس کړی دی او دغږولو په وخت کې دوی ټول په هغې کې خپل ځايونه ويني او د وياړ او غرور احساس پرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱ - فردوسی، حکیم ابوالقاسم، (چاپخانهٔ فرهنگ، انتشارات فخررازی، د چاپ کال ۱۳۷۰هـ.ش.

۲ - اویغون، حفیظ الله، د اقتصاد پوهنځی تحصیلی مونوگراف، د کابل پوهنتون.

۳ - ملی آرشیف، د صدارت خلورلاری، د کابل ښار.

۴ - توران، عبدالمجید، امینی، محمد صدیق، د (گونش) مجله، د افغانستان دترکمنو د فرهنگي ټولنې د نشراتو اداره.

۵ - عاطف، عبدالحمید، د بدخشان کلیوالی لوبې، فولکلور مجله، د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د خپرونو خانگه.

٦ - غبار، میر غلام محمد، (افغانستان در مسیر تاریخ) د چاپ کال ۱۳۴٦. هـ.ش.

۷ - (مجله ها و فصل نامهٔ فرهنگی و پژوهشی) د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د خپرونو څانگه.

۸ - (مجله های پرواز آریانا) د ترانسپورت او هوانوردۍ وزارت. سال های ۱۳۸۷-۱۳۸۹ هـ.ش.

۹ - یارقین، دکتور شفیقه، حقیق الله، عقیق (مجلهٔ تربیت، فصل نامه تعلیمی و تربیتی برای کودکان و نوجوانان وزارت معارف.

۱۰ - حقمل (محقق بسم الله،) د تیپو کلتور او فرهنگ، د کابل چاپ.

۱۱ - یارقین محمد حلیم، ثبت و نگارش بازی های عامیانه اوزبیکان جوزجان، دولتی مطبعه، کابل

۱۲ - بنووال، پوهاند دکتور محمد افضل، فولکلور شناسی، کابل.

۱۳ - (جهان پیرامون ما) د تاشکند د ښوونځیو درسی کتابونه، اوزبیکستان.

۱۴ - مجله های فرهنگ، فصل نامه فرهنگی و پژوهشی، د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د خپرونو څانگه.

۱۵ - (د انساني نبوغ گنجینه) په منځنۍ آسیا کې د اسلامي ثقافت پاتې شوی آثار.

۱٦ - (نگاهی به تاریخ) د ابوریحان البیرونی د علومو او شرق پیژاندنې د لیکی نسخو انستیتوت او فرهنگي مرکز . اوزبیکستان، تاشکند.

۱۷ - حبیبی، پوهاند عبدالحی (ظهیرالدین محمد بابرشاه)، د کابل چاپ.

۱۸ - گالری ملی (نگارستان ملی)، کابل:

۱۹ - مهدی، دکتور محی الدین، د افغانستان ملی متحده شورا، دوه اوونیزه مجله.

۲۰ - عاطف، وفی الله، عکسونه او تصویرونه، د کابل زاړه ښار مندوی، نوی ښار، د انتیک فروشۍ دکانونه، زرگری، د قالین خرخولو دکانونه او سرایونه، پوستین پلورونکی دکانونه او د پغمان د خواجه مسافر د باغونو څخه.

۲۱ - د معارف خبري، ادبي او فرهنگي اوونیزه، ۱۳۸۸. هـ.ش.

۲۲ - آریانفر، دکتور شمس الحق، هفته نامه مجاهد.

۲۳ - حمیدزی، عبدالغفار «دافغان زعفران» د شرکت رئیس، د شمشاد تلویزیون د خپرونو د مابښام د اوه نیموبجو څخه تر اته نیمو بجو پورې، ۱۸-۹-۱۳۸۸. هـ.ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library